অধ্যায় ১১ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়ন

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ মূল্যায়ন (Assessment) আৰু মূল্যাংকন (Evalutation)

১১.৩.১ মূল্যায়নৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা

১১.৩.২ মূল্যাংকনৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা

১১.৪ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন (ODL) ব্যৱস্থাত মূল্যায়ন

১১.৫ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য

১১.৬ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়নৰ প্রকাৰ

১১.৬.১ স্ব-মূল্যায়ন, অবিৰত মূল্যায়ন আৰু বছৰেকীয়া মূল্যায়ন

১১.৬.২ নম্বৰ আৰু গ্রেড প্রদান ব্যৱস্থা

১১.৬.৩ মূল্যায়নৰ অন্য ৰূপবোৰ

১১.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.৮ অধিক জানিবলৈ

১১.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১১.১০ আর্হি প্রশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকনৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াব পাৰিব
- মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকনৰ প্রভেদ নিৰূপণ কৰিব পাৰিব
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়নৰ ভূমিকা ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত প্রয়োগ কৰা মূল্যায়নৰ প্রকাৰবোৰ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

১১.২ পৰিচয়

যিকোনো শৈক্ষিক প্রক্রিয়াকে তিনিটা প্রধান শিক্ষায়তনিক কার্যকলাপে নিয়ন্ত্রণ কৰে। কার্যকলাপ তিনিটা হ'ল ঃ শিক্ষকে শিকায়, শিক্ষার্থীয়ে শিকো আৰু শিক্ষকে মূল্যায়ন কৰে। প্রত্যেকেই কিবা শিকাৰ পাচত মূল্যায়ন প্রক্রিয়াৰ মাজেদি পাৰ হ'ব লাগে। আমি

সকলোৱেই পৰীক্ষা ব্যৱস্থা, শৈক্ষিক প্ৰণালীত এই ব্যৱস্থাৰ গুৰুত্ব আৰু শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ গুণগত মান বৰ্তাই ৰখাত ইয়াৰ প্ৰাসংগিকতা সম্পৰ্কে অৱগত। এগৰাকী শিক্ষাৰ্থীৰূপে আপুনি পৰীক্ষাৰ সৈতে জড়িত মূল্যায়ন তথা মূল্যাংকন ব্যৱস্থাবোৰৰ সৈতেও পৰিচিত। শিক্ষাৰ পৰম্পৰাগত মাধ্যমবোৰৰ দৰেই মূল্যায়ন মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰো এক অবিচ্ছেদ্য উপাদান। অৱশ্যে, শিক্ষক তথা শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত থকা কায়িক দূৰত্ব, অধ্যয়নৰ সময়ৰ ক্ষেত্ৰত তথা শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত থকা কায়িক দূৰত্ব, অধ্যয়নৰ সময়ৰ ক্ষেত্ৰত থকা মুক্ততা, বয়স আদি বৈশিষ্ট্যৰ বাবে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াটোত কিছু উদ্ভাৱনীমূলক বিশেষত্বৰ সংযোজ ঘটিছে। এই অধ্যায়টিত আমি সাধাৰণ অৰ্থত মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াটোৰ বিষয়ে বিশেষভাৱে আলোচনা কৰিম। ইয়াৰ লগতে অধ্যায়টিত মূল্যাংকন সম্পৰ্কে আৰু মূল্যায়নৰ সৈতে জড়িত আন কিছুমান সদৃশ সংজ্ঞাৰ বিষয়েও চমুকৈ আলোচনা কৰিম।

১২.৩ মূল্যায়ন (Assessment) আৰু মূল্যাংকন (Evaluation)

শিক্ষাত 'মূল্যায়ন' বোলা অভিধাটোৱে শিক্ষাৰ্থীৰ শৈক্ষিক প্ৰস্তুতি, শিকনৰ অগ্ৰগতি, দক্ষতা আহৰণ নাইবা শৈক্ষিক প্ৰয়োজনীয়তাবোৰ পৰিমাপন তথা খতিয়ানৰদ্ধ কৰিবলৈ শিক্ষাবিদসকলে ব্যৱহাৰ কৰা বিভিন্ন পদ্ধতি/সজুলি/আহিলা আদিৰ কথা বুজোৱা হয়। ই শৈক্ষিক নিৰ্দেশনা প্ৰদানৰ এটা অবিচ্ছেদ্য অংশ। ই শিক্ষাৰ লক্ষ্যবোৰ পূৰণ হৈছেনে নাই সেয়া নিৰ্ধাৰণ কৰে। মূল্যায়নে গ্ৰেড, সংস্থাপন, অগ্ৰগতি, নিৰ্দেশনামূলক প্ৰয়োজনীয়তা, পাঠ্যক্ৰম, পুঁজি আদিৰ দৰে বিষয়বোৰত ল'বলগীয়া সিদ্ধান্তসমূহৰ দিক্‌নিৰ্দেশকৰ কাম কৰে। শিক্ষাৰ অন্য ক্ষেত্ৰবোৰত হোৱাৰ দৰে পৰম্পৰাগত তথা মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াটোলৈকো দৃষ্টান্তমূলক পৰিৱৰ্তন আহিছে। প্ৰথম অৱস্থাত কেৱল গ্ৰেডিং আৰু প্ৰমাণপত্ৰ প্ৰদানৰ সময়তহে মূল্যায়ন প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। কিন্তু বৰ্তমান মূল্যায়নক শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন তথা দক্ষতা বিকাশ সৈতেও সংলগ্ন কৰা হৈছে। সেয়েহে পূৰ্বৰ একক লিখিত পৰীক্ষাৰ সলনি বৰ্তমানৰ মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াত বিভিন্ন কৌশল তথা পদ্ধতিৰ সংযোজন ঘটোৱা হৈছে। 'মূল্যাংকন' হ'ল 'মূল্যায়ন'ৰ সৈতে একেলগে আৰু সঘনাই ব্যৱহৃত আন এক অভিধা। কিন্তু দুয়োটা অভিধা সদৃশ নহয় আৰু দুয়োটাৰে পৃথক পৃথক সুনিৰ্দিষ্ট অৰ্থ আছে। এই প্ৰক্ৰিয়া দুটাৰ সৈতে ব্যৱহৃত আন দুটা অভিধা হ'ল 'পৰীক্ষা' (test) আৰু 'পৰিমাপন' (measurement)। এই দুয়োটা অভিধাত সঘনাই আৰু একে সময়তে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কথাটো ভালদৰে বুজিবলৈ আপুনি অধ্যায় ৬ ৰ ৬.৪ নং উপ-শিতানটো পঢ়ি চাব পাৰে এই শিতানটোত চাৰিওটা পৰিভাষা বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে। আপোনাৰ নিশ্চয় মনত আছে যে এই চাৰিওটা পৰিভাষাৰ ভিতৰৰ মূল্যাংকনৰ পৰিধি সবাতোকৈ বহল। মূল্যাংকনে আন তিনিটা ধাৰণাকো সামৰি লয়। এই অধ্যায়টোত আমি মূল্যাংকনৰ বিষয়েও আলোচনা কৰিম। আমি আশা কৰোঁ, অধ্যায়টি পঢ়ি আপুনি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়নৰ ধাৰণাটো স্পষ্টকৈ বুজি পাব।

১১.৩.১ মূল্যায়নৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা

এগৰাকী শিক্ষার্থীৰ শিকন, শৈক্ষিক অগ্রগতি আৰু সাফল্য বিষয়ক তথ্য সংগ্রহ কৰা প্রক্রিয়াটোকে মূল্যায়ন (Assessment) বোলা হয়। অর্থাৎ, কোনো এক পাঠ্যবিষয়ক/শৈক্ষিক কার্যসূচী নাইবা পাঠ্যক্রমৰ অন্তর্গত পাঠ (বিষয়বস্তু)বোৰ শিক্ষার্থীয়ে কিমানখিনি বুজিব পাৰিছে সেয়া মূল্যায়নৰ দ্বাৰা বিচাৰ কৰি চোৱা হয়। এই তথ্যবোৰ পৰীক্ষা তথা পৰিমাপনৰ বিভিন্ন আহিলা আৰু কৌশলৰ সহায়ত আহৰণ কৰা হয়। মূল্যায়ন বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'Assessment'ৰ মূল হ'ল লেটিন শব্দ 'asseior'। ইয়াৰ অর্থ হ'ল — 'বিন্যস্ত কৰ' (to set) নাইবা 'স্থিৰ সিদ্ধান্তলৈ আহ' (to settle)। অর্থাৎ, শব্দ ব্যুৎপত্তিৰ দিশেৰে মূল্যায়ন মানে হ'ল কোনো সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱা নাইবা কোনো কথা নির্ধাৰণ কৰা। সেয়েহে, শিক্ষার্থীৰ পাৰদর্শিতা নির্ধাৰণ কৰিবলৈ আৰু এই পাৰদর্শিতাৰ পৰিমাপন কৰিবলৈ তথ্য সংগ্রহৰ বাবে, পৰিমাপণ তথা ব্যাখ্যা কৰাৰ বাবে ব্যৱহৃত সকলো কার্যকলাপে মূল্যায়নৰ সংজ্ঞাৰে সামৰিব পৰা যায়। মূল্যায়ন প্রক্রিয়াত শিক্ষার্থীৰ শৈক্ষিক অগ্রগতিৰ তথ্য আহৰণ কৰাৰ পাচত শিক্ষার্থী গৰাকীক এটা মূল্য (value) প্রদান কৰা হয়। এটা উদাহৰণৰ সহায়ত কথাটো বুজাৰ চেষ্টা কৰোঁ আহক! ধৰা হ'ল, সুশ্রুত নামৰ শিক্ষার্থী এটা বিজ্ঞান পৰীক্ষাত অৱতীর্ণ হৈছিল। তেওঁৰ উত্তৰ বহীখন পৰীক্ষা কৰাৰ অন্তত শিক্ষকে তেওঁক মুঠ ১০০ নম্বৰৰ ভিতৰত ৯৫ নম্বৰ দিলে। অর্থা, সুশ্রুতে বিজ্ঞানৰ পৰীক্ষাত ৯৫% নম্বৰ লাভ কৰিলে। এই নম্বৰ হ'ল তেওঁৰ পাৰদর্শিতাৰ বিপৰীতে প্রদান কৰা মূল্য। ইয়াৰ অর্থ হ'ল শিক্ষকে সুশ্রুতৰ শৈক্ষিক দিশটো মূল্যায়ণ কৰিলে। একেদৰে, মিচিকি নামৰ ছাত্রগৰাকীয়ে এটা প্রকল্পৰ কার্যৰ বাবে 'A+' গ্রেড লাভ কৰিলে। এই ৯৫% আৰু 'A+' গ্রেড আদি হ'ল মূল্যায়নৰ উদাহৰণ। মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য হ'ল সাময়িক পাৰদর্শিতা উন্নত তথা সংশোধন কৰা।

মূল্যায়নৰ আন এক সংজ্ঞা অনুসৰি ই হ'ল এটা পর্যায়ক্রমিক প্রণালীৱদ্ধ পন্থা। য'তেই যিধৰণে প্রয়োজন তাতেই ব্যক্তি নাইবা বস্তুৰ পাৰদর্শিতা উন্নত কৰাৰ অর্থে তথ্য আহৰণ আৰু পুনৰীক্ষণ কৰাৰ প্রণালীৱদ্ধ তথা সুশৃংখল পন্থাটোৱেই হ'ল মূল্যায়ন। মূল্যায়নৰ অভিধাটোক বিভিন্ন দিশ ব্যাখ্যা কৰা হয়। মূল্যায়ন শৈক্ষিক মনোবৈজ্ঞানিক, বিত্তীয় কৰ প্রদান বিষয়ক, মানৱ সম্পদ আৰু অন্যান্য বহুতো প্রকাৰৰ হ'ব পাৰে। শৈক্ষিক দিশেৰে মূল্যায়ন মানে হ'ল এক প্রণালীবদ্ধ উপায়েৰে এক নির্দিষ্ট শিক্ষার্থী দলৰ জ্ঞান, দক্ষতা, মনোভাৱ আৰু বিশ্বাস নথিভুত কৰাৰ প্রক্রিয়া।

মূল্যায়ন এক অবিৰত আন্তঃক্রিয়াশীল প্রক্রিয়া। ইয়াত দুটা দল থাকে ঃ এটা দলত মূল্যায়নকাৰী (assessor) সকল আৰু আনটো দলত মূল্যায়ন

কৰিবলগীয়া পক্ষ (assessee) টো থাকে। মূল্যায়নকাৰীসকল শিক্ষক, ব্যৱস্থাপনা বিভাগৰ সদস্য নাইবা কোনো নিয়ামক/বিধি প্ৰাধিকৰণ হ'ব পাৰে। মূল্যায়ন কৰিবলগীয়া পক্ষটোত শিক্ষাৰ্থী, কোনো অনুষ্ঠান/প্ৰতিষ্ঠান নাইবা কোনো অনুষ্ঠান/প্ৰতিষ্ঠানৰ বিভিন্ন উপাদান থাকিব পাৰে। মূল্যায়নকাৰী সকলে কোনো নিৰ্দিষ্ট অনুষ্ঠান (যেনে— KKHSOU নাইবা IGNOU) নাইবা নিয়ামক প্ৰাধিকৰণ (যেনে— UGC নাইবা NCTE)ৰ ইতিপূৰ্বে সংজ্ঞাৱদ্ধ স্বীকৃতি/বিধি মানৰ আধাৰত মূল্যায়ন কৰিবলগীয়া পক্ষটোৰ পাৰদৰ্শিতা পৰীক্ষা কৰি চায়। এই প্ৰক্ৰিয়াটোৰ লক্ষ্য হ'ল মূল্যায়নৰ বাবে লোৱা পক্ষটোৰ সামগ্ৰিক পাৰদৰ্শিতা ফলপ্ৰসূতা নিৰ্ণয় কৰা আৰু অধিক উন্নত কৰাৰ অৱকাশ থকা ক্ষেত্ৰবোৰ বিচাৰি উলিওৱা।

১১.৩.২ মূল্যাংকনৰ অৰ্থ আৰু সংজ্ঞা

তথ্য সংগ্ৰহ, বিশ্লেষণ, ব্যাখ্যা আৰু প্ৰতিবেদন দাখিলকৰণৰ দৰে কাম-কাজবোৰ সামৰি লোৱা প্ৰক্ৰিয়াটোৱেই হ'ল মূল্যাংকন (Evaluation)। মূল্যায়নৰ তুলনাত মূল্যাংকন অধিক ব্যাপক আৰু সৰ্বাত্মক। সংজ্ঞাৱদ্ধ শিতান আৰু প্ৰমাণ (পৰীক্ষা, পৰিমাপন তথা মূল্যায়নৰ যোগেদি আহৰণ কৰা তথ্যৰ আধাৰত ৰায়দান কৰা নাইবা কোনো সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱাৰ প্ৰক্ৰিয়াটোকেই মূল্যাংকন বোলে। ব্যক্তিবিশেষ নাইবা বস্তুবিশেষৰ মূল্য (value), নম্বৰ (numbers) তথা পাৰদৰ্শিতা (performance) আধাৰত মূল্যাংকন প্ৰক্ৰিয়াৰ অন্তত একোটা ৰায়দান কৰা হয়। মূল্যাংকন বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'evaluation'ৰ মূল হ'ল আন এটা ইংৰাজী শব্দ 'value'। ইয়াৰ অৰ্থ হ'ল 'কিহবাৰ উপযোগিতা' (usefulness of something)। অৰ্থাৎ, কোনো এটা বস্তুৰ উপযোগিতা জুখিবলৈ চলোৱা পৰীক্ষাকে মূল্যাংকন বোলা হয়।

এক পৰ্যায়ক্ৰমিক, প্ৰণালীৱদ্ধ আৰু বস্তুনিষ্ঠ প্ৰক্ৰিয়াৰে ব্যক্তিবিশেষ নাইবা বস্তুবিশেষ বিচাৰ কৰি চোৱা/ব্যক্তিবিশেষ নাইবা বস্তুবিশেষ মূল্য নিৰ্ধাৰণ কৰাটোকে মূল্যাংকন বুলি ক'ব পৰা যায়। ইয়াৰ লক্ষ্য হ'ল স্বীকৃত মান/বিধিৰ সমষ্টি এটাৰ আধাৰত নাইবা সাদৃশ থকা ধাৰণাবোৰৰ সৈতে তুলনা কৰি কোনো ব্যক্তি অথবা বস্তু সম্পৰ্কে এক সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱা। আমি কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট বিষয়ত শিক্ষাৰ্থী এজন/এজনীয়ে লাভ কৰা নম্বৰ অন্য শিক্ষাৰ্থীয়ে লাভ কৰা নম্বৰবোৰৰ সৈতে তুলনা কৰোঁ। তাৰ আধাৰত আমি শিক্ষাৰ্থীজন/জনী সেই বিষটোত ভাল/বেয়া/ মধ্যমীয়া বুলি ৰায় দিওঁ। এয়াই হ'ল শিক্ষাৰ্থীজন/জনীক মূল্যাংকন কৰা কাৰ্য। আগৰ শিতানটোত উল্লেখ কৰা উদাহৰণটোলৈ মনত পেলাওক। সুশ্ৰুতে বিজ্ঞানৰ পৰীক্ষাত ৯৫% নম্বৰ লাভ কৰিছিল। এতিয়া আমি শিক্ষাৰ্থীৰূপে সুশ্ৰুতৰ মূল্যাংকন কৰি ক'ব পাৰোঁ যে ল'ৰাজন বিজ্ঞানত চোকা। অৰ্থাৎ, বিজ্ঞান বিষয়টোৰ

পটভূমিত আমি সুশ্ৰুতৰ মূল্যাংকন কৰিলোঁ। এই আলোচনাৰ পৰা আমি ক'ব পাৰোঁ যে মূল্য, নম্বৰ, বস্তু আদি সম্পৰ্কে ৰায়দান কৰাৰ সৈতে মূল্যাংক প্ৰক্ৰিয়াটোৰ সম্পৰ্ক আছে। মূল্যাংকন প্ৰক্ৰিয়াত গুণগত তথা পৰিমাণগত বৰ্ণনাৰ লগতে এক মূল্য বিষয়ক ৰায়দানো জড়িত হৈ থাকে। দৈনন্দিন জীৱনত আপুনি প্ৰায়েই কথাছবি এখন, সাজ-পোছাক এযোৰ, ৰেস্তোৰাঁ এখন, কিতাপ এখন নাইবা কাৰোবাৰ আচৰণ সম্পৰ্কে মূল্যাংকনধৰ্মী মন্তব্য কৰি থাকে। আপুনি কথাছবি এখন উপভোগ কৰি ভাল পাব পাৰে, কোনোবাই পিন্ধা কাপোৰ এসাজ আপোনাৰ পছন্দ হ'ব পাৰে, কোনোবাখন ৰোস্তোৰাঁৰ খাদ্য খাই ভাল পাব পাৰে, নাইবা কাৰোবাৰ আচৰণক আপুনি প্ৰশংসা কৰিব পাৰে ইত্যাদি। এই আটাইবোৰ হ'ল মূল্য আৰু উৎকৰ্ষ সম্পৰ্কে কৰা সৰল তথা পোনপটীয়া মন্তব্য।

১১.৩.৩ মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকনৰ প্ৰভেদ

ওপৰৰ শিতানবোৰত কৰা আলোচনাৰ পৰা গম পোৱা গ'ল যে মূল্যায়ন হ'ল সমগ্ৰ মূল্যাংকন ব্যৱস্থাটোৰ এটা অংশ। কিন্তু লক্ষ্য, উদ্দেশ্য আৰু প্ৰকৃতিৰ দিশেৰে দুয়োটাৰে মাজত কিছুমান প্ৰভেদ আছে। তলত মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকনৰ প্ৰভেদ কেইটামান আলোচনা কৰা হ'ল ঃ

➢ শিক্ষাৰ্থী, শিক্ষক, শৈক্ষিক প্ৰশাসক, পাঠ্যক্ৰম, শিক্ষানুষ্ঠান নাইবা শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ যিকোনো ষ্টেকহোল্ডাৰৰ বৰ্তমান পাৰদৰ্শিতা উন্নতৰ কৰি তোলাৰ উদ্দেশ্যেৰে তথ্য সংগ্ৰহ, পুনৰীক্ষণ তথা ব্যৱহাৰ প্ৰক্ৰিয়াটোকে শিক্ষাত মূল্যায়ণ বুলি কোৱা হয়। আনহাতে, মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াৰে সংগ্ৰহ কৰা তথ্যবোৰ সংজ্ঞাৰদ্ধ শিতানত ভগাই লোৱাৰ পাচত আৰু সংগ্ৰহ কৰা প্ৰমাণৰ আধাৰত ৰায়দান কৰা (সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱা) আৰু মূল্য (নম্বৰ) নিৰ্ধাৰণ কৰা প্ৰক্ৰিয়াটোক মূল্যাংকন বোলা হয়।

- মূল্যায়ন ৰোগ নিৰ্ধাৰণকাৰী প্ৰকৃতিৰ। ইয়াৰ লক্ষ্য হ'ল উন্নতিৰ অৱকাশ থকা ক্ষেত্ৰবোৰ চিনাক্ত কৰি উলিওৱা। কিন্তু মূল্যাংকন হ'ল নিৰ্ণায়ক প্ৰকৃতিৰ। ইয়াৰ লক্ষ্য হ'ল এক সামগ্ৰিক গ্ৰেড প্ৰদান কৰা।
- মূল্যায়নে বৰ্তমান পাৰদৰ্শিতা সম্পৰ্কে মতামত আগবঢ়ায় আৰু ভৱিষ্যৎ পাৰদৰ্শিতা উন্নত কৰাৰ পথ দেখুৱায়। আনহাতে, ইতিমধ্যে স্বীকৃত মান/প্ৰথা অনুসৰি ব্যক্তি নাইবা বস্তু এটাই উৎকৰ্ষৰ সীমা স্পৰ্শ কৰিব পাৰিছেনে নাই মূল্যাংকনে সেয়া নিৰ্ধাৰণ কৰে।
- মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য গঠনমূলক। ই গুণমান বৃদ্ধি কৰে। আনহাতে মূল্যাংকনৰ উদ্দেশ্য হ'ল মুঠ ফল নিৰ্ণায়ক। ই মূল্যায়নৰ দ্বাৰা সংগ্ৰহ কৰা তথ্যবোৰৰ গুণমান বিচাৰ কৰি চায়।

➢ মূল্যায়ন এক কার্যকলাপৰ সমষ্টি। ই প্রক্রিয়াটো সম্পন্ন কৰাত গুৰুত্ব দিয়ে। আনহাতে, মূল্যাংকনে চূড়ান্ত উৎপাদন নাইবা ফলাফলত গুৰুত্ব দিয়ে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা এয়া স্পষ্ট হ'ল যে মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকন দুটা সম্পূর্ণ পৃথক বিষয়। মূল্যাংকনে সিদ্ধান্ত প্রদান কৰে আৰু মূল্যায়নে শিক্ষার্থীৰ দুর্বলতাবোৰ আঁতৰোৱাৰ প্রয়াস কৰে। দুয়োটাই মিলি কোনো ব্যক্তি, বস্তু, প্রকল্প নাইবা প্রক্রিয়াৰ বিশ্লেষণ তথা পাৰদর্শিতা উন্নত কৰাত গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা লয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক ঃ

(ক) মূল্যায়ন বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'assessment' ৰ মূল হ'ল ——— শব্দ 'asseior'।

(খ) মূল্যাংকন বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'evaluation' ৰ মূল হ'ল 'value' আৰু অর্থ হ'ল———।

প্রশ্ন ২ ঃ মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকনৰ কেইটামান উদাহৰণ দিয়ক।

প্রশ্ন ৩ ঃ মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকনৰ মাজত থকা দুটা পার্থক্য উল্লেখ কৰক।

চিন্তা চর্চা কৰক — ১১.১

মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকনৰ মাজত থকা আৰু কেইটামান প্রভেদ বিচাৰি উলিয়াওক। দুয়োটাৰে মাজত থকা সাদৃশ্য কেইটামানৰ তালিকা প্রস্তুত কৰক।

.....

.....

১১.৪ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন (ODL) ব্যৱস্থাত মূল্যায়ন

মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ দুটা বিশেষত্ব আছে। এটা হ'ল ইয়াৰ সৈতে দূৰত্বৰ দিশটো জড়িত হৈ থাকে আৰু আনটো হ'ল ই এক মুক্ত শিকন প্রক্রিয়া। দূৰৱৰ্ত্তী মানে হ'ল শিক্ষার্থী আৰু শিক্ষক তথা শিক্ষানুষ্ঠানৰ মাজত থকা ভৌতিক ব্যৱধান। মুক্ত শিকন মানে হ'ল বয়স, সময়, স্থান আৰু শিকনৰ গতি নির্বিশেষে নামভর্তিৰ ক্ষেত্রত থকা নমনীয়তা। স্লেটাৰ (২০০৭) ৰ মতে, "মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাই দুটা বিষয় প্রতিফলিত কৰে। সকলোবোৰ নাইবা অধিকাংশ শিক্ষণেই এনে লোকৰ দ্বাৰা প্রদান কৰা হয় যিসকল সময় তথা স্থানৰ দিশেৰে শিক্ষার্থীৰ পৰা আঁতৰত থাকে। এই অভিযানৰ লক্ষ্য হ'ল সুচলতা, পাঠ্যক্রম নাইবা ব্যৱস্থাটোৰ সংৰচনাত অন্তর্ভুক্ত অন্য উপাদান নির্বিশেষে মুক্ততাক এক বৃহত্তৰ মাত্রা

আৰু নমনীয়তা প্রদান কৰা।"

শিক্ষন-শিকন প্রক্রিয়াৰ এটা অবিচ্ছেদ্য অংশ হ'ল মূল্যায়ন তথা মূল্যাংকন। ই যিকোনো শৈক্ষিক প্রণালীতে জ্ঞান, দক্ষতা তথা মনোভাৱ আহৰণ কৰাত আৰু প্রমাণ-পত্র লাভৰ বাবে প্রয়োজনীয়। পৰম্পৰাগত মুখামুখি শৈক্ষিক প্রণালী নাইবা মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থা উভয়তে মূল্যায়ন তথা মূল্যাংকন পদ্ধতি প্রয়োগ কৰা হয়। ওপৰৰ শিতানবোৰৰ আলোচনাৰ পৰা আপুনি ইমানপৰে নিশ্চয় বুজিব পাৰিছে যে মূল্যায়ন হ'ল সমগ্র মূল্যাংকন প্রক্রিয়াটোৰ এটা অংশ। শিক্ষার্থীৰ জ্ঞান, শিকন অগ্রগতি, সফলতা আদিৰ তথ্য আহৰণ কৰা প্রক্রিয়াটোক মূল্যায়ন বোলে। আনহাতে, মূল্যাংকন হ'ল শিক্ষার্থীৰ জ্ঞান নাইবা সফলতাৰ গুণৰ মূল্য উৎকর্ষ বিচাৰ কৰা বা বিচাৰি উলিওৱা প্রক্রিয়া। দুয়োটা সংজ্ঞাৰে ভিন ভিন অর্থ আছে যদিও আমি দুয়োটাৰে কার্যকলাপক পৃথক পৃথককৈ চাব নোৱাৰো। শিক্ষানুষ্ঠানভিত্তিক আৰু পাঠ্যক্রমভিত্তিক উদ্দেশ্যবোৰ পূৰণ কৰিবলৈ দুয়োটাই একেলগে কাম কৰি যায়। মূল্যায়ন তথা মূল্যাংকন হ'ল মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ এটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ উপ-ব্যৱস্থা। ইয়াত আমি প্রধানতঃ মূল্যায়ন সম্পর্কে আলোচনা কৰিম।

মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত গুণমান নিশ্চিত কৰাত মূল্যায়ণে এক অবিচ্ছেদ্য আহিলাৰ ভূমিকা লয়। আমি ইতিমধ্যে গম পাই আহিছো যে শিক্ষার্থীৰ শিক্ষক তথা শিক্ষানুষ্ঠানৰ পৰা শাৰীৰিক দূৰত্ব, সময়-বয়স-অধ্যয়নৰ গতি আদি ক্ষেত্রত থকা মুক্ত পৰিস্থিতি/নমনীয়তা আদি হ'ল মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ কেইটামান বৈশিষ্ট্য। এই বৈশিষ্ট্যবোৰে ব্যৱস্থাটোক যথেষ্ট প্রত্যাহ্বানমূলক কৰি তুলিছে। বিভিন্ন মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন প্রতিষ্ঠানৰ মূল্যায়ন কৌশল বেলেগ বেলেগ। এটা শিক্ষানুষ্ঠানে গ্রহণ কৰা নির্দেশনামূলক পৰিকল্পনা আৰু অধ্যয়ন সামগ্রী শিক্ষার্থীৰ হাতত তুলি দিয়াৰ মাধ্যম, উপলব্ধ সময় তথা সমল শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমগ্র আদিৰ দৰে বিষয়ৰ ওপৰত সাধাৰণতে মূল্যায়ন কৌশলবোৰ নির্ভৰশীল। বিজ্ঞান আৰু প্রযুক্তি ক্ষেত্রখনত হোৱা শেহতীয়া উদ্ভাৱণবোৰে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থালৈও দৃষ্টান্তমূলক পৰিৱর্তন কঢ়িয়াই আনে। এই ব্যৱস্থাটোৱে শেহতীয়া ই-লার্নিং (E-Learning), অনলাইন লানিং (Online Learning), ব্লেন্ডেড লানিং (Blended Learning), মুকচ (MOOCs) আদিৰ দৰে নব্য প্রক্রিয়াৰে শিকন সম্ভৱ কৰি তুলিছে। ইয়াৰ ফলত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়ন তথা মূল্যাংক প্রক্রিয়াত ই-এচেছমেন্ট বা অনলাইন এচেছমেন্ট সুবিধাৰো সংযোজন ঘটিছে।

১১.৫ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য

পূর্বতে কেৱল প্রমাণ পত্র আৰু কৃতিত্বৰ স্বীকৃতি দিবলৈ মূল্যায়ন কৰা হৈছিল। সেয়েহে, প্রতিটো শিক্ষাবর্ষৰ অন্তত শিক্ষার্থীৰ মূল্যায়ন কৰাৰ প্রক্রিয়াটো চলিছিল। শিক্ষানুষ্ঠানৰ মূল্যায়ন পাঁচ নাইবা দহ বছৰ দীঘলীয়া অন্তৰালতহে কৰা হৈছিল। আগতেই উল্লেখ কৰা হৈছে যে শৈক্ষিক প্রক্রিয়া তথা মূল্যায়ন কার্যকলাপলৈ দৃষ্টান্তমূলক পৰিৱর্তন আহিছে। বর্তমান

সময়ত মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য কেৱল প্ৰমাণপত্ৰ নাইবা স্বীকৃতি দিয়াই নহয়। শিক্ষানুষ্ঠাৰ বিভিন্ন ষ্টেকহোল্ডাৰৰ মাজত হোৱা সকলো শৈক্ষিক লেনদেনৰ সামগ্ৰিক সঁহাৰি জনাত আজিকালি মূল্যায়নে আমাক সহায় কৰে। মূল্যায়নে এটা শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সৰ্বাত্মক উন্নতি সাধনৰ অৰ্থে শিক্ষাৰ্থী আৰু শিক্ষানুষ্ঠান নাইবা শিক্ষাৰ্থী আৰু শিক্ষকৰ মাজত দ্বিমুখী সংযোগ বৃদ্ধি কৰে।

নমনীয়, মুক্ত আৰু উদ্ভাৱনীমূলক প্ৰকৃতিৰ হোৱা বাবে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ শিক্ষাৰ্থীসকলো সংমিশ্ৰিত প্ৰকৃতিৰ। সেয়েহে, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাই বিভিন্ন প্ৰকৃতিৰ আৰু বিভিন্ন স্তৰৰ শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী অধ্যয়ন কৰাৰ সুবিধা আগবঢ়ায়। এই ব্যৱস্থাত অধ্যয়নৰ শিক্ষাৰ্থীসকলে নিজাববীয়াকৈ অধ্যয়ন কৰে। ইয়াৰ বাবে তেওঁলোকক অধ্যয়ন সামগ্ৰী (স্ব-শিকন সামগ্ৰী আৰু দৃশ্য-শ্ৰব্য কাৰ্যসূচী)ৰ যোগান ধৰা হয়। এই শিক্ষাৰ্থীসকলে টেলিফোন, অন-লাইন সুবিধা আদি ব্যৱহাৰ কৰি মুখামুখিকৈও পাঠবোৰ শিকিব পাৰে। ইয়াৰ উপৰি মূল শিক্ষানুষ্ঠানৰ পৰা আঁতৰত থাকি ডাক আৰু ই-মেইলৰ দৰে সুবিধা গ্ৰহণ কৰিও শিক্ষাৰ্থীয়ে শিকিব পাৰে। লগতে শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে ব্যক্তিগত পাঠদান (tutoring), পৰামৰ্শদান (counselling) আৰু আন বহুতো ধৰণৰ সমৰ্থন সেৱা থাকে। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত শিক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা যথেষ্ট বেছি। সেয়েহে এই ব্যৱস্থাৰ অধীনৰ শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে লক্ষ্য শিক্ষাৰ্থীগোট, উপলব্ধ সমল আৰু প্ৰচাৰ মাধ্যম সমৰ্থন আদি দিশ বিবেচনা কৰি নিজা শৈক্ষিক ব্যৱস্থা একোটা বিকশাই তুলিব লাগে। অৰ্থাৎ, ব্যৱস্থাটোৰ শিক্ষক-শিকন প্ৰক্ৰিয়াটো অতি উদ্ভাৱনীমূলক। ইয়াক শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰয়োজনীয়তাক কেন্দ্ৰ কৰি বিকশাই তোলা হয়। যিসকল শিক্ষকে শৈক্ষিক পৰিকল্পনা আৰু আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰে তেওঁলোকে শিকন প্ৰক্ৰিয়াটো অধিক ফসপ্ৰসূ কৰি তুলিবলৈ উপযুক্ত মাধ্যমো বাছনি কৰে। এই পটভূমিত বিচাৰ কৰি চালে দেখা যায় যে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়নে শিক্ষাৰ্থীক এক উন্নতৰ উপায়েৰে সঁহাৰি জনাবলৈ নতুন ৰূপ গ্ৰহণ কৰিছে। এনে সময়তে নতুন মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াটোৱে শিক্ষক আৰু ব্যৱস্থাপনা বিভাগকো শিক্ষণৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰাত তথা শিক্ষানুষ্ঠানবোৰ সুচাৰুৰূপে চলাই নিয়াত সহায় কৰিছে। এতেকে, আমি ক'ব পাৰোঁ যে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়ণৰ উদ্দেশ্য যথেষ্ট উদ্ভাৱনীমূলক আৰু শিক্ষানুষ্ঠানভেদে মূল্যায়নৰ প্ৰকৃতি ভিন ভিন ধৰণৰ হ'ব পাৰে। শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ নিজস্ব উদ্দেশ্য যিয়েই নহওক, মূল্যায়নৰ উমৈহতীয়া প্ৰধান উদ্দেশ্যটো হ'ল শিক্ষাৰ্থীৰ শেহতীয়া শিকনৰ মান আৰু পাৱদৰ্শিতা উন্নত কৰা। তলত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্যবোৰ আলোচনা কৰা হ'ল।

- **শিক্ষণ আৰু শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ সন্দৰ্ভত মতামত সংগ্ৰহ ঃ** মূল্যায়নৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য হ'ল শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া সন্দৰ্ভত মতামত সংগ্ৰহ। সহজ অৰ্থত, মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য হ'ল শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন আৰু শিক্ষকৰ শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়া উন্নত কৰি তোলা। শিক্ষক হিচাপে আমি মনোনিৱেশ কৰিবলগীয়া প্ৰধান বিষয়টো হ'ল শিক্ষাৰ্থীক আমি কৰা আলোচনা-পৰ্য্যালোচনাবোৰ বুজি পাবলৈ সক্ষম কৰি তোলা আৰু আমাৰ পৰা লাভ কৰা জ্ঞান

ভৱিষ্যৎ জীৱনত প্ৰয়োগ কৰিব পৰাকৈ সিহঁতক সমৰ্থ কৰা। এগৰাকী দক্ষ শিক্ষকে সদায় শিক্ষণ আৰম্ভ কৰাৰ আগতে নিজৰ শৈক্ষিক উদ্দেশ্যবোৰ স্থিৰ কৰি লয়। তেওঁ শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ সামৰণিত এই উদ্দেশ্যবোৰ বাস্তৱ কৰাৰ চেষ্টা চলায়। এই কামটো বাস্তৱ কৰি তুলিবলৈ শিক্ষকে শিক্ষাৰ্থীৰ অহৰহ মূল্যায়ন কৰে। শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত সংযোগ স্থাপনৰ ক্ষেত্ৰত মূল্যায়নৰ জৰিয়তে শিক্ষাৰ্থীয়ে শিক্ষকক নিজৰ শিকন স্তৰ সম্পৰ্কে জানিবলৈ দিয়ে। শিক্ষকে নম্বৰ, গ্ৰেড নাইবা মূল্য বিচাৰ কৰি শিক্ষাৰ্থীৰ সৈতে ওলোটা সংযোগ স্থাপন কৰে।

মূল্যায়নক এক দুমখীয়া তৰোৱালৰ সৈতে তুলনা কৰিব পাৰি। শিক্ষকে অকলে শিক্ষাৰ্থীৰ মূল্যায়ন নকৰে। শিক্ষাৰ্থীয়েও শিক্ষকৰ মূল্যায়ন কৰিব পাৰে। বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক প্ৰায়েই কোৱা শুনা যায় "অমুক ছাৰে ভাল নম্বৰ নিদিয়ে", "তমুক বাইদেৱে বৰ সুন্দৰকৈ শিকায়", "অমুক বাইদেউৰ শ্ৰেণীত আমি টোপনিয়াই থাকে" ইত্যাদি। শিক্ষাৰ্থীৰ পাৰদৰ্শিতাৰ দ্বাৰাও শিক্ষকে নিজৰ শিক্ষণ সামৰ্থ বিচাৰ কৰি প্ৰয়োজন অনুসৰি নিজৰ শিক্ষণ উন্নত কৰিব পাৰে। এই দিশেৰে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ উদ্দেশ্য হ'ল —

- *পাঠ্যবিষয় লেখকসকল নিৰ্দেশনা প্ৰদান কৰে ঃ* এটা প্ৰাথমিক পৰীক্ষা নাইবা আৰম্ভণি পৰ্যায়ৰ পৰীক্ষাই শিক্ষকক শিক্ষাৰ্থীৰ পূৰ্বৰ জ্ঞান আৰু সামৰ্থ সম্পৰ্কীয় তথ্য সংগ্ৰহত সহায় কৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা এটা পাঠ্যবিষয় যুগুত কৰাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় নিৰ্দেশনা পোৱা যায়। লগতে, আহৰণ কৰা তথ্যই শিক্ষাৰ্থীৰ বৰ্তমানৰ জ্ঞান আৰু ঈপ্সিত ফলাফলৰ মাজত থকা ব্যৱধান চিনাক্ত কৰা তথা এই ব্যৱধান আঁতৰোৱাত সহায় কৰে। এগৰাকী আদৰ্শশিক্ষক/পৰামৰ্শদাতা/পাঠ্যবিষয় লেখকে শিক্ষাৰ্থীয়ে ইতিমধ্যে কি কথা জানে সেয়া বিচাৰি উলিয়ায় আৰু এনে পূৰ্ব জ্ঞানক নতুন বোধশক্তি বিকাশৰ আধাৰৰূপে ব্যৱহাৰ কৰে।
- *শিক্ষাৰ্থীক শিকিবলৈ উদ্বুদ্ধ কৰে ঃ* শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন বহুলাংশে মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে থকা সচেতনতা নিৰ্ভৰশীল। সেয়েহে মূল্যায়নে শিক্ষাৰ্থীক কি পঢ়িব লাগে, কেনেদৰে পঢ়িব লাগে, ধাৰণাবোৰ বুজাত খৰছ কৰিবলগীয়া আপেক্ষিক সময় আৰু এটা পাঠ্যবিষয়ৰ পৰা আহৰণ কৰিলগীয়া দক্ষতা আদিৰ বিষয়ে উপযুক্ত ইংগিত দিব লাগে। এই ক্ষেত্ৰত মূল্যায়ন সঁহাৰি হিচাপে শিক্ষকে কৰা মন্তব্যবোৰে এক তাৎপৰ্যপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে।
- *শিক্ষাৰ্থী অগ্ৰগতি অৱগত কৰে ঃ* মূল্যায়নৰ সহায়ত শিক্ষাৰ্থীয়ে কোনো এটা বিষয় তেওঁ কিমান জানে আৰু কিমান নাজানে সেয়া চিনাক্ত কৰিব পাৰে। শিক্ষকৰ পৰা পোৱা মন্তব্যই শিক্ষাৰ্থীয়ে নিজৰ পাৰদৰ্শিতা উন্নত কৰাৰ নিৰ্দেশনা লাভ কৰে।
- *ছপা কাম আৰু অন্য প্ৰচাৰ মাধ্যম ব্যৱস্থাপনাত পাঠ্যবিষয় সমন্বয়ৰক্ষীক দিক্*

নির্দেশনা প্রদান কৰে ঃ মূল্যায়নৰ আধাৰত পাঠ্যবিষয় সমন্বয়ৰক্ষীয়ে কেনে প্রকাৰৰ শিক্ষার্থীৰ বাবে কোনটো মাধ্যম ব্যৱহাৰ কৰাতো ভাল হ'ব সেয়া চিনাক্ত কৰিব পাৰে।

- *পৰামর্শদাতা/ব্যক্তিগত শিক্ষকক তেওঁলোকৰ শিক্ষণ কৌশলৰ ফলপ্রসূতা অৱগত কৰে ঃ* শিক্ষার্থীৰ পাৰদর্শিতাই এগৰাকী শিক্ষকক তেওঁৰ শিক্ষণৰ শক্তি আৰু দুর্বলতা দুয়োটা চিনাক্ত কৰাত সহায় কৰে। ইয়াৰ সহায়ত তেওঁ কোনবোৰ শিক্ষণ কৌশলৰ শুধৰণি ঘটাব আৰু কোনবোৰ আগৰ দৰে চলাই নিব সেই সম্পর্কে দিক্‌নির্দেশনা লাভ কৰে।
- *গ্রেড/নম্বৰ আগবঢ়ায় ঃ* মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য হ'ল পাৰদর্শিতা অনুসৰি শিক্ষার্থীয়ে গ্রেড নাইবা নম্বৰ দিয়া।

- **ব্যৱস্থাটো সন্দর্ভত মতামত সংগ্রহ ঃ** এটা প্রক্রিয়াৰূপে মূল্যায়নৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীৰ শিকনৰ মান উন্নত কৰি তুলিব পৰা বিভিন্ন পন্থা নির্ণয়ৰ বাবে অর্থপূর্ণ তথ্য সংগ্রহ কৰা হয়। এটা সামগ্রিক শিক্ষা ব্যৱস্থা আৰু ইয়াৰ বিভিন্ন উপ-ব্যৱস্থা সন্দর্ভত মতামত সংগ্রহৰ বাবেও মূল্যায়ন কৰা হয়। ই শিক্ষার্থীৰ শৈক্ষিক প্রয়োজনীয়তাবোৰ চিনাক্ত কৰাৰ লগতে কোনো এক শিক্ষানুষ্ঠানৰ শৈক্ষিক লেনদেন প্রক্রিয়াৰ শক্তি তথা দুর্বলতা উদঙাই দেখুৱায়। ইয়াৰ সহায়ত শিক্ষানুষ্ঠানখনৰ বিভিন্ন ষ্টেকহোল্ডাৰ অনুষ্ঠানখনৰ সবল আৰু দুর্বল দিশবোৰ বুজি পায়। এই দিশেৰে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য হ'ল —
  - পিতৃ-মাতৃ, পৰিয়াল তথা অভিভাৱকক/শিক্ষার্থী এজন এজনীৰ শিকন অগ্রগতি জনাত সহায় কৰা। ইয়াৰ ফলত তেওঁলোকে ল'ৰা-ছোৱালীৰ শিকন প্রক্রিয়াত এক সক্রিয় ভূমিকা লোৱাৰ সুযোগ পায়।
  - শিক্ষানুষ্ঠানৰ প্রশাসক তথা ব্যৱস্থাপকসকলক ভৰিষ্যৎ পৰিকল্পনা গ্রহণত সহায় কৰাৰ লগতে শিক, পাঠ্যবিষয় লেখক আৰু সম্পাদক আদিক সমর্থন আগবঢ়োৱাৰ দিশত কি কি কথা পূর্বতকৈ উন্নত কৰিব লাগিব সেয়া চিনাক্ত কৰাত সহায় কৰে। মূল্যায়নে বৃত্তিজীৱী বিকাশ প্রয়োজনীয়তা নির্ধাৰণতো সহায় আগবঢ়ায়।
  - প্রশাসক আৰু ব্যৱস্থাপকসকলক শিক্ষার্থীৰ প্রয়োজনীয়তা অনুসৰি শিক্ষার্থী সমর্থন সেৱাৰ ব্যৱস্থা কৰাত সহায় কৰে।
  - বিশ্ববিদ্যালয় নাইবা শিক্ষানুষ্ঠানক প্রশাসনিক ভূমিকা পালনৰ উপযুক্ত দিক্‌-নির্দেশনা প্রদান কৰে। মূল্যায়নে বিশ্ববিদ্যালয়ক ইয়াৰ মুখ্য কার্যালয় আৰু অধ্যয়ন কেন্দ্রবোৰত কিমান কর্মচাৰী আৰু সমলৰ প্রয়োজন হ'ব সেয়া আলোচনাৰো সুযোগ দিয়ে।
  - শিক্ষা মন্ত্রালয় আৰু বিধিসম্মত শৈক্ষিক অভিকৰণক প্রচলিত শিক্ষা ব্যৱস্থা

পুনৰীক্ষণৰ সুযোগ দিয়ে, পুৰণি নীতি উন্নত কৰাত সহায় কৰে আৰু দেশৰ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাটোৰ সামগ্রিক উন্নয়ণৰ বাবে নতুন নীতি প্রণয়ন কৰে।

- চৰকাৰী পুঁজিৰ ব্যৱহাৰ আৰু নীতিত হস্তক্ষেপ কৰণ আদিৰ দৰে বিষয়ত সিদ্ধান্ত লোৱাত চৰকাৰী অনুস্থান বা সংস্থাবোৰক সহায় তথা দিক্ নির্দেশনা প্রদান কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৪ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক ঃ

(ক) পূর্বতে ——— আৰু কৃতিত্বক স্বীকৃতি দিয়াৰ উদ্দেশ্যেৰে মূল্যায়ন কৰা হৈছিল।

(খ) মূল্যায়নৰ প্রাথমিক উদ্দেশ্য হ'ল শিক্ষার্থীৰ সাম্প্রতিক শিকন আৰু ——— উন্নত কৰা।

প্রশ্ন ৫ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়নৰ দুটা উদ্দেশ্যৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰক।

১১.৬ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়নৰ প্রকাৰ

দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ শিক্ষার্থীৰূপে আপুনি বিভিন্ন প্রকাৰৰ মূল্যভিত্তিক কার্যকলাপ কৰি আহিছে। যেনে — স্ব-অগ্রগতি নিৰীক্ষণ, প্রদত্ত কার্য বিকল্প উত্তৰ সন্নিৰিষ্ট প্রশ্ন, বছৰেকীয়া পৰীক্ষা, প্রকল্প ইত্যাদি। এই শিতানটোত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত সাধাৰণতে প্রয়োগ কৰা মূল্যায়ণ প্রকাৰবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। ব্যৱস্থাটোত প্রয়োগ কৰা মূল্যাংকনৰ বিভিন্ন প্রকাৰো ইয়াত আলোচনা কৰা হ'ব। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত বেলেগ বেলেগ ধৰণত প্রশ্ন সুধি গঠনমূলক আৰু মুঠ ফল নির্ণায়ক মূল্যাংকন কৰা হয়। তলত মূল্যাংকনৰ প্রকাৰ দুটা চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল —

- **গঠনমুলক মূল্যাংকন (Formative Evaluations)** ঃ কোনো এটা শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ ইতিপূর্বে নির্ধাৰণ কৰা শিক্ষন উদ্দেশ্যবোৰত উপনীত হোৱাৰ প্রক্রিয়াটোত শিক্ষার্থীয়ে দেখুওৱা দুর্বলতাবোৰ এনে মূল্যাংকনেৰে জুখি চোৱা হয়। দুর্বলতাবোৰ বিচাৰি উলিওৱাৰ পাচত শিক্ষার্থীক শিক্ষাকাল সমাপ্তি পর্বত দেখুওৱা আচৰণ সংশোধনত সহায় কৰা হয়। ই এক অবিৰত প্রক্রিয়া। শিক্ষার্থীক শিকাৰ বাবে উদ্বুদ্ধ কৰিবলৈ আৰু শিক্ষার্থীয়ে কেনেদৰে অগ্রগতি লাভ কৰিছে সেয়া বুজাত সহায় কৰিব পৰাকৈ গঠনমূলক মূল্যাংকন প্রক্রিয়াবোৰৰ আৰ্হি প্রস্তুত কৰা হয়। এটা শৈক্ষিক কার্যসূচী চলি থাকোতে নিয়মীত অন্তৰালত গঠনমলূক মূল্যাংকন কৰি গৈ থকা হয়। এনে মূল্যাংকনৰ বাবে শিক্ষার্থীয়ে বিভিন্ন প্রদত্ত কার্যৰ লগতে ব্যৱহাৰিক কার্য, ক্ষুদ্র গোটক শিক্ষাদান, সমূহীয়া অংশগ্রহণ, ক্ষেত্রভিত্তিক অভিজ্ঞতা, বিদ্যালয় ভিত্তিক কার্যকলাপ, থিতাতে কৰা কার্য, আলোচনা চক্র, দলীয় আলোচনা আদিৰ দৰে বিভিন্ন কর্মশালাকেন্দ্রিক কার্যকলাপ কৰিবলগীয়া হয়।

- **মুঠ ফল নির্ণায়ক বা সংক্ষেপী মূল্যাংকন (Summative Evaluations) ঃ** 'মুঠ ফল নির্ণায়ক' বুলি কোৱাৰ লগে লগে মূল্যাংকনৰ যিটো অর্থ মনলৈ আহে সেইটা হ'ল কোনো পাঠ্যবিষয় এটাৰ সামৰণিত কৰা মূল্যাংকনবোৰ। এনে মূল্যাংকনৰ লক্ষ্য হ'ল শৈক্ষিক উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাৰ ক্ষেত্রত শিক্ষার্থীয়ে লাভ কৰা সফলতাৰ প্রমাণপত্র আৰু এক সর্বমুঠ প্রতিবেদন আগবঢ়োৱা। মুঠ ফল নির্ণায়ক মূল্যাংকন গঠনমূলক মূল্যাংকনবোৰৰ চূড়ান্ত ফলাফল হ'ব পাৰে। ই শিক্ষার্থীৰ শিকন স্তৰ নাইবা শৈক্ষিক উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাৰ গ্রেড চূড়ান্ত কৰে। বছৰেকীয়া পৰীক্ষা, প্রকল্প আৰু নিৱন্ধ/গৱেষণাপত্রৰ মূল্যাংকন হ'ল মুঠ ফল নির্ণায়ক মূল্যাংকনৰ অংশ।

মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত মূল্যাংকনক কেইবাটাও প্রকাৰত ভগোৱা হয়। তলৰ উপ-শিতানবোৰত আমি এই প্রকাৰবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

১১.৬.১ স্ব-মূল্যায়ন, অবিৰত মূল্যায়ন আৰু বছৰেকীয়া মূল্যায়ন

মূল্যায়নক প্রধানকৈ তিনিটা ভাগত ভগোৱা হয় — স্ব-মূল্যায়ন (self assessment), অবিৰত মূল্যায়ন (continuous assessment) আৰু বছৰেকীয়া মূল্যায়ন (term-end assessment)।

- *স্ব-মূল্যায়ন ঃ* স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰত আদিৰ পৰা অন্তলৈ বিভিন্ন স্থানত স্ব-মূল্যায়ন কৰিব পৰা প্রশ্ন (SAQ) নাইবা অগ্রগতি নিৰীক্ষণকাৰী প্রশ্নবোৰ (CYPs) দিয়া থাকে। এই প্রশ্নবোৰ শ্রেণীকোঠা ভিত্তিক শিক্ষণ আৰু শিক্ষকৰ অনুপস্থিতিৰ ক্ষতিপূৰণ হিচাপে পাঠত সংযোজিত কৰা হয়। এই প্রশ্নবোৰে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত শিক্ষণ-শিকন প্রক্রিয়াত সঁহাৰি জ্ঞাপনৰ সুযোগ দিয়ে। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষার্থীয়ে নিজৰ শৈক্ষিক অগ্রগতিৰ বিষয়ে জানিব বিচাৰিলেও তেওঁক সঁহাৰি জনাব পৰাকৈ কোনো শিক্ষক উপস্থিত নাথাকে। এই SAQs আৰু CYPsবোৰেই হ'ল দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষার্থীসকলে অগ্রগতি বিষয়ক তাৎক্ষণিক সঁহাৰি লাভ কৰাৰ একমাত্র পথ। এইবোৰ হ'ল গঠনমূলক মূল্যাংকনৰ আহিলা যিবোৰে শিক্ষার্থীক অধিক ভালদৰে শিকাত সহায় কৰে। SAQবোৰত প্রধানকৈ বস্তুনিষ্ঠ প্রকাৰৰ আৰু চুটি উত্তৰ দিব পৰা প্রশ্ন সন্নিৱিষ্ট কৰা থাকে।
- *অবিৰত মূল্যায়ন ঃ* দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত বেছিভাগ সময়তেই শিক্ষার্থীক প্রদত্ত কার্য সমাপ্ত কৰিবলৈ দি অবিৰত মূল্যায়ন কৰা হয়। এমুঠিমান শিক্ষানুষ্ঠানতহে বিকল্প উত্তৰ সম্বলিত প্রশ্ন (MCQ)ৰ পৰীক্ষা পাতি অবিৰত মূল্যায়ন কৰা হয়। সাধাৰণতে একোটা প্রদত্ত কার্যত সামগ্রিক মূল্যায়নৰ ২০-৩০% নম্বৰ থাকে। ই এক দ্বিমুখী সংযোগ স্থাপন প্রক্রিয়া। ইয়াত এটা পক্ষত শিক্ষার্থী থাকে আৰু আনটো পক্ষত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠান নাইবা ব্যক্তিগত

শিক্ষক থাকে। প্রদত্ত কার্যবোৰ শিক্ষার্থীৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সদস্যৰূপে থকা বিচ্ছিন্নতাবোধ আঁতৰ কৰে। প্রদত্ত কার্য মূল্যাংকন কৰোঁতাসকলে সঁহাৰি স্বৰূপে বিভিন্ন লিখিত মতামত নাইবা মন্তব্য আগবঢ়ায়। এনে মন্তব্যবোৰ অতি গুৰুত্বপূর্ণ। ইয়াৰ দ্বাৰাই শিক্ষার্থীয়ে পিছত সবল আৰু দুর্বল দিশবোৰৰ লগতে সামগ্রিক শৈক্ষিক অগ্রগতি গম পায়। এই মন্তব্যবোৰক 'ব্যক্তিগত শিক্ষকৰ মন্তব্য' (tutor comments) বোলা হয়। মন্তব্য কৰাৰ স্থান অনুসৰি এই মন্তবোৰক দুটা ভাগত ভগোৱা হয়। ইয়াৰে এটা হ'ল প্রান্তীয় মন্তব্য নাইবা নির্দিষ্ট মন্তব্য (marginal or specific comments)। প্রদত্ত কার্যৰ সঁহাৰি জনাবলৈ থকা মার্জিত অংশত এই মন্তব্য লিখা হয়। আনটো হ'ল 'সর্বাত্মক মন্তব্য' (Global Comments)। ইয়াৰ বাবে পৃথক কাগজ ব্যৱহাৰ কৰা হয় আৰু প্রদত্ত কার্যৰ সকলোৰে উত্তৰ সামৰি মন্তব্য লিখা হয়। প্রান্তীয় মন্তবোৰক আঠটা শাখাত ভগোৱা হয় —

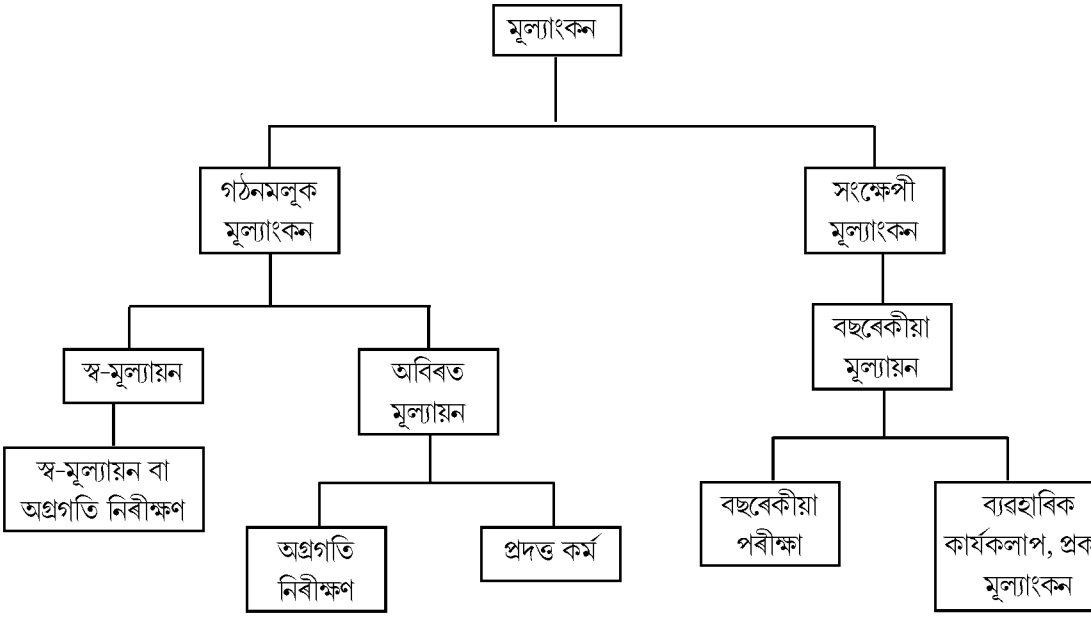
- ক্ষতিকাৰক মন্তব্য (harmful comments)
- উপৰুৱা মন্তব্য (hollow comments)
- বিপথে পৰিচালনাকাৰী মন্তব্য (misleading comments)
- ইতিবাচক মন্তব্য (positive comments)
- নেতিবাচক মন্তব্য (negative comments)
- গঠনমূলক মন্তব্য (constructive comments)
- মূল্যহীন মন্তব্য (null comments)
- ব্যক্তিগত মন্তব্য (personal comments)

ব্যক্তিগত শিক্ষকৰ মন্তবোৰ সদায় শিক্ষার্থীৰ কামত অহা ধৰণৰ হ'ব লাগে। এনে মন্তব্যই পৰৱর্তী প্রদত্ত কার্যত শিক্ষার্থীৰ পাৰদর্শিত উন্নত কৰাৰ থল থাকে। ইয়াৰ সুফল আনকি বছৰেকীয়া পৰীক্ষাৰ ফলাফলতো দেখা পোৱা যায়। শিক্ষার্থীক প্রদত্ত কার্য দি আৰু মন্তব্যৰ জৰিয়তে বিভিন্ন দিহা-পৰামর্শ আগবঢ়োৱা কার্যটো এক প্রকাৰৰ গঠনমূলক মূল্যাংকন বুলি ক'ব পৰা যায়।

- *বছৰেকীয়া পৰীক্ষা ঃ* বছৰেকীয়া পৰীক্ষা হ'ল শিক্ষা সমাপ্তি পৰীক্ষা। এনে পৰীক্ষা শৈক্ষিক অনুষ্ঠান এটাৰ নীতি আৰু পাঠ্যবিষয় এটাৰ জটিলতা অনুসৰি বছৰত এবাৰ নাইবা দুবাৰ পতা হয়। বার্ষিক ব্যৱস্থা এটাত এনে পৰীক্ষা বছৰত এবাৰ আৰু ষান্মাসিক ব্যৱস্থা এটাত বছৰত দুবাৰকৈ পতা হয়। এই পৰীক্ষা প্রধানতঃ কাগজ কলম ভিত্তিক কার্যকলাপ। কিছুমান শৈক্ষিক কার্যসূচীত শিক্ষার্থীৰ পাৰদর্শিতা মূল্যায়ন কৰিবলৈ ব্যৱহাৰিক কার্যকলাপ আৰু প্রকল্প আদিও কৰিবলৈ দিয়া হয়। বছৰেকীয়া পৰীক্ষাত সামগ্রিক মূল্যায়ন ৭০-

৭৫% নম্বৰ থাকে। বছৰেকীয়া পৰীক্ষাবোৰ হ'ল মুঠ ফল নির্ণায়ক মূল্যাংকনৰ উদাহৰণ। বছৰেকীয়া পৰীক্ষাত অৱতীর্ণ হোৱাৰ পাচত শিক্ষার্থীয়ে যদি উত্তীর্ণ হ'বলৈ স্থিৰ কৰি দিয়া নূন্যতম নম্বৰ (pass mark) লাভ কৰে, তেন্তে তেওঁ পৰৱর্তী বর্ষ নাইবা ষান্মাসিকত পঢ়াৰ বাবে পদোন্নতি পায় অথবা কোনো ডিগ্রী লাভ কৰে।

চিত্র ১১.১ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত মূল্যায়ন তথা মূল্যাংকন

➢ *মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়ন তথা মূল্যাকন ঃ* ওপৰত উল্লেখ কৰা স্ব-মূল্যায়ন, অবিৰত মূল্যায়ন আৰু বছৰেকীয়া পৰীক্ষা হ'ল দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত প্রয়োগ কৰা সাধাৰণ অনুশীলন। শিক্ষার্থীৰ বস্তুনিষ্ঠ জ্ঞান কিমান সেয়া তিনি প্রকাৰৰ প্রশ্নৰ জৰিয়তে বুজাৰ চেষ্টা কৰা হয়। প্রকাৰ কেইটা হ'ল — অতি চমু প্রশ্ন (বস্তুনিষ্ঠ প্রকাৰ), চুটি প্রশ্ন (৫০-১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত দিব পৰা) আৰু দীঘলীয়া প্রশ্ন/ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৫০০-৬০০টা শব্দৰ ভিতৰত দিব পৰা)। বিশ্লেষণ, সংশ্লোষণ আৰু মূল্যাংকন আদিৰ দৰে উচ্চ ক্রমৰ প্রজ্ঞাত্মক উদ্দেশ্যবোৰত শিক্ষার্থী উপনীত হ'ব পাৰিছেনে নাই সেয়া মূল্যাংকন কৰিবলৈ চুটি উত্তৰ আৰু দীঘল উত্তৰ দিব পৰা প্রশ্ন সোধা হয়। জ্ঞান, বোধশক্তি আদিৰ দৰে নিম্ন ক্রমৰ উদ্দেশ্যবোৰত শিক্ষার্থীৰ অগ্রগতিৰ মূল্যাকন কৰিবলৈ বস্তুনিষ্ঠ প্রকাৰৰ প্রশ্ন সোধা হয়। অধ্যয়নকালত শিক্ষার্থীক তাৎক্ষণিক সঁহাৰি জনাবলৈ এই ধৰণৰ প্রশ্নবোৰ সবাতোকৈ উপযুক্ত। বস্তুনিষ্ঠ প্রকাৰৰ প্রশ্নবোৰক ছটা প্রধান ভাগত ভগোৱা হয়। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ শিক্ষার্থীসকলৰ পাৰদর্শিতা মূল্যায়ন কৰিবলৈ সাধাৰণতে বস্তুনিষ্ঠ প্রকাৰৰ প্রশ্ন সোধা হয়। প্রকাৰ কেইটা হ'ল —

- সঁচা-মিছা (True/False)
- শুদ্ধ যুটী মিলোৱা (Matching)
- খালী ঠাই পূৰণ (Fill in the blanks)
- বাক্য সম্পূৰ্ণ কৰা (Completion of the sentence)
- বিকল্প পছন্দ (Multiple Choice)
- ক্ৰম মিলোৱা (Sequencing)

চিত্ৰ ১১.২ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ প্ৰশ্ন

স্ব-মূল্যায়নৰ সময়ত সাধাৰণতে বস্তুনিষ্ঠ প্ৰকাৰৰ প্ৰশ্ন ব্যৱহাৰ কৰা হয়। অৱশ্যে, শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন অগ্ৰগতি মূল্যায়ন কৰিবলৈ চুটি উত্তৰ দিব পৰা (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত) প্ৰশ্নও সোধা হয়। অবিৰত মূল্যায়নৰ ক্ষেত্ৰত চুটি আৰু দীঘল বা ৰচনাধৰ্মী দুয়ো ধৰণৰ প্ৰশ্ন সোধা হয়। বছৰেকীয়া মূল্যায়নৰ সময়ত তিনিওটা প্ৰকাৰৰ প্ৰশ্ন সোধা হয়।

১১.৬.২ নম্বৰ আৰু গ্ৰেড প্ৰদান ব্যৱস্থা

মূল্যায়নৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰাৰ সময়ত আমি সুশ্ৰুত নামৰ ল'ৰাজনৰ উদাহৰণটো ব্যৱহাৰ কৰিছিলোঁ। তেওঁ বিজ্ঞানৰ পৰীক্ষা এটাত ৯৫% নম্বৰ লাভ কৰিছিল। আন এটা উদাহৰণত মিচিকি নামৰ ছোৱালীজনীয়ে প্ৰকল্প কাৰ্যত 'A' গ্ৰেড পোৱা কথা কোৱা হৈছিল। অৰ্থাৎ, এজন শিক্ষাৰ্থীয়ে নম্বৰ লাভ কৰিছে আৰু এজনী শিক্ষাৰ্থীয়ে গ্ৰেড পাইছে। অৰ্থাৎ, গণনা কৰিব পৰা সংখ্যা আৰু গ্ৰেডিঙৰ সহায়ত মূল্যায়ন কৰা হয়। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত দুয়োটা পদ্ধতিয়েই প্ৰয়োগ কৰা হয়। নম্বৰ দিয়া ব্যৱস্থা মানে হ'ল নম্বৰৰ আধাৰত উত্তৰ বহীৰ উত্তৰবোৰ পৰীক্ষা কৰি এগৰাকী শিক্ষাৰ্থীৰ মূল্যায়ন কৰা প্ৰক্ৰিয়া। অৰ্থাৎ, এই পদ্ধতিত শূন্যৰ পৰা প্ৰশ্ন কাকতৰ সৰ্বমুঠ নম্বৰটোৰ ভিতৰত উত্তৰ বিপৰীত নম্বৰ দিয়া হ'ব পাৰে। ০-১০০ সীমাৰ ভিতৰত নম্বৰ দিয়া প্ৰক্ৰিয়াটোৰ সৈতে আমাৰ পৰিচয় আছে। গ্ৰেডিং হ'ল এনে এক প্ৰক্ৰিয়া যিটোৰ জৰিয়তে বিভিন্ন স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত মান পৰিমাপন প্ৰয়োগ কৰি এটা পাঠ্যবিষয়ত শিক্ষাৰ্থীৰ সফলতাৰ ভিন ভিন স্তৰবোৰৰ

মূল্যায়ন কৰা হয় আৰু পাচত সেইবোৰ কিছুমান প্ৰতীকলৈ সলনি কৰা হয়। সাধাৰণতে কেইটামান বৰ্ণৰ সহায়ত গ্ৰেড বুজোৱা হয় (A ৰ F পৰা)। এনেদৰে, পৰিসৰ বুজাবলৈ কেইটামান সংখ্যা (১ ৰ পৰা ৬), অগ্ৰগতি বুজাবলৈ কেইটামান বৰ্ণনামূলক (Excellent/অতি উত্তম, Very good/উত্তম, Satisfactory/সন্তোষজনক, Not satisfactory/সন্তোষজনক নহয়, Needs Improvement/উন্নত কৰা প্ৰয়োজন, দুৰ্বল ইত্যাদি) নাইবা কেইটামান সংখ্যা (৫,৪,৩,২ আৰু ১) আদি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। গ্ৰেডিং আৰ্হিত পৰিমাপৰ জোখ পাঁচ পইন্ট, সাত পইন্ট নাইব ন পইন্ট হ'ব পাৰে।

যদিও সমগ্ৰ বিশ্বতে গ্ৰেডিং এক জনপ্ৰিয় পদ্ধতি, তথাপিও ভাৰতত গ্ৰেডক নম্বৰলৈ সলনি কৰোঁতে দেখা দিব পৰা সমস্যাবোৰ এৰাই চলিবলৈ সততে নম্বৰদিয়া পদ্ধতিটোৱেই ব্যৱহাৰ কৰা হয়। বিশেষকৈ শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন গতিশীলতা সুচল কৰি ৰাখিবলৈ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত নম্বৰ দিয়া পদ্ধতিটো প্ৰয়োগ কৰা হয়। কিন্তু মূল্যায়নৰ গুণগত অভিযোজনৰ বাবে সকলো শিক্ষানুষ্ঠানেই গ্ৰেডিং ব্যৱস্থা প্ৰয়োগ কৰিব লাগিব।

তালিকা ১১.১ ঃ IGNOUৰ গ্ৰেডিং ব্যৱস্থা

বৰ্ণ গ্ৰেড	গুণগত স্তৰ	পইন্ট গ্ৰেড	শতাংশ (%)
A	Excellent/অতি উত্তম	5	৮০% আৰু তাতোকৈ অধিক
B	উত্তম	4	৬০-৭৯.৯%
C	ভাল	3	৫০-৫৯.৯%
D	সন্তোষজনক	2	৪০-৪৯.৯%
E	সন্তোষজনক নহয়	1	৪০% তকৈ কম

চিন্তা চৰ্চা কৰক ১১.২

আপোনাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ে কেনেধৰণৰ গ্ৰেড প্ৰদান ব্যৱস্থা অনুসৰণ কৰে? ব্যৱস্থাটোৰ IGNOU ব্যৱস্থাৰ সৈতে তুলনা কৰক।

.....

.....

১১.৬.৩ মূল্যায়নৰ অন্য ৰূপবোৰ

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত আন কেইটামান ৰূপো ফলপ্ৰসূভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সেই ৰূপবোৰ হ'ল —

- *সমনীয়াৰ মূল্যায়ন (Peer assessment)* ঃ সমান প্ৰতিস্থিত (status)ৰ শিক্ষাৰ্থীয়ে কৰা কামৰ মূল্যায়নত এই পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। বৃত্তিমুখী পাঠ্যবিষয়বোৰৰ ক্ষেত্ৰত এই পদ্ধতিৰ ব্যৱহাৰ অধিক।
- *প্ৰকল্প মূল্যায়ন (Project assessment)* ঃ শিক্ষাৰ্থীৰ ব্যৱহাৰিক দক্ষতা

বৃদ্ধি কৰিবলৈ প্ৰকল্পৰ এক মূল্যায়ন আহিলাৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

- *প'র্টফ'লিঅ' মূল্যায়ন (Portfolio assessment)* ঃ প'র্টফ'লিঅ' হ'ল শিক্ষার্থীৰ পাৱদর্শিতাৰ এক প্রণালীৱদ্ধ খতিয়ান। ইয়াৰ এক নির্দিষ্ট সময়সীমাৰ ভিতৰত শিক্ষার্থীয়ে এক পূর্ব নির্ধাৰিত উদ্দেশ্য সমষ্টিৰ ভিতৰত কোনবোৰ উদ্দেশ্যত কিমানদূৰৱৰ্ত্তী সফলতা লাভ কৰিছে তাৰ উল্লেখ থাকে।
- *মৌখিক মূল্যায়ন (Oral assessment)* ঃ সাধাৰণতে কোনো এক প্রকল্প কার্যৰ সামৰণিত মৌখিক পৰীক্ষা (viva-voce) ৰ দ্বাৰা এনে মূল্যায়ন কৰা হয়।
- *আলোচনা চক্র উপস্থাপন (Seminar presentation)* ঃ শিক্ষার্থীৰ ভাষাজ্ঞান, নেতৃত্ব দিব পৰা ক্ষমতা আৰু দলীয় উৎসাহ আদি মূল্যায়ন তথা উন্নত কৰিবলৈ আলোচনা চক্র পতা হয়। এইবোৰে শিক্ষার্থীক ফলপ্রসূ উপস্থাপন কৰে সেয়া শিকাত সহায় কৰাৰ লগতে তেওঁলোকৰ এই বিষয়ত দক্ষতা বৃদ্ধি কৰে।
- *শিক্ষা নবিচ কাল (Internship)* ঃ ই মূল্যায়নৰ অংশ নহয়। ই হ'ল শিক্ষার্থীক কৰিবলৈ দিয়া প্রকৃত কর্ম অভিজ্ঞতা।

ওপৰত তিনিটা পৃথক পৃথক উপ-শিতানত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত ব্যৱহৃত মূল্যায়নৰ প্রকাৰসমূহ আলোচনা কৰা হ'ল। এই আটাইবোৰ মূল্যায়নকে আকৌ দুটা ভাগত ভগোৱা হয় — *অনলাইন মূল্যায়ন* আৰু *অফ্‌লাইন মূল্যায়ন*। অনলাইন মূল্যায়ন নাইবা পৰীক্ষা হ'ল মূল্যায়ন ব্যৱস্থাৰ এটা নতুন উদ্ভাৱন। ইয়াক *ই-এচেছমেন্ট* (e-assessment) বুলিও কোৱা হয়। কোনো এক প্রদত্ত বিষয়ত অংশগ্রহণকাৰীৰ জ্ঞান আৰু মনোভাৱ পৰিমাপণৰ বাবে *অনলাইন পৰীক্ষা* পতা প্রক্রিয়াটোৱেই হ'ল ই-এচেছমেন্ট। অনলাইন পৰীক্ষাবোৰত শিক্ষার্থীয়ে নিজৰ সময়মতে আৰু নিজৰ যন্ত্র/আহিলা ব্যৱহাৰ কৰি অৱতীর্ণ হ'ব পাৰে। এইক্ষেত্রত শিক্ষার্থীৰ বাসস্থানে কোনো অসুবিধাৰ সৃষ্টি নকৰে। শিক্ষার্থীয়ে কেৱল এটা ব্রাউছাৰ (browser) আৰু ইন্টাৰনেট সংযোগৰ প্রয়োজন হয়। লাহে লাহে অনলাইনৰ পৰীক্ষা ব্যৱস্থাই শিক্ষার্থীৰ মাজত জনপ্রিয়তা অর্জন কৰিছে। ইয়াৰ দ্রুততা আৰু নির্ভুলতাই ইয়াক দ্রুত বিকশিত পৰীক্ষা পদ্ধতিৰ ৰূপ দিছে। অনলাইনৰ পৰীক্ষাৰ মূল্যায়নৰ প্রতিটো স্তৰতে যথেষ্ট কমসংখ্যক মানৱশক্তিৰ প্রয়োজন হয়। এই পৰীক্ষা পদ্ধতিত প্রশ্ন কাকত প্রস্তুত কৰাৰ পৰা শিক্ষার্থীক গ্রেড প্রদান কৰালৈকে সকলো কামতে মানৱ শক্তি কমকৈ প্রয়োজন হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৬ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়নক কি তিনিটা ভাগত ভগোৱা হয়?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৭ ঃ তিনিটা বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্নৰ উদাহৰণ দিয়ক।

.....

.....

চিন্তা চৰ্চা কৰক ১১.৩

অনলাইন মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াটো বুজিবলৈ অনুগ্ৰহ কৰি তলত উল্লেখ কৰা লিংকটো খুলি ভিডিঅ'টো চাওক —

https://www.youtube.com/watcg?v=qU6DBkb57Gs

.....

.....

১১.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিত আমি মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়ন তথা মূল্যাংকন প্ৰক্ৰিয়া দুটাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলোঁ।
- মূল্যায়ন হ'ল এনে এক কাৰ্যকলাপ যিটোৰ সহায়ত শিকন ফলাফলৰ ৰূপত শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন সফলতাৰ অগ্ৰগতিৰ অথবা হাৰ গম পোৱা যায়।
- আমি যেতিয়া মূল্যাংকনকাৰীৰ ভূমিকা পালন কৰিবলগীয়া হয় তেতিয়া পৰীক্ষা, পৰিমাপন আৰু মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াৰে সংগ্ৰহ কৰা গুণগত আৰু/নাইবা পৰিমাণগত তথ্য নাইবা নম্বৰবোৰ বিচাৰ কৰি চাও। তাৰ ভিত্তিত আমি অতি উত্তম, ভাল, মোটামুটি নাইবা দুৰ্বল আদিৰ দৰে ৰায়দান কৰি 'মূল্য' দিও অথবা 'উৎকৰ্ষ'ৰ মান নিৰ্ধাৰণ কৰোঁ।
- পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ দৰে মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাতো শিক্ষাৰ গুণগত নিশ্চিত প্ৰদানত মূল্যায়নে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয়। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়নে এক নতুন ৰূপ গ্ৰহণ কৰিছে। ইয়াৰ ফলত পূৰ্বতকৈ উন্নততৰ পন্থাৰে শিক্ষাৰ্থীক শৈক্ষিক শৈলী উন্নত কৰাত সহায় কৰিব পৰা গৈছে আৰু অনুষ্ঠান প্ৰশাসকসকলে শিক্ষানুষ্ঠান এটা ফলপ্ৰসূ তথা মসৃণভাৱে চলাব পৰা হৈছে।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ প্ৰশ্নৰ সৈতে গঠনমূলক তথা মুঠ ফল নিৰ্ণায়ক মূল্যায়ন পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰা হয়।
- মূল্যায়নক তিনিটা ভাগত ভগোৱা হয় — স্ব-মূল্যায়ন, অবিৰত মূল্যায়ন আৰু বছৰেকীয়া মূল্যায়ন।

- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত বেছিভাগ সময়তে প্ৰদত্ত কাৰ্যৰ জৰিয়তে অবিৰত মূল্যায়ন কৰা হয়। প্ৰদত্ত কাৰ্যৰ মূল্যাংকনকাৰীসকলে সঁহাৰি ৰূপে লিখা মন্তব্যবোৰক 'ব্যক্তিগত শিক্ষকৰ মন্তব্য' বোলা হয়। এই মন্তব্যবোৰক পুনৰ দুটা ভাগত ভগোৱা হয় — প্ৰান্তীয় নাইবা সুনিৰ্দ্দিষ্ট মন্তব্য আৰু সৰ্বাত্মক মন্তব্য।
- শিক্ষাৰ্থী শিকন উদ্দেশ্যত উপনীত হ'ব পাৰিছেনে নাই সেয়া তিনি প্ৰকাৰৰ প্ৰশ্নৰ সহায়ত মূল্যায়ন কৰা হয় — বস্তুনিষ্ঠ প্ৰশ্ন, চুটি উত্তৰ দিব পৰা প্ৰশ্ন (৫০-১০৫ টা শব্দত) আৰু দীঘলীয়া উত্তৰ দিব পৰা ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৫০০-৬০০ টা শব্দত)।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত শিক্ষাৰ্থীৰ পাৰদৰ্শিতাৰ মূল্যায়নৰ বাবে সাধাৰণতে ব্যৱহাৰ কৰা ছটা প্ৰধান বস্তুনিষ্ঠ প্ৰকাৰৰ প্ৰশ্ন হ'ল — সঁচা-মিছা, শুদ্ধ, যুটী মিলোৱা, খালী ঠাই পূৰণ, বাক্য সম্পূৰ্ণ কৰা, বিকল্প পছন্দ আৰু ক্ৰম মিলোৱা।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ শেহতীয়া বিকাশে মূল্যায়ন তথা মূল্যাংকন প্ৰক্ৰিয়া দুটালৈকো পৰিৱৰ্তন কঢ়িয়াই আনিছে। ইয়াৰ ফলত ই-লাৰ্নিং, অনলাইন লাৰ্নিং, ব্লেণ্ডেড লানিং, মুকচ্ (MOOCs) আদিৰ দৰে ব্যৱস্থাবে শিক্ষা গ্ৰহণৰ প্ৰতি শিক্ষাৰ্থীসকলৰ আগ্ৰহ বৃদ্ধি পাইছে। ই-এচেছমেণ্ট নাইবা অনলাইন এচেছমেণ্ট মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়ন তথা মূল্যাংক প্ৰক্ৰিয়াৰ অবিচ্ছেদ্য অংশত পৰিণত হৈছে।

১১.৮ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Mishra, S. (2007), *"Assessment in Distance Education"* in Open and Distance Learning: Theory and Practice, Training Module for Academic Counsellors. STRIDE, IGNOU. New Delhi.

২) Pradhan, B and Biswas, P.K. (2002), *"Assessment and Evaluation in Distance Learning"* STRIDE Handbook: 4. STRIDE, IGNOU. New Delhi.

১১.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) লেটিন, (খ) কিহবাৰ উপযোগিতা

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মূল্যায়ন ঃ চাকিয়ে গণিত বিষয়ত ৯৫% নম্বৰ পাইছে।

মূল্যাংকন ঃ তাই গণিতত খুব চোকা।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকনৰ মাজত থকা দুটা পাৰ্থক্য হ'ল —

(ক) মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য গঠনমূলক, মূল্যাংকনৰ উদ্দেশ্য মুঠফল নিৰ্ণয় কৰা।

(খ) মূল্যায়নে শিক্ষার্থীৰ দুর্বলতা তথা উন্নত কৰাত মনোযোগ দিয়ে। মূল্যাংকনে উৎপাদন নাইবা ফলাফলত মনোনিৱেশ কৰে।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) প্রমাণ পত্র প্রদান, (খ) পাৰদর্শিতা।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য দুটা হ'ল —

(ক) শিক্ষণ আৰু শিকন প্রক্রিয়া দুটাৰ সন্দর্ভত মতামত প্রকাশ কৰা।

(খ) ব্যৱস্থাটোৰ সন্দর্ভত মন্তব্য আগবঢ়োৱা।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ স্ব-মূল্যায়ন, অবিৰত মূল্যায়ন আৰু বছৰেকীয়া মূল্যায়ন।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সঁচা-মিছা, শুদ্ধ যুটী মিলোৱা, খালী ঠাই পূৰণ কৰা।

১১.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) চুটি প্রশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকনৰ অর্থ কি?

প্রশ্ন ২ ঃ মূল্যায়ন আৰু মূল্যাংকনৰ প্রভেদবোৰ উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়ন আৰু মুক্ত তথা দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ মূল্যায়নৰ মাজত পার্থক্য আছে নেকি? আপোনাৰ উত্তৰৰ সপক্ষে যুক্তি দর্শাওক।

প্রশ্ন ৪ ঃ চমুটোকা লিখক —

(ক) গঠনমূলক আৰু মুঠ ফল নির্ণায়ক মূল্যাংকন

(খ) বছৰেকীয়া পৰীক্ষা

(গ) নম্বৰ প্রদান আৰু গ্রেডিং ব্যৱস্থা

(ঘ) বস্তুনিষ্ঠ প্রকাৰৰ প্রশ্ন

(ঙ) অনলাইন এচেছমেন্ট

(খ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত মূল্যায়ন কিয় প্রয়োজনীয়? মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী ব্যৱস্থাত মূল্যায়নৰ উদ্দেশ্য সমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত স্ব-মূল্যায়ন অতি গুৰুত্বপূর্ণ — ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত অবিৰত মূল্যায়ন কেনেদৰে কৰা হয়? উদাহৰণেৰে সৈতে ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ৪ ঃ শিক্ষার্থীৰ পাৰদর্শিতাৰ মূল্যায়ন কৰিবলৈ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত কেনে প্রকাৰৰ প্রশ্ন ব্যৱহাৰ কৰা হয়? আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১২ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা

অধ্যায় গাঁথনি

১২.১ উদ্দেশ্য

১২.২ পৰিচয়

১২.৩ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা কি?

১২.৩.১ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ গঠন

১২.৩.২ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰয়োগ

১২.৪ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ভূমিকা

১২.৪.১ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সুবিধাসমূহ

১২.৪.২ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত শিকন ঃ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰসমূহ

১২.৪.৩ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণৰ প্ৰতিষ্ঠানসমূহ

১২.৫ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহৃত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰত্যাহ্বানসমূহ

১২.৬ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ফলপ্ৰসূতাৰ কাৰণে লোৱা কৌশলসমূহ

১২.৭ উত্তৰ পূব ভাৰতত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰ

১২.৮ অধ্যায়টিৰপৰা আমি কি শিকিলোঁ

১২.৯ অধিক জানিবলৈ

১২.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১২.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ভূমিকা আৰু উপকাৰিতাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ গঠন আৰু প্ৰয়োগৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- শৈক্ষিক ক্ষেত্ৰত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰত দেখা দিয়া প্ৰত্যাহ্বানৰ বিষয়ে বিচাৰ কৰিব পাৰিব
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা আৰু তথ্য যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ কাৰণে কৌশলসমূহ বিকশিত কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

১২.২ পৰিচয়

তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাক সাধাৰণতে ইংৰাজীত 'আই চি টি' (ICT) বুলি জনা যায়। ই বৰ্তমান বিশ্বত শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত নতুন কেতবোৰ ক্ষেত্ৰ তথা ধাৰণা মুকলি কৰিছে। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই ৰেডিঅ', দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শনক সামৰি লোৱাৰ উপৰিও সংখ্যাগত প্ৰযুক্তিবিদ্যাসমূহ যেনে কম্পিউটাৰ আৰু ইণ্টাৰনেটকো সামৰি লৈছে। এনেধৰণৰ আহিলাবোৰ শৈক্ষিক পৰিবৰ্তন আৰু সংস্কাৰৰ কাৰণে শক্তিশালী আহিলা। এই আহিলাবোৰৰ সফল প্ৰয়োগে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখনক সাফল্যমণ্ডিত কৰিব আৰু ইয়াৰ পৰিসীমা বিস্তৃতভাৱে প্ৰসাৰিত হ'ব। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ আহিলাবোৰে সংখ্যাগত কৰ্মস্থানবোৰৰ মানদণ্ড উন্নত কৰিবলৈ লৈছে আৰু শিক্ষাৰ গুণগত মান বৃদ্ধি কৰি শিকণ-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াক মনোগ্ৰাহী আৰু অভিনবত্ব কৰি তুলিছে। বৰ্তমান সময়ত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ আহিলাবোৰে শিক্ষাৰ্থীসকলক বিভিন্ন স্থানত থকাৰ পিছতো সংযোজিত কৰি তুলিছে। ইয়াৰ ব্যৱহাৰৰ ফলত কোনো শিক্ষাৰ্থী অধিকদিন অকলশৰীয়া হৈ থাকিবলগীয়া হোৱা নাই। আধুনিক শিক্ষাৰ বাতাবৰণে বৰ্তমান সমাজখনক 'বৈদ্যুতিক সমৰ্থিত সম্প্ৰদায়' হিচাপে পৰিগণিত কৰিছে। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰে বিদ্যালয়ৰ শিক্ষা আৰু উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখনত শিক্ষাৰ্থীসকলৰ মনত উচ্চ পৰ্যায়ৰ 'আত্মনিৰ্দেশনা' আৰু অভিৰোচন আনি দিছে। ইয়াৰ ফলত শিকাৰু-শিক্ষক-শিক্ষাদান প্ৰক্ৰিয়া একত্ৰিত হৈ পৰিছে যদিও আগৰ 'শিক্ষককেন্দ্ৰিক শিক্ষাৰ' ঠাইত 'আত্মঅধ্যয়নৰ দৃষ্টিভংগী' প্ৰকট হৈ পৰিছে। পুৰণি সময়ত শিক্ষককেই পৰম্পৰাগতভাৱে 'জ্ঞানৰ ভৰাল' বুলি আখ্যা দিয়া হৈছিল আৰু সকলোধৰণৰ তথ্য, খবৰ আৰু জ্ঞান শিক্ষকৰ পৰা পোৱা গৈছিল। বৰ্তমান কিন্তু তেনে অৱস্থা নাই। শিক্ষকৰ পৰিবৰ্তে সকলোধৰণৰ তথ্য আৰু জ্ঞান শিকাৰুৱে যিকোনো স্থানৰ পৰা যেতিয়াই তেতিয়াই আহৰণ কৰিব পাৰে। আনকি নিজৰ পাঠসূচীৰ প্ৰয়োজনীয় অংশও যোগাযোগৰ মাধ্যমেৰে বোধগম্য কৰি ল'ব পাৰে। এই অধ্যায়টোৱে অকল আপোনাক তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰাত সহায় নকৰিব; ইয়াৰ মাধ্যমত আপুনি বৰ্তমান শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰলৈ অনা সকলোধৰণৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ পৰিবৰ্তনৰ সম্ভেদো পাব। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ আহিলাবোৰে যে দূৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাক নতুন দিগন্তলৈ ধাবিত কৰিছে তাৰ বিষয়েও আপুনি অৱগত হ'ব আৰু বিভিন্নধৰণৰ শৈক্ষিক বিনিময়ৰ ধাৰাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

১২.৩ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা কি ?

তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ হ'ল ICTs। সাধাৰণভাৱে ক'বলৈ গ'লে ই হ'ল প্ৰযুক্তিগত আহিলা আৰু সম্পদসমূহৰ এটা বিভাজিত গোট। ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰা হয় গঠন, সংৰক্ষণ আৰু তথ্য ব্যৱস্থাপনাৰ অৰ্থে যোগাযোগ কৰিবলৈ। এই প্ৰযুক্তিবিদ্যাই ছপা মাধ্যম, কম্পিউটাৰ, ৰেডিঅ' আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শনৰ দৰে সম্প্ৰচাৰমুখী প্ৰযুক্তিবিদ্যা, টেলিফোন

আৰু ইন্টাৰনেট আদিক সামৰি লৈছে। বৰ্তমান সময়ত সমগ্ৰ বিশ্বতে কম্পিউটাৰ আৰু ইন্টাৰনেটৰ দ্বাৰা কেনেকৈ আনুষ্ঠানিক আৰু অগতানুগতিক শিক্ষাক বেছি ফলপ্ৰসু কৰি তুলিব পৰা যায় সেই বিষয়ে অধিক মনোযোগ দিয়া হৈছে। কিন্তু ICT মানে কেৱল এই প্ৰযুক্তিবিদ্যাক নুবুজায়, কাৰণ আগৰ প্ৰযুক্তিবিদ্যা যেনে ছপা পাঠ্যপুথি আৰু টেলিফোন আদিক সম্পতি কম গুৰুত্ব দিয়া হৈছে যদিও এইবোৰৰ শিক্ষাৰ সজুলি হিচাপে এক দীঘলীয়া আৰু বেছি ফলপ্ৰসু ইতিহাস আছে। উদাহৰণস্বৰূপে ক'ব পৰা যায় যে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত ৰেডিঅ' আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শনক বহুলভাৱে ব্যৱহাৰ কৰি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাক বাস্তৱমুখী কৰি তোলা হৈছে সঁচা কিন্তু ছপা মাধ্যমৰ আদৰ আজিও কমি যোৱা নাই। বিশ্বৰ বিকশিত আৰু বিকাশমুখী দেশবোৰে বৰ্তমানেওঁ ছপা সামগ্ৰীসমূহক প্ৰাধান্যতা দি থকা দেখা যায় আৰু ই শিক্ষা ব্যৱস্থা সহজলভ্য কৰি তোলাত যথেষ্ট অৰিহণা যোগাই আছে। ভাৰতবৰ্ষৰ দৰে বিকাশমুখী দেশত কম্পিউটাৰ আৰু ইন্টাৰনেটৰ ব্যৱহাৰ অগম্য আৰু পিছপৰা অঞ্চলত অধিক খৰছ আৰু সীমাবদ্ধতাৰ বাবে সাফল্যমণ্ডিত কৰি তুলিব পৰা নাই। সেয়েহে বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত বৰ্তমানেও তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ উপকাৰিতাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ যথেষ্ট থল তথা পৰিসৰ আছে।

যিয়েই নহওঁক সম্প্ৰতি শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ ফলপ্ৰসূতা বৃদ্ধিৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্নধৰণৰ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সংযোগীত আৰু কৌশলগত ব্যৱহাৰে বিশেষ অৰিহণা যোগোৱা দেখা গৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে আমি ক'ব পাৰো যে শ্ৰীলংকাৰ গ্ৰাম্য সমাজত শৈক্ষিক সুবিধা প্ৰদানৰ অৰ্থে কোথমালে সমুহীয়া অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰটোৱে ৰেডিঅ' সম্প্ৰচাৰ, কম্পিউটাৰ আৰু ইন্টাৰনেট ব্যৱহাৰ কৰি তথ্য সম্প্ৰসাৰণৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ ভূমিকা পালন কৰিছে। ইংলেণ্ডত ১৯৬৯ চনত 'United Kingdom Open University' (UKOU) স্থাপন কৰা হৈছিল যিখন হ'ল বিশ্বৰ প্ৰথম মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়। তাত আজিও ছপা সামগ্ৰীক প্ৰাধান্যতা দি সংযোগী হিচাপে ৰেডিঅ' আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শনক ব্যৱহাৰ কৰি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাক বাস্তৱমুখী কৰি তোলা হৈছে। সাম্প্ৰতিকভাৱে বিশ্ববিদ্যালয়খনে ফলপ্ৰসূ শিক্ষণৰ সুবিধা প্ৰদানৰ অৰ্থে ইন্টাৰনেট আঁচনিৰে শিক্ষাদান সম্ভৱ কৰি তুলিছে। UKOU সফলতাৰ অন্তৰালত নিহিত হৈ আছে শিক্ষাৰ্থী, এক সুসংগঠিত শিক্ষাৰ্থীৰ সহায়কাৰী সমল সেৱাৰ ব্যৱস্থাকৰণ আৰু ভিডিও টেপ, অডিও টেপ, দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন, বৈদ্যুতিক অভিবৰ্ত্তন, দলীয় আলোচনা আদিৰ লগতে পৰম্পৰাগত শিক্ষণ উপাদানৰ ব্যৱহাৰিক দিশ। একেধৰণে ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়েওঁ ছপা সামগ্ৰীৰ ব্যৱহাৰৰ লগতে ভিডিও আৰু অডিও কেচেট, ৰেডিঅ' সম্প্ৰচাৰ আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন, শ্ৰৱণ দৰ্শন অভিবৰ্ত্তন প্ৰযুক্তিবিদ্যা আদিৰ ব্যৱহাৰৰ যোগেদি দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা বাস্তবায়িত কৰি তুলিছে। সেয়েহে আমি ক'ব পাৰো যে বিশ্বৰ প্ৰায় সকলো প্ৰান্ততে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ বহল ব্যৱহাৰে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখন আৰু অধিক সম্পদশালী কৰি তুলিছে।

অগ্ৰগতিৰ নিৰিক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ অৰ্থ কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ বিশ্বৰ প্ৰথম মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় কোনখন? ই তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাক কিদৰে ব্যৱহাৰ কৰিছে?

.....

.....

১২.৩.১ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ গঠন

যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ গাঠনিক ইতিহাস বহুত দীঘল। আপুনি বোধহয় জানে যে যোগাযোগ মানব সভ্যতাৰ বাবে এটা মৌলিক ধাৰণা। কাৰণ এখন সমাজ কৰ্মৰত অৱস্থাত তেতিয়াহে থাকিব পাৰে যেতিয়া তাৰ সদস্যসকলৰ মাজত যোগাযোগসূত্ৰ সঠিকভাৱে চলি থাকে। পুৰণি কালত যোগাযোগ ব্যৱস্থা আজিৰ নিচিনা নাছিল। তেতিয়াৰ মানুহে শিল আৰু কাঠত লিখি বাৰ্তা প্ৰেৰণ কৰিছিল। ই মাত্ৰ অলপ ঠাইৰ ভিতৰতে সীমাবদ্ধ আছিল। কিন্তু সভ্যতাৰ অগ্ৰগতিৰ লগে লগে উন্নত যোগাযোগৰ বাবে মানুহে প্ৰচেষ্টা চলালে আৰু আৱিষ্কাৰো কৰিলে বিভিন্ন যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ। উদাহৰণস্বৰূপে ক'ব পাৰি যে ছপাশালৰ আৱিষ্কাৰে যোগাযোগ ব্যৱস্থাত এটা নতুন মোৰ আনি দি গোটেই যোগাযোগ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ ক্ষেত্ৰত এক বিপ্লৱৰ সূচনা কৰিলে। যিয়েই নহওঁক ছপাশালৰ ধাৰণাটোয়ে আমাৰ সমাজক প্ৰতিষ্ঠাপিত হ'বলৈ বহুখিনি সময় ললে। আজি অৱশ্যে আমি ছপাসামগ্ৰী আৰু অনাছপা সামগ্ৰীৰ যোগেদি অত্যাধুনিক যোগাযোগ প্ৰক্ৰিয়া বিচাৰি উলিয়াবলৈ সক্ষম হৈছো; যাৰফলত অভিজ্ঞতা আৰু তথ্যৰ ভাণ্ডাৰ সমৃদ্ধিশালী কৰি ৰাখিব পাৰিছো। অনাছপা যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই সামৰি লোৱা মূল মাধ্যমসমূহ হ'ল— অডিও, ভিডিও, অনাতাৰ আৰু একেধৰণৰ আন কেতবোৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থা। ক্ৰমাগতভাৱে এই সকলোবিলাক মাধ্যমৰ উৎপাদন, সংৰক্ষণ, প্ৰক্ৰিয়াকৰণ, সম্পাদন আৰু এইবিলাকৰ যোগেদি খবৰ তথা তথ্যৰ সৰবৰাহ কৰিব পৰা ব্যৱস্থাৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰি তাৰ সময়োপযোগী ব্যৱহাৰ সম্ভৱপৰ কৰি তোলা হ'ল। সেয়েহে তথ্য আৰু ফলস্বৰূপে যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ বিকাশৰ ধাৰাই মানৱ সমাজক এখন তথ্য আধাৰিত সমাজ বা জ্ঞান আধাৰিত সমাজৰ পিনে অগ্ৰসৰ হোৱাত অৰিহণা যোগালে। তলত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ গঠন আৰু বিকাশৰ বিভিন্ন পৰ্যায়ৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল—

- *শ্ৰৱণ মাধ্যম (Audio Media) ঃ* ৰেডিঅ' বা অনাতাৰ ব্যৱস্থাৰ আৱিষ্কাৰৰ ইতিহাস খুব এক পুৰণি নহয়। ইয়াৰ গঠন আৰু বিকাশ আৰম্ভ হৈছিল ১৯২০ আৰু ১৯৪০ চনৰ ভিতৰত। তেতিয়াৰপৰাই আমাৰ সমাজখনত ৰেডিঅ'ই সম্প্ৰচাৰ কাৰ্যসূচীৰ মাধ্যমেৰে খবৰ, তথ্য আৰু জ্ঞান লাভৰ সুবিধা প্ৰদান কৰি আছে। শ্ৰৱণ মাধ্যমৰ শেহতীয়া সুবিধা হৈছে এফ এম ৰেডিও। ইয়াৰ বিকাশৰ লগে লগে তথ্য, খবৰ আৰু আনন্দমুখৰ পৰিবেশ অহৰ্নিশে আমাৰ সমাজত বিয়পি পৰিছে। এফ এম ৰেডিঅ'ৰ কাৰ্যসূচী শ্ৰৱণ মাধ্যমৰ এবিধ শক্তিশালী আহিলা হিচাপে পৰিগণিত হৈছে। অৱশ্যে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ৰেডিঅ'ৰ ব্যৱহাৰ বহু দেৰিকৈ হৈছে। যদি গভীৰভাৱে উপলব্ধি কৰা হয় ৰেডিঅ'ই অগণন মানুহক একে সময়তে বিভিন্ন স্থানত জ্ঞানবৃদ্ধি আৰু বিনিময়ত অৰিহণা যোগাই আছে। ৰেডিঅ'ৰ লগতে একেধৰণৰ উল্লেখযোগ্য এবিধ শ্ৰৱণ মাধ্যম হ'ল গ্ৰামোফোন আৰু কেচেট প্লেয়াৰ। এইবোৰ সহজপ্ৰাপ্য আৰু এইবোৰে আমাৰ সমাজখনক প্ৰযুক্তিগত ধাৰণাৰে জ্ঞানলব্ধ কৰিবলৈ সক্ষম কৰি তুলিছে। 'শ্ৰব্য টেপৰেকৰ্ডাৰ'ক যদিও আনন্দলাভৰ আহিলা হিচাপে ধৰা হয় শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখনত ইয়াৰ মূল্য সৰ্বাত্মক। শ্ৰব্য মাধ্যমত অভিনব অৱদান হিচাপে ধৰা দিছে 'চিডি' যাক কোৱা হয় 'কমপেক্ট্ ডিস্ক্' আৰু 'ডিভিডি' যাক কোৱা হয় 'ডিজিটেল ভাৰচেটাইল ডিস্ক্' বুলি। এই দুবিধ আহিলাই সুন্দৰ মাত আৰু উন্নত পৰ্যায়ৰ শব্দৰ প্ৰাচুৰ্য্যতাৰে আমাৰ সমাজখনক আপ্লুত কৰি তুলিবলৈ সক্ষম হৈছে।
- *শ্ৰৱণ দৰ্শন মাধ্যম (Audio Visual Media) ঃ* ৰেডিঅ'ৰ পিছতে প্ৰযুক্তিৰ জগতখনত গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান লাভ কৰিছে দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শনে। উনৈশ শতিকাৰ শেষত আৰু কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভণিতে এই শ্ৰৱণ দৰ্শন মাধ্যমে বহুলভাৱে মানুহৰ মাজত জনপ্ৰিয়তা লাভৰ ক্ষেত্ৰত অগ্ৰসৰ হৈছিল। এই প্ৰযুক্তিবিদ্যাই প্ৰথমে প্ৰথম বিশ্বৰ দেশসমূহৰ মাজত দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন সম্প্ৰসাৰণতে সীমাবদ্ধ আছিল। বৰ্তমান ইয়াৰ সম্প্ৰসাৰণ অভাৱনীয়ভাৱে বৃদ্ধি হৈছে কাৰণ ই সামৰি লৈছে ভিডিও কেচেটসমূহ, সংযোগী দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন (TV) , কম্পিউটাৰ, ভিডিও পাঠসমূহ, ভিডিও ডিস্ক ইত্যাদিবোৰক। দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন আঁচনিবোৰো বৰ্তমান ভিন্নধৰণে বিকশিত হৈছে আৰু চৰকাৰীভাৱেও ইয়াৰ কাৰ্যসূচী ৰূপায়িত হ'ব ধৰিছে। সমাজৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ লোকৰ চাহিদা অনুসাৰে কাৰ্যসূচীবোৰ সজাই-পৰাই সম্প্ৰসাৰণৰ ব্যৱস্থা হৈ আছে। সাম্প্ৰতিক সময়ত এনেধৰণৰ শ্ৰৱণ দৰ্শনৰ আহিলাবোৰে শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য সফল কৰি জনগণৰ মাজত বিশেষ সমাদৰ লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে আৰু এইবিলাকে শিক্ষাৰ জগতখনক আৰু অধিক চহকী কৰি তুলিছে।
- *দূৰৱৰ্ত্তী যোগাযোগ ব্যৱস্থা (Tele Communication) ঃ* দূৰৱৰ্ত্তী যোগাযোগ

প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সম্প্ৰসাৰণ কাৰ্যসূচী আৰম্ভ হৈছিল তাৰ সংযোগ কৰি প্ৰেৰণ কৰা বাৰ্তালাপৰ যোগেদি। ১৮৭৬ চনত অগ্ৰদূত গ্ৰাহামবেলে আৱিষ্কাৰ কৰা টেলিফোনৰ (দূৰৱৰ্ত্তী শব্দ চালনা যন্ত্ৰ) মাধ্যমত দূৰৱৰ্ত্তী যোগাযোগ ব্যৱস্থা কাৰ্যকৰী হৈছিল। এঠাইৰ পৰা বহুদূৰৱৰ্ত্তীৰ আন এঠাইত থকা কোনো ব্যক্তিৰ লগত কথা-বতৰা পতাত এই যোগাযোগ ব্যৱস্থাই অৱিহণা যোগাইছিল। গ্ৰাহামবেলে মানুহৰ মাজত যোগাযোগৰ ক্ষেত্ৰত পৰিবৰ্তন আনি দিছিল। পৰৱৰ্ত্তী সময়ত ফেক্স যন্ত্ৰৰ আৱিষ্কাৰে যোগাযোগ বিনিময়ক অন্য এটা ধাৰালৈ লৈ গৈছিল। সাম্প্ৰতিক সময়ত টেলিফোনৰ ধাৰণাটোৱে মোবাইল ফোন সেৱাৰ মাধ্যমত এক অভিনৱ যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ পিনে অগ্ৰসৰ হৈছে। এই গতিশীল প্ৰযুক্তিবিদ্যাই প্ৰথমতে কথপোকথনকহে সম্ভৱ কৰি তুলিছিল। বৰ্তমান ই শ্ৰৱণ, দৰ্শন, ছবি আৰু পাঠ সৰবৰাহ কাৰ্যসূচীও ৰূপায়ণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈ উঠিছে।। বৰ্তমান সময়ৰ 'টু-জি' আৰু 'থ্ৰি-জি'ৰ আৱিষ্কাৰে যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ জগতখনক অন্য এক প্ৰান্তলৈ ধাবিত কৰাইছে, সেইবিষয়ে আপুনি ইতিবধ্যে অবগত হৈছে নিশ্চয়।

- *বহুমাধ্যম যোগাযোগ (Multimedia Communication)* ঃ বহুমাধ্যম হ'ল এবিধ এনেধৰণৰ মাধ্যম য'ত বিভিন্নধৰণৰ যোগাযোগৰ সংযোগ সাধন হয়। এনে মাধ্যমৰ ধাৰণা বা নামটোৱে ইয়াকে সুচায় যে — পৰম্পৰাগত মাধ্যম যেনে ছপাৰ পৰম্পৰাগত ধৰণ বা হস্তলিখিত আহিলা ইত্যাদিৰ তুলনাত ইয়াৰ ব্যৱহাৰ বহুত পৃথক। বহু মাধ্যমে সামৰি লোৱা মাধ্যমসমূহ হ'ল পাঠ্যসূচী, শ্ৰবণ, স্থিতপ্ৰতিৰূপ (Still images), এনিমেচন, ভিডিও আৰু আন আন পাৰস্পৰিক সূচীসমূহ। বহু মাধ্যম হ'ল সাধাৰণতে তালিকাভুক্ত আৰু ব্যৱহৃত হোৱা সম্প্ৰচাৰ আহিলাৰ সুগম প্ৰয়োগ। কিন্তু বহু মাধ্যম হিচাপে বৈদ্যুতিক আহিলাসমূহকো ধৰি ল'ব পাৰি, যিবিলাকক সংৰক্ষণ কৰিবলৈ আৰু অভিজ্ঞতা লাভৰ বহু মাধ্যম সূচী হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা দেখা গৈছে। উপগ্ৰহ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আৱিস্কাৰ ইন্টাৰনেট আৰু নেটৱৰ্ক প্ৰযুক্তিবিদ্যাসমূহে ১৯৯০ চনৰ পিছৰ পৰা তথ্য বিনিময়ৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ পৰিবৰ্তন আনি দিছে। ফলস্বৰূপে বা পৰিণতি হিচাপে বহু মাধ্যম প্ৰযুক্তিবিদ্যাসমূহৰ সম্ভাৱনা সৰ্বাত্মক বুলি ধৰি লোৱা হৈছে আনকি শৈক্ষিক সূচীৰ বিনিময়ৰ এক স্বচ্ছল পথ হিচাপেও ই পৰিগণিত হৈছে। আপুনি কল্পনা কৰকছোন, বিগত পাচবছৰমানৰ ভিতৰত আপোনাৰ জীৱনধাৰণ প্ৰক্ৰিয়াক কম্পিউটাৰ আৰু ইন্টাৰনেটে কি ধৰণেৰে পৰিবৰ্তন আনি দিছে।

অগ্রগতিৰ নিৰিক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ প্রাক ঐতিহাসিক যুগৰ ব্যক্তিসকলে কিদৰে যোগাযোগ সম্ভৱ কৰি তুলিছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্রযুক্তিবিদ্যাসমূহৰ গঠন আৰু বিকাশৰ বিভিন্ন পর্যায়সমূহ কি কি?

.....

.....

১২.৩.২ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্রযুক্তিবিদ্যাৰ প্রয়োগ

শৈক্ষিক উদ্দেশ্য সাধনৰ বাবে প্রযুক্তিবিদ্যাসমূহ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লোৱাৰ ক্ষেত্রত বোধহয় আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ কথাটোৱে হৈছে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্রযুক্তিবিদ্যাৰ সমলসমূহ প্রকৃততে ব্যৱহাৰ কৰা হয়নে নহয় তাক বিচাৰ কৰি চোৱাটো। ইয়াৰোপৰি বিভিন্নধৰণৰ নির্দিষ্ট শ্রোতাৰ প্রয়োজনমতে যোগাযোগ প্রযুক্তিবিদ্যাৰ প্রয়োগ হৈছে নে নাই সিও এটা সুধিবলগীয়া প্রশ্ন। ইয়াৰ মানে হ'ল তথ্য আৰু যোগাযোগ প্রযুক্তিবিদ্যাৰ প্রকৃত ব্যৱহাৰ আৰু প্রয়োগ সদায়ে গুৰুতৰ দিশ হিচাপে ধৰি লোৱা হৈছে। আমাৰ সমাজত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্রযুক্তিবিদ্যাৰ প্রয়োগৰ দুটা সম্ভাব্য পথ আছে। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্রযুক্তিবিদ্যাই আমাক যোগাযোগৰ বহুবোৰ দক্ষতাসম্পন্ন আৰু অভিনৱ আহিলাসমূহ দিছে। ই মানব জাতিৰ দিগন্তক একে সময়তে বৃদ্ধি আৰু বিস্তৃত কৰি তুলিছে। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্রযুক্তিবিদ্যাৰ প্রয়োগৰ ধাৰাটোক চমুকৈ দুটা ভাগত ভগাব পৰা যায়। ভাগ দুটা হ'ল— সুগমতা আৰু শিক্ষাদান।

- *সুগমতা (Access)* ঃ সুগমতা বা প্রবেশৰ ইচ্ছাই অগণন মানুহক একে সময়তে দ্রুতগতিৰ যোগাযোগ প্রক্রিয়াসমূহৰ আৱিষ্কাৰৰ পথ মুকলি কৰি দিছিল। আধুনিক যোগাযোগ প্রযুক্তিবিদ্যাসমূহে সময় নলগাকৈয়ে আমাক একে সময়তে বহুসংখ্যক মানুহৰ লগত যোগাযোগ কৰাৰ যোগ্যতা প্রদান কৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে, সম্প্রচাৰ নেটৱর্ক (Transmission Networks) আৰু উপগ্রহভিত্তিক যোগাযোগ (Satelite based communication) ব্যৱস্থাৰ সহায়ত মানুহে বুজনসংখ্যক জনগণৰ মাজত প্রৱেশ কৰিছে। টেলিফোন বা কথোপকথন যন্ত্র, প্রতিৰূপ প্রেৰণযন্ত্র, মোবাইল ফোন আৰু বর্তমান যুগৰ কম্পিউটাৰসমূহে নতুন প্রযুক্তিবিদ্যাৰ উপাদানেৰে মানুহৰ মাজত আৰু অধিক সুগমতা আনি দিছে। এইটো সম্ভৱপৰ হৈছে কাৰণ যথেষ্টসংখ্যক তথ্য

কম্পিউটাৰত সংৰক্ষণ কৰিবপৰা যায় আৰু কি বৰ্ডৰ (Key board)সহায়ত সেইবোৰৰ বিনিময় কৰিব পৰা যায়। সি যিকিয়েই নহওঁক তাঁৰসংযোগ অভিবৰ্ত্তনৰ নতুন ধাৰাত 'শ্ৰৱণ অভিবৰ্ত্তন' 'শ্ৰৱণ-দৰ্শন অভিবৰ্ত্তন' আৰু কম্পিউটাৰ অভিবৰ্ত্তনে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰয়োগক আৰু অধিক উৎপাদনশীল আৰু দক্ষতাপূৰ্ণ কৰি তোলা দেখা গৈছে। ক্ৰমাগতভাৱে শিক্ষাদানৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহৃত হ'ব পৰা সূচীৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ লগত খাপ খোৱাকৈ আন বহুবোৰ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ উদ্ভাৱন হৈয়ে আছে।

ইণ্টাৰনেট ম্ৰআৰু 'বিশ্বব্যাপিত ৱেৰ'ৰ (world wide-web) বিকাশৰ ফলত সুগমতাৰ ধাৰণাটোৱে অভাৱনীয়ভাৱে নতুন ৰূপ লোৱা দেখা গৈছে। কম খৰছী বৈদ্যুতিক ডাক সেৱা বা ই-মেইল হ'ল আটাইতকৈ কম খৰছী বাৰ্তালাপৰ মাধ্যম। খুব কমসময়ৰ ভিতৰত 'ব্ৰেৰ-টু' প্ৰযুক্তিবিদ্যাই নেটৰ্কৰ বহল পৰিবৰ্তন সম্ভৱ কৰি তুলিছে। এইক্ষেত্ৰত ব্যৱহৃত মাধ্যমসমূহ হ'ল ব্লগচ্ (Blogs), উইকিচ্ (wikis) আৰু ৰিচ চাইট চামাৰী (Rich site summary)। শিক্ষাদান কৰি থকা অৱস্থাত এইবোৰ মাধ্যমৈ শিক্ষাৰ্থী সমৰ্থিত সেৱাক বাস্তৱমুখী কৰি তোলে। আজিৰ দিনত 'ই-পৰটেলচ্' আৰু 'চ'চিয়েল নেটৰ্ৰক' আদিয়ে শিক্ষানুষ্ঠানসমূহত সৰ্বাত্মক জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিছে। এইবোৰে একেলগে শৈক্ষিক পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়াক অৰ্থপূৰ্ণ কৰি তাত সংশ্লিষ্টতা আনি দিছে। আপোনালোক অলপসময় ৰৈ যাওঁক আৰু চাবলৈ চেষ্টা কৰক কেনেকৈ 'অৰকুট' আৰু 'ফেচবুক' আদিৰ দৰে 'এচ এম এচ' (SMS) আৰু 'চ'চিয়েল নেটৰ্ৰক চাইট' (Social Networking Sites) আজিৰ বিশ্বক বদলাই পেলাইছে।

- *শিক্ষাদান (Teaching)* ঃ সৌ সিদিনালৈকে পৰম্পৰাগত তথা মুখামুখিভাৱে সম্প্ৰসাৰণ হোৱা শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষক এজনে লোৱা ভূমিকা মাত্ৰ এজন মানুহৰ প্ৰদৰ্শন হিচাপে ধৰা হৈছিল। মানুহে এতিয়াও বিশ্বাস কৰে যে চাৰিবেৰৰ মাজৰ শ্ৰেণীকোঠাত পোৱা শিক্ষাহে প্ৰকৃত শিক্ষা। কিন্তু আজিৰ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা যোগ্য কাৰণ বৰ্তমান সময়ত ই মাত্ৰ এজন শিক্ষকৰ কেন্দ্ৰীভূত শিক্ষাৰ ধাৰণাটোক আঁতৰাই শিক্ষাদান আৰু আহৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ অভিনবত্ব প্ৰদান কৰিছে। দূৰৱৰ্ত্তীশিক্ষা ব্যৱস্থাই প্ৰমাণ কৰি দিছে যে শিক্ষা যতে-ততে যিকোনো সময়তে পাব পৰা যায় বা লাভ কৰিব পৰা যায়। যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই শিক্ষক আৰু পাঠ্যপুথিক আঁতৰাই পেলাইছে আৰু শিক্ষাদানৰ লগতে আহৰণ প্ৰক্ৰিয়াটোকে উপভোগ্য কাৰ্যসূচীত পৰিণত কৰিছে। ই শিকাৱুসকলক শিকণ প্ৰক্ৰিয়া নিজ ঠাইতে উপলব্ধ কৰাইছে।

মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণত এক শক্তিশালী শিকাৱু সমৰ্থিত সেৱাৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে আমি সততে কৈ আহিছো। বিশ্বৰ সকলো প্ৰান্তেত আজি

মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সম্প্ৰসাৰণ ঘটিছে আৰু এইটো আনন্দৰ কথা যে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ উত্থান আৰু প্ৰয়োগক সকলোৱে যোগাত্মক দৃষ্টিভংগীৰে সমৰ্থন কৰিছে। এনে ধাৰণাৰ উদয় হোৱাৰ মূলতে তিনিটা কাৰণ আছে। কাৰণ তিনিটা হ'ল—

(ক) তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই শিক্ষা আহৰণৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় খৰচ কমাই পেলাইছে।

(খ) তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই অধিক সংখ্যক শিকাৰুক প্ৰয়োজনভিত্তিক শৈক্ষিক আঁচনিসমূহত নামভৰ্ত্তিকৰণৰ সুযোগ দিছে; আৰু

(গ) তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই খুব কম সময়ৰ ভিতৰতে নতুন আঁচনি প্ৰণয়নৰ সুবিধা কৰি দিছে।

উদাহৰণস্বৰূপে আমি ক'ব পাৰো যে ভিডিও অভিবৰ্তন সুবিধাসমূহৰ বিকাশৰ মূলতে হৈছে যিকোনো পিছপৰা ভিতৰুৱা অঞ্চলৰ অকলশৰীয়া শিকাৰুজনৰ আন শিকাৰুসকলৰ লগত ভাবৰ বিনিময় কৰাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সমৰ্থিত অন্য দিশবোৰ হ'ল— প্ৰাক নামভৰ্তিৰ পৰামৰ্শদান, নামভৰ্তিকৰণ, অধ্যয়নৰ আহিলাসমূহৰ প্ৰেৰণ (ছপা মাধ্যম আৰু শ্ৰৱণ দৰ্শন মাধ্যম), নিৰ্দিষ্ট বিষয়ৰ ওপৰত শৈক্ষিক পৰামৰ্শৰ ব্যৱস্থা, শ্ৰৱণ দৰ্শন সম্প্ৰচাৰ সুবিধাসমূহ, তাৰসংযোগী অভিবৰ্ত্তনত অংশগ্ৰহণ আৰু তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত বৈদ্যুতিক শিক্ষণ। ইয়াৰোপৰি VSAT (Very Small Apertive Terminal) ব্যৱস্থাত ইন্টাৰনেট আধাৰিত সমলসমূহৰ কাৰণে শক্তিশালী বিতৰণ কৌশল বৰ্ধিতভাৱে ব্যৱহাৰ হোৱা দেখিবলৈ পোৱা গৈছে।

ভাৰতবৰ্ষতো ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে বহু গমন বা পথসমৃদ্ধ আৰু বহুবিকল্প মাধ্যমৰ যোগেদি শিকণ-শিক্ষণ নিৰ্দেশনা আৰু আত্মশিক্ষণৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। শিকণ-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত আত্মনিৰ্দেশনামূলক ছপা আৰু শ্ৰৱণ দৰ্শন আহিলাসমূহ, ৰেডিঅ' আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন সম্প্ৰচাৰসমূহ, মুখামুখি পৰামৰ্শদান/শিক্ষণ, বিজ্ঞানাগাৰ আৰু হাতকামৰ অভিজ্ঞতা, তাঁৰসংযোগ অভিবৰ্তন, ভিডিও অভিবৰ্তন, আন্তঃক্ৰিয়া ৰেডিও পৰামৰ্শদান, আন্তঃক্ৰিয়া বহুমাধ্যম, চিডি-ৰম আৰু ইন্টাৰনেট আধাৰিত শিক্ষণ আৰু খবৰ প্ৰেৰণৰ বাবে ম'বাইল ফোনৰ ব্যৱহাৰ ইত্যাদি বিভিন্ন ধৰণৰ উপাদান সমূহৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লোৱা হৈছে। বিশ্ববিদ্যালয়খনে আন্তঃক্ৰিয়াত্মক বহুমাধ্যম সূচীৰ বিকাশ কৰি আছে আৰু 'এডুচেট' আৰু 'ইন্টাৰনেট' ব্যৱহাৰ কৰি শিক্ষার্থীসমৰ্থিত মাধ্যম হিচাপে 'ভিডিও অভিবৰ্ত্তন' আৰু 'ৱেব আধাৰিত ভেটিসমূহ' প্ৰকল্পিত কৰিছে। এইবোৰৰ উপৰিও ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চৌহদত 'বৈদ্যুতিক মাধ্যম উৎপাদন কেন্দ্ৰ' স্থাপন কৰা হৈছে আৰু শ্ৰৱণ দৰ্শন শৈক্ষিক আঁচনিসমূহ নিজাববীয়াকৈ প্ৰস্তুত কৰি কার্যকৰী কৰি তুলিছে। বৈদ্যুতিক মাধ্যম উৎপাদন কেন্দ্ৰই সমন্বয়সূচক দৃষ্টিভংগীৰে

'জ্ঞান দৰ্শন' নামেৰে ২৪ ঘণ্টীয়া ডিজিটেল শৈক্ষিক ৰেডিও আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন বিশেষ সেৱা, আৰু 'জ্ঞানবাণী' নামেৰে সুন্দৰ কম খৰছৰ 'শিকণ শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়া'ৰ বিকাশৰ কাৰণে আন্তঃক্ৰিয়াত্মক মাধ্যম প্ৰয়োগ কৰিছে। 'ইগনো' (IGNOU)ৰ উদাহৰণে দেখুৱাইছে যে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰয়োগ সঁচাকৈয়ে পৰম্পৰাগত শিক্ষাদান পদ্ধতিতকৈ উচ্চস্থানত উপনীত হৈ শিকাৰু সমৰ্থিত সেৱাৰ ফলপ্ৰসূতা আনিছে। (এই সমলখিনি http:// www. digitallearning.in নামৰ Website টোৰ পৰা তুলি লোৱা হৈছে)

অগ্ৰগতিৰ নিৰিক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সুগমতা শব্দটোৰ অৰ্থ বুলিলে আপুনি কি বুজে? তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই কেনেকৈ সুন্দৰভাৱে সুগমতা অনাত সমৰ্থ হৈছে?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ শিক্ষাৰ জগতখনত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই কিদৰে বিপ্লৱৰ সূচনা কৰিছে?

.....

.....

১২.৪ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ভূমিকা

আপুনি জানি থোৱা ভাল যে বিশ্বৰ বিকাশ লাভ কৰি থকা দেশবোৰত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সম্ভাৱনাসমূহে মাধ্যমিকৰ শিক্ষাৰ লগতে উচ্চ শিক্ষাৰো গুণগত মান উন্নত কৰাত সুগমতা আনিবলৈ সমৰ্থবান হৈছে। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই বিকাশমুখী ৰাষ্ট্ৰবোৰক ভাবিব নোৱাৰাধৰণে শিক্ষা ব্যৱস্থাক বিকশিত কৰিবলৈ শিক্ষাৰ নীতি নিৰ্দ্ধাৰণ উন্নত কৰি তাক কাৰ্যকৰী কৰিবলৈ, আৰু এতিয়ালৈকে শিক্ষাৰ স্পৰ্শ নকৰা দিশবোৰৰ পিনে ধাবিত হ'বলৈ উদগনি যোগাইছে। যিয়েই নহওঁক, আমি আপোনাক আগতে অৱগত কৰিছো যে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰে অধিক সুবিধা প্ৰদান কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী সম্বন্ধে 'কমনওৱেলথ শিক্ষণ'ত কোৱা হৈছে যে "ই শিক্ষণ সুবিধা প্ৰদান কৰাৰ বাবে লোৱা এটা পথ যিয়ে শিকাৰু আৰু শিক্ষকক সময় বা স্থানৰ পৰা পৃথক কৰি ৰাখে, শিক্ষণক কোনোবা এটা অনুষ্ঠান বা সংস্থাই প্ৰমাণপত্ৰ প্ৰদান কৰে; ছপা আৰু বৈদ্যুতিক মাধ্যমৰ লগতে অইন বহুতো মাধ্যমক সামৰি লয়, দুতৰপীয়া যোগাযোগৰ মাধ্যমত শিকাৰুসকল আৰু শিক্ষকৰ পাৰস্পৰিক যোগদান ঘটায়, মুখামুখিভাৱে লগ হোৱাৰ কাৰণগত সম্ভাৱনা দেখুৱায় আৰু পাঠ্যক্ৰমৰ উৎপাদন আৰু বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষধৰণৰ শ্ৰমৰ বিভাজন ঘটোৱায়।" ইয়াৰ

মানে হ'ল এইটোৱে যে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আৰু মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ ব্যৱস্থা এই দুয়োবিধে শিকণ-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াক অধিকভাৱে অৰ্থপূৰ্ণ কৰি তুলিবলৈ সংহতিসূচক দৃষ্টিভংগী লোৱাটো উচিত। তলত উল্লেখ কৰা উপভাগবোৰৰ মাধ্যমেৰে আপুনি তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত কিদৰে ব্যৱহৃত হয় বা সেইবিলাকৰ সুবিধাবোৰ কি তাৰ বিষয়ে অধিকভাৱে জানিবলৈ সক্ষম হ'ব।

১২.৪.১ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সুবিধাসমূহ

তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সুবিধাৰ বিষয়ে তলত উল্লেখ কৰা দিশসমূহৰ পৰা বুজিব পৰা যাব—

- *যিকোনো সময়ত, যিকোনো স্থানত আৰু যিকোনো উপায়ে (Any time, Any where and Any one)* ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ হ'ল সময় আৰু স্থানৰ বৈশিষ্ট্যতাক অতিক্ৰম কৰা। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই অভিন্ন শিক্ষণৰ সুবিধা কৰি দিয়াৰ লগতে বিশেষ নিৰ্দেশনা প্ৰেৰণ আৰু এজন নিৰ্দিষ্ট শিকাৰুৱে তাক গ্ৰহণ কৰাৰ মাজৰ সময়খিনিৰ মাজৰ ব্যৱধানখিনি কমাই আনিছে। উদাহৰণস্বৰূপে ক'ব পৰা যায় যে তাঁৰ সংযোগ শিক্ষণ আৰু বৈদ্যুতিক শিক্ষণ সুবিধাই পাঠ আহিলাসমূহৰ এটা দিনৰ ২৪ ঘন্টাতেই সুগম থাকে আৰু সপ্তাহৰ সাতোটি দিনতেই উপলব্ধ হয়। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত শৈক্ষিক উপাদানসমূহৰ প্ৰয়োজনীয় স্থানত পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়া সম্পাদনৰ কাৰণে বাস্তৱায়িত কৰা হয়। দেৰিকৈ হ'লেও তাঁৰ সংযোগ অভিবৰ্ত্তন আৰু ভিডিও অভিবৰ্ত্তন প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সহায়ত দূৰ-দূৰণিত থকা বহু বিকল্পিত আৰু ভৌগোলিকভাৱে বিভাজিত শিকাৰুসকল পৰ্যায়ক্ৰমে নিৰ্দেশনা গ্ৰহণত সমৰ্থবান হৈছে। সেয়েহে ক'ব পৰা যায় যে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত বিশ্ব শিক্ষণৰ ধাৰা প্ৰবাহিত কৰোৱাত বিশেষ অৰিহণা যোগাইছে।
- *দুৰস্থ শিক্ষণ সমলসমূহলৈ সুগমতা (Access to Remote Learning Resources)* ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ বিকাশৰ কাৰণে আজিৰ শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থীয়ে শৈক্ষিক প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণৰ কাৰণে ছপা কিতাপ আৰু তেনেধৰণৰ আন আন সামগ্ৰীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব নালাগে। ইন্টাৰনেট সেৱা আৰু বিশ্বজোৰা ৱেবৰ (World Wide Web) সহায়ত অগণন মানুহক একেসময়তে যিকোনো স্থানত প্ৰত্যেক বিষয়ৰ ওপৰত বহুসংখ্যক তথ্য তথা খবৰ উপলব্ধ কৰিব পৰা যায়। এই ব্যৱস্থাটোৱে বিকশিত আৰু বিকাশ লাভ কৰি থকা দেশবোৰৰ বিদ্যালয়বোৰত সৰ্বাত্মক জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিছে। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই সমগ্ৰ বিশ্বৰ সম্পদশালী তথা সমলসমৃদ্ধ

ব্যক্তিসকল, বিশেষজ্ঞসকল, সদুপদেশকসক, গৱেষকসকল, বৃত্তিধাৰীসকল, ব্যৱসায়ীসকলক, নেতাসকল আৰু সমবন্ধুসকললৈ সুবিধা প্ৰদানত সুগমতা আনিছে।

- *শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক শিক্ষণ পৰিবেশ (Learner- centered Learning Environment)* ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰকৃত ব্যৱহাৰে শিক্ষণৰ শিক্ষাবিষয়ক দিশ আৰু সাম্প্ৰতিক শিক্ষাৰ সূচী প্ৰেৰণ এই দুয়োটাৰে আৰ্হিৰ পৰিবৰ্তন আনিছে। ইয়াক যেতিয়া প্ৰকৃতভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হয়, কম্পিউটাৰ আৰু ইণ্টাৰনেট প্ৰযুক্তিবিদ্যাই শিকন-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত নতুন পথৰ সুচল কৰি তোলে। শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থীয়ে আগতে ব্যৱহাৰ কৰি লাভবান্বিত হোৱা ব্যৱস্থাতকৈ ইয়াত নতুনত্ব পায়। শিক্ষণ আৰু শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ এই নতুন পথটোৱে 'শিক্ষককেন্দ্ৰিক শিক্ষাৰ' পৰিবৰ্তে শিকাৰুকেন্দ্ৰিক বা শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক শিক্ষাৰ ধাৰণাক অধিকভাৱে বাস্তৱমুখী কৰি তুলিছে।

জানি থোৱা ভাল

তাঁৰ সংযোগ অভিবৰ্ত্তনঃ- তাঁৰসংযোগ অভিবৰ্ত্তন মানে হ'ল দুটা বা তাতকৈ অধিক স্থানত থকা ব্যক্তিসকলৰ মাজত বৈদ্যুতিক যোগাযোগৰ আন্তঃক্ৰিয়া সম্পাদন কৰা। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষণত তাঁৰ সংযোগ অভিবৰ্ত্তন হ'ল এবিধ উপকাৰী আহিলা আৰু ই চিধাচিধিভাৱে নিৰ্দেশনা আৰু শিকাৰু সমৰ্থনৰ ব্যৱস্থা কৰে।

তাঁৰসংযোগ অভিবৰ্ত্তনৰ সাধাৰণতে চাৰিটা কৌশল আছে। কৌশলসমূহ আন্তঃক্ৰিয়াৰ প্ৰকৃতি, ধৰণ আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ অত্যাধুনিকতাৰ ওপৰত আধাৰিত। ভাগবোৰ হ'ল—

১। **শ্ৰৱণ অভিবৰ্ত্তন ঃ** এই অভিবৰ্ত্তন টেলিফোন বা তাঁৰ সংযোগ নেটৱৰক'ৰ মাধ্যমত শব্দ খবৰ বিনিময় ব্যৱস্থাৰ জীৱন্ত অবতাৰণ কৰে।

২। **শ্ৰৱণ ৰৈখিক অভিবৰ্ত্তন ঃ** এই অভিবৰ্ত্তনে পাঠ আৰু স্থিৰ প্ৰতিৰূপ যেনে ৰেখাচিত্ৰ, চিত্ৰ বা ছবিবোৰ শব্দ খবৰৰ সৈতে বিনিময়ৰ ব্যৱস্থা কৰে।

৩। **ভিডিও অভিবৰ্ত্তন ঃ** এই অভিবৰ্ত্তনে কেৱল শব্দ আৰু ৰৈখিক চিত্ৰই বিনিময় নকৰে, ইয়াত প্ৰতিৰূপসমূহ লৰচৰ কৰাৰ অনুমতিও প্ৰদান কৰে। ভিডিও অভিবৰ্ত্তন উপগ্ৰহ সংযোগ বা দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন নেটৱৰ্ক'ৰ সহায়ত উপস্থাপন কৰা হয়।

৪। **ৱেব আধাৰিত অভিবৰ্ত্তন ঃ** এই অভিবৰ্ত্তনত পাঠ, ৰেখাচিত্ৰ, শ্ৰৱণ আৰু দৰ্শন মাধ্যম ইণ্টাৰনেটৰ মাজেৰে সম্প্ৰচাৰ কৰা হয়। ইয়াত ব্ৰাউজাৰ (browser) যোগেদি কম্পিউটাৰ ব্যৱহাৰৰ প্ৰয়োজন হয় যাতে চিন্ন আৰু নিৰবচিন্ন দুয়োটা যোগাযোগৰে কাৰ্যসূচীৰ ৰূপায়ণ সম্ভৱ হয়।

১২.৪.২ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত শিক্ষণ ঃ বিভিন্ন ক্ষেএসমূহ

আজিৰ প্ৰেক্ষাপটত নিসন্দেহে ক'ব পৰা যায় যে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সম্ভাৱনাসূচক আৰু শক্তিশালী ভালেমান আহিলা আছে আৰু এইবোৰে সীমাসূচক শৈক্ষিক সুবিধাসমূহ সম্প্ৰসাৰিত কৰিছে। এই সুবিধাসমূহে সামৰি লৈছে— জাতীয় সংখ্যালঘুসকলক, ছোৱালীবোৰৰ আৰু মহিলাসকল, অসমৰ্থ ব্যক্তিসকল, সাংস্কৃতিক বা সামাজিক কাৰণত সাধাৰণ শিক্ষা লাভৰ পৰা বাহিৰত থকা বয়স্ক ব্যক্তিসকলক। তলত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ উপকাৰিতাসমূহৰ লগতে সমগ্ৰ বিশ্বত উদ্ভৱ হোৱা শিক্ষাক্ষেত্ৰৰ নতুন নতুন ধাৰণা বা শব্দসমূহৰ চমু আভাষ দিয়া হ'ল—

- *কৰ্মক্ষম শিকন (Active Learning)* ঃ শিকাৰুসকলে তেতিয়াহে শিকে যেতিয়া প্ৰকৃত জীৱন সমস্যাৰ কৰ্ম সমাধানৰ অৰ্থে নিৰূপন আৰু সম্পাদন কৰে। গতিকে শিকাৰুসকলৰ প্ৰকৃত জীৱন অৱস্থাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি শিকন অবিমূৰ্ত আৰু অধিক গ্ৰহণযোগ্য কৰি তোলা অতিকে প্ৰয়োজনীয়। এইক্ষেত্ৰত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই শিকনক উন্নত অৱস্থালৈ লৈ গৈছে আৰু শিক্ষাৰ্থীসকলৰ ব্যস্ততা বৃদ্ধি কৰিছে। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই সময় সাপেক্ষভাৱে শিক্ষাক বৃদ্ধি কৰে যাতে শিক্ষাৰ্থীয়ে নিজেই কি শিকিব আৰু কেতিয়া তেওঁলোকে ইয়াক শিকাটো প্ৰয়োজন হ'ব তাক ভালদৰে জানে বা বুজি পায়।
- *সহযোগিতাসূচক শিকন (Collaborative Learning)* ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা সমৰ্থিত শিকনে পা�ৰস্পৰিক ক্ৰিয়া সম্পাদনৰ সহযোগিতা আৰু শিক্ষাৰ্থীসকল, শিক্ষকসকল আৰু বিশেষজ্ঞসকলৰ মাজত সহযোগিতা বৃদ্ধিত উদগনি যোগায়। তেওঁলোকে যতেই নাথাকক তাতেই সহযোগিতা স্থাপনত ই আগভাগ লয়। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা সমৰ্থিত শিকনে শিকাৰুসকলক বিভিন্ন সাংস্কৃতিক দিশৰ পৰা অহা ব্যক্তিসকলৰ সৈতে কৰ্ম সম্পাদন কৰাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে। তাৰ ফলস্বৰূপে শিকাৰুসকলৰ যোগাযোগ স্থাপনৰ দক্ষতা আৰু কৌশল বৃদ্ধি হোৱাত ই অৰিহণা যোগায় আৰু বিশ্বায়ণৰ প্ৰতি সজাগতা আনি দিয়ে।
- *সৃষ্টিশীল শিকন (Creative Learning)* ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা সমৰ্থিত শিকনে বৰ্তমানৰ খবৰসমূহক ইফাল সিফাল কৰাত আৰু প্ৰকৃত বিশ্বৰ উৎপাদন নতুনকৈ সৃষ্টি কৰাত সহায় আগবঢ়ায়। ই ইতিমধ্যে গ্ৰহণ কৰা খবৰক পুনৰ উৎপাদিত কৰ্ব্বি নিবিচাৰে।
- *সংহতিপূৰ্ণ শিকন (Integrated Learning)* ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ

প্ৰযুক্তিবিদ্যাই শিকন বৃদ্ধি কৰাৰ লগত, শিকন-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ প্ৰতিও সংহতিপূৰ্ণ দৃষ্টিভংগী আনি দিয়ে। এই দৃষ্টিভংগীয়ে পৰম্পৰাগত শ্ৰেণীকোঠাৰ বৈশিষ্ট্যতা আৰু বিভিন্ন বিষয়ৰ তত্ব আৰু ব্যৱহাৰৰ মাজত থকা কৃত্ৰিম বিভাজন আঁতৰ কৰি পেলায়।

- মূল্যায়ণাত্মক শিকন (Evaluative Learning) ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই শিকন বিকশিত কৰি শিক্ষার্থীসকলৰ প্ৰতি নির্দেশনা আগবঢ়ায়। স্থিতিশীল পাঠ্যপুথি বা ছপাভিত্তিক শৈক্ষিক প্ৰযুক্তিবিদ্যাসমূহৰ দৰে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই শিকনক বিকশিত কৰি স্বীকৃতি প্ৰদান কৰিছে যে তাত বিভিন্নধৰণৰ শিক্ষণ পথ আৰু বহুবোৰ জ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰ আছে। এই প্ৰযুক্তিবিদ্যাই শিক্ষার্থীসকলক তেওঁলোকৰ নিজস্ব শিক্ষণক মূল্যায়ণ কৰাৰ অনুমতি প্ৰদান কৰে আৰু অকল কেবল শ্ৰোতা আৰু স্মৰণ কৰোতা হোৱাত উদ্‌গনি নোযোগায়।
- *বৈদ্যুতিক শিকন/তাঁৰ সংযোগ শিকন/জালি আধাৰিত শিকন (E-Learning / Online Learning / Web-based Learning)* ঃ যদিওঁ এই ধাৰাটো সাধাৰণতে উচ্চ শিক্ষা আৰু নিগমৰ প্ৰশিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ হোৱা দেখা গৈছে, ইয়াৰ প্ৰয়োগ আনুষ্ঠানিক আৰু অগতানুগতিক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰটো হোৱা দেখা যায়। বৈদ্যুতিক শিকন, তাঁৰযোগে শিকন আৰু ৱেব আধাৰিত শিকন বর্তমান সময়ত শিক্ষাৰ সকলো পর্যায়তে প্ৰয়োগিক হৈ উঠিছে। এই শিকনে ইন্টাৰনেট, ইনট্রানেট (Intranet LAN) একষ্ট্রানেট (Extranet WAN) আদিৰ জৰিয়তে পাঠ্যক্ৰম প্ৰেৰণ, পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়া সম্পাদন আৰু সুবিধা প্ৰদানত আংশিক বা পূৰ্ণভাৱে অৰিহণা যোগাৱ দেখা গৈছে।
- *মিশ্রিত শিকন (Blended Learning)* ঃ এই ধাৰাটোৰ বিশেষ তাৎপর্য্যতা আছে। মিশ্রিত শিকনে বৈদ্যুতিক শিকনৰ সৈতে পৰম্পৰাগত শ্ৰেণীকোঠা ব্যৱহাৰক একত্রিত কৰি এক আৰ্হি প্ৰদর্শন কৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে ক'ব পৰা যায় যে পৰম্পৰাগত শ্ৰেণীক ছপা মাধ্যম আৰু তাঁৰ সংযোগ দুয়োটা মাধ্যমেৰে ফলপ্ৰসূ কৰি তুলিব পাৰি। 'চ্যাট' (Chatting) নতুবা বৈদ্যুতিক ডাক প্ৰক্ৰিয়াৰ মাধ্যমত শিক্ষার্থীৰ লগত শিক্ষকৰ সৈতে সম্পর্কৰ ধাৰাটো তাত অধিক প্ৰয়োগিক হৈ উঠে। ইয়াৰ উপৰিও 'সাময়িক মুখামুখি নির্দেশনা'ৰ দ্বাৰা ৱেব আধাৰিত প্ৰশিক্ষণ পাঠ্যক্ৰম উন্নত অৱস্থালৈ নিব পাৰি।
- *মোবাইল শিকন (Mobile Learning)* ঃ মোবাইল শিকন হ'ল মোবাইল আহিলাসমূহৰ মাধ্যমেৰে লাভ কৰা শিকন, যিটোৱে আধুনিক সংযোগ ব্যৱস্থাত অভিনৱত্ব আনিছে। মোবাইল শিকনৰ সংজ্ঞা এনে ধৰণেৰে দিব পৰা যায়— *যিকোনো ধৰণৰ শিকন , যাৰ কোনো নির্দিষ্ট স্থান নাথাকে বা য'তে ততে লাভ*

কৰাৰ সুবিধা থাকে বা শিকন যিটোক শিকাৰুসকলে মোবাইল প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ দ্বাৰা লাভ কৰে। মোবাইল শিকনৰ অৰ্থ আনধৰণেও নিৰ্ণয় কৰিব পৰা যায় যেনে— লৈ ফুৰিবপৰা প্ৰযুক্তিগত আহিলাৰ সৈতে, এম পি থ্ৰি প্লেয়াৰ (MP3 players), টোকাবহীসমূহ আৰু মোবাইল ফোনসমূহৰ মাধ্যমেৰে। মোবাইল শিকনে শিকাৰুসকলৰ গতিশীলতাক প্ৰদৰ্শন কৰাৰ লগতে লৈ ফুৰিবপৰা প্ৰযুক্তিবিদ্যাসমূহৰ সৈতে পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰে। এই শিক্ষাই ক্ৰমবৰ্দ্ধিত জনসংখ্যাৰে সমৃদ্ধ সমাজখনত আৰু সমাজৰ বিভিন্ন অনুষ্ঠানসমূহত জ্ঞানৰ আদান প্ৰদান কৰাত বহুত সুবিধা আগবঢ়াইছে।

জানি থোৱা ভাল

(Community Radio) 'সমূহীয়া অনাঁতাৰ' এনে এবিধ সেৱা যিটো কোনো এক সম্প্ৰদায় আস্থানৰ পৰা সম্প্ৰচাৰিত হৈ ভৌগোলিক সম্প্ৰদায় আৰু আগ্ৰহী সম্প্ৰদায়সমূহলৈ সেৱা আগবঢ়ায়। ই স্থানীয় তথা বিশেষ শ্ৰোতাৰ বাবে জনপ্ৰিয় বিষয়বস্তু সম্প্ৰচাৰ কৰে। যাক সাধাৰণতে ব্যৱসায়িক বা গণমাধ্যম সম্প্ৰচাৰৰ মাধ্যম বিলাকে আওকাণ কৰিব খোজে। সমূহীয়া অনাঁতাৰ কেন্দ্ৰই যি সম্প্ৰদায়লৈ সেৱা আগবঢ়ায়, সেই সম্প্ৰদায়ে এই কেন্দ্ৰক চলাই আৰু নিজেই ইয়াৰ গৰাকী হয়। সমূহীয়া অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰবোৰত যিহেতু কোনো ব্যৱসায়িক লাভ লোকচানৰ দ্বাৰা প্ৰভাবান্বিত নহয়, বৰঞ্চ তথ্য আৰু যোগাযোগৰ ক্ষেত্ৰখনত ই ব্যক্তি, গোট, দল আৰু সম্প্ৰদায়বোৰক কাহিনীবোৰ কোৱাত সহায় কৰে, অভিজ্ঞতা আহৰণত অৰিহণা যোগায় আৰু সক্ৰিয় সৃষ্টিত অৱদান আগবঢ়ায়। সমুহীয়া অনাতাঁৰ সেৱা ব্যৱস্থাটো বিভিন্ন দেশত বিভিন্নধৰণেৰে বিকশিত হৈছে আৰু বিভিন্ন দেশত ইয়াক বিভিন্ন নামেৰে জনা যায়। ইংলণ্ড, আয়াৰলেণ্ড, আমেৰিকা, কানাডা আৰু অষ্ট্ৰেলিয়াত ইয়াৰ অৰ্থবোৰ ভিন্নতা প্ৰদৰ্শিত হৈছে। ভাৰতবৰ্ষত বৰ্তমানলৈ ৩০০টা সমুহীয়া অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰ স্থাপিত হৈছে। সমুহীয়া অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰবোৰ শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ মাধ্যম হিচাপে প্ৰমাণিত হৈছে। আমি জনা উচিত যে উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ প্ৰথমটো সমুহীয়া ৰেডিও কেন্দ্ৰ হ'ল 'জ্ঞান তৰংগ'। এই কেন্দ্ৰটো স্থাপন কৰা হৈছে 'কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়', গুৱাহাটীৰ নেতৃত্বত। সেইটোৰ অনুসৰণক্ৰমে 'অনাতাঁৰ লুইত' স্থাপিত হৈছে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত। ইয়াৰ নেতৃত্ব বহন কৰিছে 'দূৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিক্ষণ প্ৰতিষ্ঠান' গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে।

অগ্ৰগতি নিৰিক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ শিক্ষাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰৰ সুবিধা তিনিটা কি কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ বৰ্তমান সময়ত বিস্তৃতভাৱে ব্যৱহাৰ হোৱা শিকনৰ নতুন ধাৰণাসমূহ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৯ঃ মোবাইল শিকন কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১০ঃ সাম্প্ৰতিক শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণৰ মাধ্যম হিচাবে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাক ব্যৱহাৰ কৰা বিশ্বৰ কেইটামান প্ৰতিষ্ঠানৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

.....

১২.৪.৩ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণৰ প্ৰতিষ্ঠানসমুহ

সমগ্ৰ বিশ্বজুৰি বহুকেইখন উচ্চ শিক্ষাৰ প্ৰতিষ্ঠানে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ জৰিয়তে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষণৰ মাধ্যমত পাঠ্যক্ৰম আগবঢ়াই আছে। উদাহৰণস্বৰূপে 'মন্টেৰেই প্ৰযুক্তিবিদ্যা প্ৰতিষ্ঠান' নামৰ মেক্সিকোৰ Virtual University খনে সমগ্ৰ মেক্সিকো আৰু লেটিন আমেৰিকাৰ দেশবোৰত শিক্ষাৰ্থীসকললৈ ছপা সামগ্ৰী,চলন্ত আৰু বাণীবদ্ধ সম্প্ৰচাৰ আৰু ইন্টাৰনেটক লগলগাই পাঠ্যক্ৰম চলাই আছে।

আফ্ৰিকাত বিশ্ববেংকৰ আৰ্থিক সমৰ্থনত ১৯৯৭ চনত 'Africa Virtual University' স্থাপিত হয়। সেই বিশ্ববিদ্যালয়টোৱে উপগ্ৰহ আৰু ইন্টাৰনেট প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱস্থা কৰি সমগ্ৰ আফ্ৰিকাৰ দেশবোৰৰ মাজত ইংৰাজী আৰু ফৰাচী ভাষা কোৱা ব্যক্তিসকলক দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণৰ সুবিধা প্ৰদান কৰি আছে।

ফিলিপাইনচৰ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়খনে আজিওঁ ছপা মাধ্যমৰ ওপৰত আধাৰিত যদিও মুখামুখি শিক্ষণৰ বিকল্প হিচাপে তাৰসংযোগী (Online) শিল্পৰ ব্যৱস্থা কৰি শিক্ষাদানৰ কাৰ্যসূচী সম্প্ৰসাৰণ কৰি আছে। আনকি মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাৰ বাবেও

ইণ্টাৰনেট আৰু ৱেব আধাৰিত মাধ্যমসমূহৰ বহুল ব্যৱহাৰ হোৱা দেখা গৈছে। Virtual High School হ'ল ৱেব আধাৰিত পাঠ্যক্ৰম সম্প্ৰসাৰণ কৰাৰ বাবে গঢ়ি উঠা আমেৰিকাৰ এটি প্ৰতিষ্ঠান। এই প্ৰতিষ্ঠানটো হ'ল জিলাবোৰত ৰাষ্ট্ৰজুৰি চলোৱা প্ৰচেষ্টাৰ ফলশ্ৰুতি। কানাডাত মুক্ত বিদ্যালয়ে K-12 পৰ্যায়ৰ শিক্ষকসকল আৰু শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বাবে ইংৰাজ কলুম্বীয়া পাঠ্যক্ৰমৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণৰ বাবে বহুল পৰিসৰৰ পাঠ্যক্ৰম আৰু সম্পদসমূহ আগবঢ়াইছে। অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা যে তাত পাঠ্যক্ৰম প্ৰেৰণ কৰা হয় সম্প্ৰচাৰ আৰু ভিডিও পদ্ধতিৰ মিশ্ৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰে। আনহাতে কিছুমান পাঠ্যক্ৰম সম্পূৰ্ণৰূপে তাঁৰসংযোগ (On-line)মাধ্যমত প্ৰেৰণ কৰা হয়।

আজি কিছু বছৰ আগৰপৰাই বিশ্বৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত বহুবোৰ আইনগতভাৱে প্ৰতিষ্ঠিত বিশ্ববিদ্যালয় গঢ় লৈ উঠিছে যাক 'কৰপো�ৰেট ইউনিভাৰচিটি' (Corporate University) বুলি জনা যায়। দৰাচলতে এই বিশ্ববিদ্যালয়বোৰ হ'ল কিছুমান 'আন্তঃগৃহ' সংগঠন। এনেধৰণৰ বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে বহুজাতিক কোম্পানীবোৰৰ কৰ্মচাৰীসকলক প্ৰশিক্ষণ দিবলৈ 'ভিডিও অভিবৰ্ত্তন' আৰু ইণ্টাৰনেট ব্যৱহাৰ কৰে। এনেধৰণেৰে বিকাশ লাভ কৰি থকাৰ ফলত কৰপো�ৰেট ইউনিভাৰচিটিৰ (Corporate Universities) সংখ্যা ২০১৫ চনত পৰম্পৰাগত বিশ্ববিদ্যালয়তকৈ অধিক হৈ যাব বুলি অনুমান কৰিব পাৰি।

এচিয়া মহাদেশত বৰ্তমানলৈ চীনৰ 'কেন্দ্ৰীয় অনাতাঁৰ আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন ইউনিভাৰচিটি'ক (China Central Radio and Television University) ধৰি আন ৪৪টা অনাতাঁৰ আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন বিশ্ববিদ্যালয়, ইন্দোনেচিয়াৰ ইউনিভাৰচিটাচ তাৰবুকা', (Universitas Terbuka) ভাৰতবৰ্ষৰ 'ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে' ৰেডিও আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন ব্যৱহাৰ কৰি অগণন ব্যক্তিক খুব কম সময় আৰু কম খৰছত শিক্ষাদান কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। বিদ্যালয় সম্প্ৰচাৰৰ লগতে চিধাচিধিভাৱে শ্ৰেণী শিক্ষণতো ইয়াৰ ব্যৱহাৰ সাফল্যমণ্ডিত হৈছে। এই বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে সম্প্ৰচাৰৰ লগে লগে 'ছপা আহিলা' আৰু 'শ্ৰৱণ কেচেট'ৰ ব্যৱহাৰো কৰিছে।

'জাপানৰ এয়াৰ ইউনিভাৰচিটি' (University of the Air) ২০০০ চনলৈকে ১৬০টা দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন আৰু ১৬০টা অনাতাঁৰ বা ৰেডিও সম্প্ৰচাৰ পাঠ্যক্ৰম সম্পূৰ্ণ কৰিছে। প্ৰত্যেকটো সম্প্ৰচাৰ কাৰ্যসূচীতে ৰাষ্ট্ৰজুৰি প্ৰচাৰৰ বাবে ১৫ৰ পৰা ৪৫ মিনিটৰ বক্তৃতা অনুষ্ঠান থাকে। পাঠ্যক্ৰমবোৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নিজা আস্থান বা কেন্দ্ৰৰ দ্বাৰা সম্প্ৰচাৰিত কৰা হয় ৰাতিপুৱা ৬ বজাৰ পৰা দুপৰীয়া ১২ বজালৈ। শিক্ষাৰ্থীসকলক পৰিপূৰকভাৱে ছপা সামগ্ৰী, মুখামুখি নিৰ্দেশনা আৰু চিধাচিধিভাৱে পঢ়োৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। বৃহৎ সম্প্ৰচাৰ নিগমসমূহে বিদ্যালয় সম্প্ৰচাৰ কাৰ্যসূচী ৰূপায়ণ কৰে। এইক্ষেত্ৰত ইংলণ্ডৰ 'বৃটিছ শিক্ষা অনাতাঁৰ দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন সম্প্ৰচাৰ নিগম' (British

Broad Casting Corporation Education Radio TV) আৰু 'এন এইচ কে জাপান সম্প্ৰচাৰ' (NHK Japanese Broadcasting Station) কেন্দ্ৰৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি।

দক্ষিণ কোৰিয়াত বিশ্বৰ ভিতৰতে অতি আগবঢ়া তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ এটা ক্ষেত্ৰ আছে। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰৰ সফলতাই দক্ষিণ কোৰিয়াৰ সমাজখনৰ উচ্চ শিক্ষা ব্যৱস্থাটোক সলনি কৰি পেলাইছে। দক্ষিণ কোৰিয়াত বৰ্তমান ১৫টা এককশৈলীৰ (Single Made) নিয়মীয়া বিশ্ববিদ্যালয় আছে সেইবোৰে অকল তথ্য আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত পাঠ্যক্ৰমহে প্ৰবৰ্তন কৰে। সেইবোৰৰ ভিতৰত কোৰিয়া চাইবাৰ বিশ্ববিদ্যালয়, কোৰিয়া ডিজিটেল বিশ্ববিদ্যালয় আৰু মুক্ত চাইবাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নাম উল্লেখযোগ্য। সেই বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে বিশেষভাৱে জীৱনজোৰা শিক্ষণ আৰু বৃত্তিমুখী শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণত আগভাগ লয়। এই বিশ্ববিদ্যালয়বোৰত বহল পৰিসৰৰ পাঠ্যক্ৰম অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা দেখা যায়; যেনে—

প্ৰযুক্তিবিদ্যা, ব্যৱস্থাপনা, আইন, ভাষা, সমাজবিজ্ঞান, শিক্ষাবিজ্ঞান আৰু ধৰ্মতত্ব বিজ্ঞান ইত্যাদি। দক্ষিণ কোৰিয়াৰ ১০০ তকৈ অধিক দ্বৈত শৈলীৰ বিশ্ববিদ্যালয়ে তাঁৰযোগেও (On-line) পাঠ্যক্ৰম সম্পাদন কৰে। এইটোৰ আৰম্ভণি হৈছিল ১৯৯৮ চনত Virtual University Trial Project কাৰ্যকৰী কৰা সময়ৰ পৰা।

বিকাশমুখী ৰাষ্ট্ৰবোৰত বিদ্যালয় সম্প্ৰচাৰ কাৰ্যসূচী ৰূপায়িত হয় শিক্ষা মন্ত্ৰণালয় আৰু তথ্য মন্ত্ৰণালয়ৰ যৌথ অংশীদাৰৰ ভিত্তিত। সাধাৰণ শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীসমূহত বিস্তৃতধৰণৰ কাৰ্যৰ আঁচনি থাকে। সেইবোৰ হ'ল— বাতৰি কাৰ্যসূচী, চুটি তথ্য চিত্ৰ, কুইজ প্ৰদৰ্শন, শৈক্ষিক চিত্ৰ প্ৰদৰ্শন ইত্যাদি। এইবোৰে সকলোপ্ৰকাৰৰ শিকাৰুক অগতানুগতিক শিক্ষাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে। আনকি ভাৰতবৰ্ষইও এইক্ষেত্ৰত পিছপৰি থকা নাই। ভাৰতবৰ্ষত কেইবাটাও নামজ্বলা প্ৰতিষ্ঠান আছে যিবোৰে এনেধৰণৰ কাৰ্যসূচী সুন্দৰভাৱে ৰূপায়িত কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। তাৰ ভিতৰত ভাৰতীয় প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰতিষ্ঠানসমূহ (IITs) , ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, নতুন দিল্লী; যচোবন্তৰাওঁ চৱণ মহাৰাষ্ট্ৰ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, মহাৰাষ্ট্ৰ; আৰু পৰম্পৰাগত বিশ্ববিদ্যালয় হিচাপে যাদবপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নাম উল্লেখযোগ্য। এনেবোৰ অগ্ৰণী প্ৰতিষ্ঠানবোৰে শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাক প্ৰয়োগ কৰি সুবিধা প্ৰদান কৰি আছে।

১২.৫ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহৃত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰত্যাহ্বানসমূহ

তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰ সমস্যামুক্ত নহয়। এটা সাধাৰণ প্ৰত্যাহ্বান হ'ল প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সুবিধা থকা আৰু নথকাবোৰৰ মাজত গঢ়ি উঠা ব্যৱধানবোৰ নোহোৱা কৰাতো। এনেধৰণৰে সৃষ্টি হোৱা পাৰ্থক্য বা ব্যৱধানখিনিৰ বাবে শিক্ষাৰ বিভিন্ন পৰ্যায়ত তথ্য আৰু

যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ পৰিচয় প্ৰদান আৰু সংহতি স্থাপনত প্ৰত্যাহ্বান আহি পৰিছে। এনেদৰে সৃষ্টি হোৱা প্ৰত্যাহ্বানখিনিৰ মোকাবিলা কৰি অন্ত পেলাব নোৱাৰিলে দুখীয়া আৰু ধনীক শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ মাজত সামাজিক অসমতা প্ৰকট হৈ পৰিব আৰু অৰ্থনৈতিক বৈষম্যতা বৃদ্ধি হ'ব। যিয়েই নহওঁক উপশিক্ষক প্ৰতিষ্ঠানবোৰে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰয়োগৰ সময়ত সাধাৰণতে সন্মুখীন হোৱা প্ৰত্যাহ্বান হ'ল চাৰিধৰণৰ। সেইবোৰ হ'ল—

- **ফলপ্ৰসূতা (Effectiveness) ঃ** তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ফলপ্ৰসূতা নিৰ্ভৰ কৰে ইয়াক কি উদ্দেশ্যত আৰু কেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয় তাৰ ওপৰত। শৈক্ষিক ক্ষেত্ৰত প্ৰদান কৰা তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই সকলো স্থানৰ সকলো ক্ষেত্ৰত একেধৰণে কাম নকৰিব পাৰে। পৰিণতিস্বৰূপে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰয়োগৰ ফলপ্ৰসূতা অনাত অতি জটিল সমস্যা হয় ইয়াৰ মানদণ্ড নিৰূপণৰ ক্ষেত্ৰত। কাৰণ শিকাৰুকেন্দ্ৰিক পৰিবেশত বিচৰাধৰণে ইয়াৰ পৰা সুবিধা পোৱাত অসুবিধাৰ সৃষ্টি হয়। বৰ্তমানেও প্ৰাথমিক নতুবা মূল শিক্ষাৰ গুণগত মান উন্নয়নত ৰেডিও আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শনৰ প্ৰভাৱ গৱেষণাৰ বিষয় হৈয়ে আছে।
- **খৰছ (Cost) ঃ** বহলভাবে ক'বলৈ গ'লে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ দ্বাৰা বৃদ্ধি কৰা শিকণ-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়া অধিক খৰচীয়া হয়। উদাহৰণস্বৰূপে শৈক্ষিক দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন সম্প্ৰচাৰ আৰু কম্পিউটাৰ আধাৰিত তাঁৰ সংযোগ শিক্ষণ আঁচনিসমূহ ৰেডিও সম্প্ৰচাৰতকৈ অধিক খৰছীয়া। বিকাশমুখী ৰাষ্ট্ৰবোৰে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ জৰিয়তে শিক্ষণৰ প্ৰয়োগ ব্যৱস্থাক অৰ্থপূৰ্ণ কৰিবলৈ যাওঁতে বহু টকা-পইছা খৰছ কৰিবলগীয়া হয়।
- **ন্যায্যতা (Equity) ঃ** বিশ্বৰ দুখীয়া আৰু ধনী ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ মাজত থকা ক্ৰমাত বাঢ়ি অহা বৈষম্যতা আৰু তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সুবিধা লাভ কৰিবলৈ বিচৰা দলবোৰৰ ভিন্নতালৈ লক্ষ্য কৰি যুক্তি প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰি যে শিক্ষাত তথ্য আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰে মানুহৰ মাজত গঢ় লৈ উঠা বৰ্তমানৰ বিভেদৰ পৰিসৰ বহলহে কৰিছে। এই ধাৰণাই অৰ্থনৈতিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক, ভৌগোলিক আৰু লিংগ সম্বন্ধীয় সমস্যাৰো উদ্ভৱ কৰে। শিক্ষাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰ যদি সাৱধানতাৰে কৰা নহয় তেতিয়াহ'লে ইতিমধ্যে অসুবিধাৰ সন্মুখীন হোৱা বা সুবিধা লাভৰ পৰা বঞ্চিত হোৱাসকল পুনৰ সীমাৰেখালৈ গুছি যাব। উদাহৰণস্বৰূপে ক'ব পৰা যায় যে মহিলাসকলৰ মাজতেই নিৰক্ষৰতাৰ হাৰ অধিক আৰু তেওঁলোকে তথ্য আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰৰ সুবিধা পুৰুষতকৈ কম পায়। গতিকে নায্যতা বৃদ্ধিৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট শিকাৰুসকলৰ ওপৰত মনোযোগ সমানে দিব লাগিব আৰু তথ্য আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত থকা বৈষম্যতাসমূহ দূৰৱৰ্ত্তী কৰিব পাৰিব লাগিব।
- **দীৰ্ঘ সময় ধৰি বৰ্তি থকা (Sustainability) ঃ** শিক্ষা ব্যৱস্থাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সংহতি স্থাপনৰ সফলতাৰ হাৰ নিৰ্ধাৰণ বা বৃদ্ধিৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট কোনো সূত্ৰ

নাই। নীতি নিৰ্ধাৰকসকল আৰু পৰিকল্পনাকাৰীসকল, শিক্ষাদানকাৰীসকল, শিক্ষা প্ৰশাসকসকল আৰু অংশীদাৰসকলে শৈক্ষিক নীতি আৰু পৰিকল্পনা, আচবাব, ভাষা আৰু সূচী বিকাশ, সক্ষমতা আৰু অৰ্থনৈতিক দিশক সামৰি লবলৈ বিবেচনা কৰাটো অতি প্ৰয়োজন। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ মাধ্যমত শিক্ষাৰ উন্নতকৰণ আৰু সংস্কাৰ সাধন কৰাৰ বাবে স্বচ্ছ আৰু নিৰ্দিষ্ট উদ্দেশ্য, নীতি নিৰ্দেশনাসমূহ আৰু সময়সূচক লক্ষ্যৰ প্ৰয়োজন আছে। এইক্ষেত্ৰত প্ৰচেষ্টা আৰম্ভ কৰিবলৈ সকলো পৰ্যায়ত প্ৰয়োজনীয় সম্পদসমূহৰ সঠিক ব্যৱহাৰ নিশ্চিত কৰাতো বহু বেছি প্ৰাসংগিক।

১২.৬ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণত ফলপ্ৰসূতা অনাৰ কাৰণে লোৱা কৌশলসমূহ

যিয়ে নহওঁক শ্ৰেণীকোঠাত বিভিন্নধৰণৰ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাসমূহ ব্যৱহাৰৰ কৰাৰ পৰা পোৱা অভিজ্ঞতাই সূচাইছে যে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সম্ভাৱনাসূচক শৈক্ষিক সুবিধা বা লাভালাভসমূহ নিয়মীয়া নহয়। এনে ধাৰণাৰ উমান যোৱা দৰ্শক কেইটাৰ শৈক্ষিক অৱস্থাটো পোৱা গৈছিল। শিক্ষা ব্যৱস্থাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ফলদায়ক সংহতি হ'ল এটা জটিল অৱস্থা আৰু বহুমুখী প্ৰক্ৰিয়া। সেইবোৰ অকল প্ৰযুক্তিবিদ্যাই নহয় তাত শিক্ষাবিষয়ক পাঠ্যক্ৰম, আনুষ্ঠানিক প্ৰস্তুতি, শিক্ষকৰ দক্ষতা আৰু আনকেতবোৰ ধাৰণাও থাকে। এই শিক্ষা ব্যৱস্থাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ফলদায়ক ব্যৱহাৰৰ প্ৰকৃত সীমা আৰু নীতি নিৰ্ধাৰণৰ এক আভাষ দিয়ে। প্ৰথমতে ই শিক্ষাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সম্ভাৱনাসূচক লাভালাভৰ চমু মতামত প্ৰদান কৰে। দ্বিতীয়তে ই তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ শিক্ষাত ব্যৱহাৰৰ চাৰিটা বহল ঘটনাৰ প্ৰকাশ কৰে। অৱস্থাকেইটা হ'ল— ফলপ্ৰসূতা, আৰ্থিক খৰছ, ন্যায্যতা আৰু দীৰ্ঘ সময় ধৰি চলি থকা সমৰ্থতাৰ আদিৰ প্ৰতি আঙুলিয়াইছে।

শিক্ষাৰ নীতি নিৰ্ধাৰকসকল আৰু অংশগ্ৰহণকাৰীসকলে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত শিক্ষাৰ ফলশ্ৰুতি কি হ'ব নিশ্চিত হ'ব লাগিব। তেওঁলোকে অকল এটা প্ৰযুক্তিবিদ্যা নিৰ্বাচন কৰি ল'লেই নহ'ব, সেই প্ৰযুক্তিবিদ্যাটোৰ সম্ভাৱনীয়তাৰ বিষয়েওঁ জানিব লাগিব। প্ৰত্যেকটো প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সম্ভাৱনীয় ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰখন বেলেগ বেলেগ হ'ব। আপোনলোকে ইতিমধ্যে গম পাইছে যে ছপা সামগ্ৰী, শ্ৰবণ-দৰ্শন কেচেট, ৰেডিঅ' আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন, কম্পিউটাৰ বা ইন্টাৰনেটৰ উপস্থাপন আৰু প্ৰদৰ্শনৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা যায়। আনহাতে নেটৱৰ্ক সম্পন্ন কম্পিউটাৰ (Networks Computer) আৰু ইন্টাৰনেট (Internet) যদি অকল উপস্থাপন আৰু প্ৰদৰ্শনৰ বাবেই ব্যৱহাৰ কৰা হয় তেতিয়া শৈক্ষিক আহিলা হিচাপে ই উপলব্ধিহীন হৈ থাকিব।

ৰেডিঅ' আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শনক শৈক্ষিক আহিলা হিচাপে বহলভিত্তিত ব্যৱহাৰ কৰা হয় যথাক্ৰমে ১৯২০ আৰু ১৯৫০ চনৰপৰাহে। শিক্ষাত ৰেডিঅ' আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শনৰ সম্প্ৰচাৰ কাৰ্যসূচীৰ ব্যৱহাৰৰ সম্ভাব্য তিনিটা দিশ আছে; সেইকেইটা হ'ল—

- **চিধাচিধিভাৱে শ্ৰেণী শিক্ষণ** য'ত সম্প্ৰচাৰ কাৰ্যসূচীয়ে সাময়িকভাৱে শিক্ষকৰ বিকল্প হৈ পৰে।
- **বিদ্যালয় সম্প্ৰচাৰ** য'ত সম্প্ৰচাৰ কাৰ্যসূচীসমূহ শিক্ষণ সমলৰ উপলব্ধ নোহোৱাৰ সময়ত অতিৰিক্তভাৱে শিক্ষণ প্ৰদান বাবে কৰে।
- সমুহীয়া **সাধাৰণ শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী** যাক জাতীয় আৰু আন্তৰ্জাতিক কেন্দ্ৰবোৰৰ পৰা ৰূপায়ণ কৰা হয় আৰু য'ত সাধাৰণ আৰু অনানুষ্ঠানিক শৈক্ষিক সুবিধাসমূহ প্ৰদান কৰা হয়।

ওপৰত উল্লেখ কৰা পৰামৰ্শবিলাকৰ উপৰিও শিক্ষা প্ৰশাসকসকল, কাৰিকৰী সমৰ্থন বিশেষজ্ঞসকল, শিক্ষক সকলৰ মাজত কৰ্মক্ষমতা বৃদ্ধিৰ ক্ষেত্ৰটো ব্যৱস্থা হাতত ল'ব লাগিব। এইক্ষেত্ৰত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সৈতে শিক্ষাৰ সংহতি স্থাপন কৰিবলৈ নেতৃত্ব দিয়া শ্ৰেণীটোৱে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা ল'ব লাগিব। সূচী বিকাশ আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ এলেকা যাক অধিকভাৱে চকুৰ বাহিৰত ৰখা হৈছে। বৰ্তমান চলি থকা তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত শৈক্ষিক আহিলাসমূহ ইংৰাজী বিষয়ত হোৱাৰ বাবে বিকশিত হৈ থকা ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাৰ লগত ৰেৱ আহিলাসমূহৰ কিমান সম্পৰ্ক থাকিব অৱধাৰণা কৰিব নোৱাৰি। গতিকে মাতৃভাষা বা থলুৱা ভাষাবোৰতো মূল শৈক্ষিকসূচীৰ বিকাশৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে। ৰেডিও কাৰ্যসূচী, পা�ৰস্পৰিক বহুমাধ্যম শিক্ষণ আহিলাসমূহ, চিডি ৰ'ম বা ডিভিডি নেটৱৰ্ক আধাৰিত পাঠ্যক্ৰমে ইতিমধ্যে চলি থকা সূচীসমূহ ল'ব লাগে আৰু ছপা আধাৰিত সূচীসমূহ সংখ্যাগত মাধ্যমলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিব লাগে। নিৰ্দেশনা আৰ্হিকাৰক, পাঠলিখক, শ্ৰৱণ দৰ্শন উৎপাদন বিশেষজ্ঞসকল, আঁচনিকাৰকসকল, বহুমাধ্যম পাঠ্যক্ৰমৰ লিখকসকল, পাঠ্যক্ৰম সম্পাদকসকল আৰু নেটৱৰ্ক উন্নতকাৰকসকলৰ দৰে শৈক্ষিক সূচী বিকাশৰ বিশেষজ্ঞসকলৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট কৰ্মসূচী ৰখাটো প্ৰয়োজন।

তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰবৰ্তন কৰাৰ আগতে শৈক্ষিক ব্যৱস্থাটোৰ বৰ্তমান অৱস্থাৰ বিষয়ে কঠোৰ সমালোচনা কৰিবই লাগিব। প্ৰচলিত আনুষ্ঠানিক ব্যৱস্থাপনাসমূহত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত হস্তক্ষেপৰ হিচাপ ৰাখিবই লাগিব। নিৰ্দিষ্টভাৱে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত থকা বাধাসমূহ আৰু ইয়াৰ লগত সম্বন্ধিত পাঠ্যক্ৰম আৰু শিক্ষাবিষয়, আচবাব, দক্ষতা নিৰ্মাণ, ভাষা আৰু সূচী আৰু আৰ্থিক দিশক সামৰি লৈ চিনাক্ত কৰাটো প্ৰয়োজন। গতিকে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰৰ বিভিন্ন পৰ্যায়ৰ লগতে বিভিন্ন আৰ্হিৰ শৈক্ষিক উদ্দেশ্যসমূহ নিৰ্দিষ্টকৰণত কৰাটো ভাল। নীতি নিৰ্ধাৰকসকলে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ বিভিন্ন উদ্দেশ্যৰ কাৰণে বিভিন্ন সূচী প্ৰয়োগ কৰোতে তাৰ সম্ভাৱনীয়তাসমূহৰ বিষয়ে প্ৰথমতে বুজ লোৱাটো প্ৰয়োজন।

১২.৭ উত্তৰ-পূব ভাৰতত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰ

অৰ্থনৈতিকভাৱে অনগ্ৰসৰ আৰু শৈক্ষিকভাৱে স্থবিৰ ভাৰতবৰ্ষৰ উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত মুক্ত

আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সম্প্ৰসাৰণ বৰ্তমান খুব প্ৰয়োজনীয় আৰু প্ৰাসংগিক। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা সমৰ্থিত শিক্ষাক বিস্তৃত ৰূপত (Outreaching) শিক্ষাৰ বিভিন্ন সমস্যাসমূহৰ সমাধানৰ মাধ্যম হিচাপে ধৰি ল'ব পাৰি। উত্তৰ-পূব ভাৰততো বৰ্তমান ডিজিটেল (Digital) প্ৰযুক্তিবিদ্যাসমূহৰ বিকাশ আৰু অন্তৰ্ভুক্তিয়ে শিক্ষাৰ জগতখনক বহলভাৱে প্ৰভাবান্বিত কৰিবলৈ ধৰিছে। ভাৰতবৰ্ষৰ আন আন প্ৰদেশবোৰৰ দৰে উত্তৰ-পূব ভাৰততো দূ�ৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰে সৰ্বাত্মক বিকাশৰ অভিজ্ঞতা বৃদ্ধি কৰিছে। অসমত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত শিক্ষণ সম্প্ৰসাৰণ কৰাত আগভাগ লৈছে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ 'দূ�ৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান' আৰু 'কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে'। দুয়োটা প্ৰতিষ্ঠানে লোৱা প্ৰচেষ্টাসমূহ বিশেষভাৱে তাৎপৰ্যপূৰ্ণ হৈ পৰিছে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দূ�ৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানটোৱে ২০০৯ চনৰ ১৩ নৱেম্বৰত উত্তৰ-পূবৰ প্ৰথমটো 'ই-পৰটেল' ব্যৱস্থা মুকলি কৰিছে যিটোৰ নাম ৰখা হৈছে 'www.bodhidroom.idolgu.org'। এই 'পৰটেল' ব্যৱস্থাটো অকল উত্তৰ-পূবৰ শিকাৰু, শিক্ষক আৰু বিশেষজ্ঞসকলৰ বাবে সুবিধা প্ৰদানত সীমাবদ্ধ হৈ থকা নাই, ইয়াৰ পৰা বিশ্বৰ সকলো প্ৰান্তলৈ সুবিধা লাভৰ আশা কৰা গৈছে। একেধৰণেৰে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে শিকাৰুসকলৰ বাবে উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰত মাধ্যমত সুকীয়া স্থান দখল কৰি উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত জনজাগৰণ সৃষ্টি কৰিছে। ছপা মাধ্যমৰ সমান্তৰালভাৱে শ্ৰৱণ আৰু শ্ৰৱণ দৰ্শন সামগ্ৰীসমূহ উৎপাদন কৰি শিকাৰুসকলক বিশ্ববিদ্যালয়খনে আগ্ৰহান্বিত কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। বিশ্ববিদ্যালয়খনে অতি কম দিনৰ ভিতৰত এটা 'ৱেব পৰটেল' (web-portal) স্থাপন কৰিবলৈ পৰিকল্পনা হাতত লৈছে। প্ৰস্তাৱিত 'পৰটেলটোৰ' নাম হ'ব 'ই-দৃষ্টি' (e-dristi) আৰু তাত 'শ্ৰৱণ পুথি', 'বৈদ্যুতিক ৰেডিঅ' সেৱা', 'শ্ৰৱণ দৰ্শন কাৰ্যসূচী' আদিৰ দৰে বহুবোৰ সুবিধা অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। বিভিন্নধৰণৰ তাঁৰ সংযোগ সামাজিক নেটৱৰ্ক (Online Social Networks) যেনে, www.snkkhsou.org, 'ফেচবুক', টুইটাৰ 'idolgu' আদিৰ দৰে ব্যৱস্থাবোৰৰ মাধ্যমত শিকাৰুসকলৰ শৈক্ষিক প্ৰয়োজনীয়তাসমূহ পূ�ৰণৰ অৰ্থে সেৱা আগবঢ়াই থকা হৈছে। দেৰিকৈ হ'লেও অসমত সমুহীয়া অনাতাঁৰ সেৱা ব্যৱস্থাটোৱে সৰ্বাত্মক জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। আপুনি অধ্যায়টিৰ আগভাগত অধ্যয়ণ কৰিছে যে উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ প্ৰথমটো সমুহীয়া অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰ 'জ্ঞান তৰংগ' স্থাপন কৰিছে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে। ইয়াক স্থাপন কৰা হৈছে গুৱাহাটীত। সেইটোক অনুসৰণ কৰি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ 'দূৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানে' 'ৰেডিঅ' লুইত' নামেৰে উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ দ্বিতীয়টো সমুহীয়া অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰৰ কাম আৰম্ভ কৰিছে। আপোনালোকে এইটো জানি থোৱা উচিত যে প্ৰযুক্তিবিদ্যা চালিত আজিৰ বিশ্বত এই বিকাশে অসমক "জ্ঞান সম্প্ৰদায়" ধাৰণাটোক বাস্তৱত পৰিণত কৰাইছে। আন আন প্ৰতিষ্ঠানসমূহেওঁ তেওঁলোকৰ নিজৰ নিজৰ নেটৱৰ্ক আধাৰিত ব্যৱস্থা সোনকালে কৰাৰ বাবে প্ৰচেষ্টা হাতত লৈছে। এনেধৰণৰ প্ৰচেষ্টাসমূহৰ পৰা বুজা যে ইয়াৰ

প্ৰভাৱ গুণগত শিক্ষাৰ লগতে উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ সাধাৰণ শিক্ষাৰ মুঠ নামভৰ্ত্তিৰ অনুপাতিক বৃদ্ধি কৰিছে।

যেতিয়া মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষাত গুণগত মানৰ কথা আহিব তেতিয়া আমি ৰাষ্ট্ৰীয় জ্ঞান আয়োগৰ এশাৰী মন্তব্য প্ৰাসংগিক যেন লাগে। আয়োগত কোৱা হৈছে যে, "উচ্চ শিক্ষাত অতি ডাঙৰ প্ৰত্যাহ্বান হ'ব সেয়েহে সম্ভাব্য একেবাৰে নিম্ন খৰছত, বহুসংখ্যক শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে গুণগত উচ্চ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব" "The biggest challenge in higher education, therefore, is the provision of quality higher education to the greatest number at the lowest possible cost to the learner (NKC 2009 P-5)"। কিন্তু এইটোও গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা যে ৰাষ্ট্ৰীয় জ্ঞান আয়োগ আঁচনিয়ে এটা শক্তিশালী আৰু ডাঙৰ আভ্যান্তৰীণ ভাৰতীয় নেটৱৰ্ক স্থাপনৰ লক্ষ্য হাতত লৈছে যিয়ে নিশ্চিত আৰু বিশ্বাসযোগ্য স্থায়ী সংযোগ দিবলৈ সমৰ্থবান হ'ব। ৰাষ্ট্ৰীয় জ্ঞান নেটৱৰ্ক (National Knowledge Network) ব্যৱহাৰ কৰি ভাৰতবৰ্ষৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ অনুষ্ঠানসমূহে তথ্য আৰু জ্ঞানৰ সুগমতা আনিবলৈ সময় আৰু স্থানৰ সীমাবদ্ধতা দূৰৱৰ্ত্তী কৰিব পাৰিব। ইয়াৰ মাধ্যমত অনুষ্ঠানসমূহ লাভাৱান্বিত হোৱাৰ লগতে সমাজখনো উপকৃত হ'ব। যদি 'ৰাষ্ট্ৰীয় জ্ঞান নেটৱৰ্ক' সত্যৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত হয় ই ৰাষ্ট্ৰৰ জ্ঞান বিপ্লৱত বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ পদক্ষেপ আনি দিব আৰু প্ৰায় ১৫০০খন অনুষ্ঠানক সামৰি লৈ গোটেই ভাৰতবৰ্ষৰ ভিতৰত উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চল হৈ পৰিব এক আটাইতকৈ লাভাৱান্বিত অঞ্চল।

১২.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ অৰ্থ আৰু শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত তাৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলো । তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাসমূহ যিয়ে ৰেডিঅ' আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শনৰ লগতে সাম্প্ৰতিক সময়ৰ কম্পিউটাৰ আৰু ইন্টাৰনেট আদিক সামৰি লৈছে। এইবোৰ হ'ল শৈক্ষিক পৰিবৰ্তন আৰু সংস্কাৰ সাধনৰ বাবে সম্ভাৱনাপূৰ্ণ শক্তিশালী আহিলা।
- United Kingdom Open University ১৯৬৯ চনত স্থাপিত হয় আৰু এইখনেই হ'ল বিশ্বৰ প্ৰথমখন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়। ই সম্পূৰ্ণৰূপে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষণৰ সেৱা আগবঢ়াই আছে আৰু বৰ্তমানেও 'ছপা আধাৰিত সামগ্ৰীৰ' ওপৰত বিশ্বাস ৰাখি ৰেডিঅ' আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শনৰ দ্বাৰা শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণ কৰি আছে। কিছুদিন আগৰপৰাই এই বিশ্ববিদ্যালয়ে ফলদায়ক শিক্ষা প্ৰসাৰৰ বাবে তাঁৰসংযোগ (on-line) আঁচনিসমূহো প্ৰবৰ্তন কৰিছে।
- যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ গঠন প্ৰক্ৰিয়াৰ এক দীঘলীয়া ইতিহাস আছে। বৰ্তমান ইয়াত বহু মাধ্যম যোগাযোগ ব্যৱস্থা আছে। ই সম্পূৰ্ণভাৱে অৱস্থাগত আৰু পৰিবৰ্তিত সময়

আৰু অভিনৱ চিন্তাধাৰাসমূহ আৰু আদৰ্শসমূহৰ ওপৰত আধাৰিত।

- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষণত শিক্ষাক 'আত্মনিৰ্দেশনা শিক্ষণ' হিচাপে সজাবলৈ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰ বৰ উপকাৰী। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আৰু মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষণ দুয়োটা শৈক্ষিক ধাৰণাই এক সংহতিপূৰ্ণ দৃষ্টিভংগীৰে শিকণ-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াক অধিক অৰ্থপূৰ্ণ কৰি তুলি উন্নত কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা হাতত লোৱা উচিত।
- বিশ্ব বা ভাৰতবৰ্ষৰ লগতে উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ বহুবোৰ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান বা বিশ্ববিদ্যালয়ে তেওঁলোকৰ নিজস্ব প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ধাৰণা গঢ়ি তুলিছে আৰু শৈক্ষিক উদ্দেশ্যসমূহ পূৰণ কৰাৰ বাবে প্ৰয়োগ কৰিছে।
- ফলপ্ৰসূতা, খৰছ, ন্যায্যতা, দীৰ্ঘসময় ধৰি চলি থকা আদিবোৰ হ'ল প্ৰত্যাহ্বান। এইবোৰৰ ওপৰত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাক অনুষ্ঠান প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰ শৈক্ষিক আঁচনিত প্ৰয়োগ কৰিবলৈ লওঁতে চকু ৰাখিব লাগে।

১২.৯ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Victoria L. Tinio: *ICT in Education*

২) *Communication Technology for Distance Education (ES-318)* of Staff Training and Research Institution of Distance Education, IGNOU

৩) *NKC Brochure in website* : http//www. knowledgecommission. gov. in

১২.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'আই চি টি' মানে হ'ল তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা ই সামৰি লয় প্ৰযুক্তিগত আহিলা আৰু সমলসমূহৰ বহুবোৰ গোটক, যিবোৰে যোগাযোগ, সৃষ্টি, বিস্তাৰ, সংৰক্ষণ আদিৰ দৰে বিভিন্নধৰণৰ তথ্যৰ ব্যৱস্থাপনা কৰে। এনেধৰণৰ আহিলাবোৰে ছপা মাধ্যম, কম্পিউটাৰ, সম্প্ৰচাৰ প্ৰযুক্তিবিদ্যাসমূহ যেনে ৰেডিও আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন, টেলিফোন আৰু ইণ্টাৰনেট আদিক সামৰি লয়। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰে আনুষ্ঠানিক আৰু অগতানুগতিক দুয়োবিধ শিক্ষাৰ সামৰ্থতা আৰু ফলপ্ৰসূতাৰ বিকাশ সাধন কৰে।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'United Kingdom Open University' আৰু এইখনেই হ'ল বিশ্বৰ প্ৰথমখন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়। ইয়াক স্থাপন কৰা হৈছিল ১৯৬৯ চনত। বৰ্তমানলৈওঁ এই

বিশ্ববিদ্যালয়খনে ছপা মাধ্যমৰ আহিলাৰ লগতে ৰেডিও আৰু দূৰৱৰ্ত্তীদৰ্শন ব্যৱহাৰ কৰি আছে। তেওঁলোকে ফলদায়ক শিক্ষণৰ কাৰণে তাঁৰ সংযোগ মাধ্যমত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সমলসমূহ ব্যৱহাৰ কৰি আছে।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সেই সময়ত মানৱ সমাজে শিল বা কাঠত লিখি যোগাযোগ ব্যৱস্থা চলাইছিল আৰু এই যোগাযোগৰ পৰিসীমা সৰু এলেকাতে সীমাবদ্ধ আছিল। তেওঁলোকে যোগাযোগ ব্যৱস্থাক কাৰ্যকৰী কৰিছিল চিহ্ন, ইঙ্গিত, সংকেত আদিৰ মাধ্যমত। ক্ৰমাগতভাৱে তেওঁলোকে আন আনধৰণৰ যোগাযোগৰ মাধ্যম আৱিষ্কাৰ কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা চলাইছিল। উদাহৰণস্বৰূপে ক'ব পৰা যায় যে ছপাশালৰ আৱিষ্কাৰে বহু ডাঙৰ দলৰ মাজত যোগাযোগ স্থাপন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিপ্লৱৰ সূচনা কৰিছিল।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ বিভিন্নপ্ৰকাৰৰ গাঠনিক পৰ্যায় যেনে শ্ৰৱণ মাধ্যম, শ্ৰৱণ দৰ্শন মাধ্যম, তাৰ যোগাযোগ আৰু বহুমাধ্যম যোগাযোগ হিচাপে জনা যায়।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শৈক্ষিক ব্যৱহাৰৰ সুগমতা মানে হ'ল একেলগে বহুবোৰ শিক্ষার্থীক স্পৰ্শ কৰিবলৈ সমৰ্থবান হোৱা। টেলিফোন, ফেক্স মেছিন বা প্ৰতিলিপ প্ৰেৰণ যন্ত্ৰ, মোবাইল ফোন আৰু এতিয়া কম্পিউটাৰৰ আৱিষ্কাৰে যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাত বিপ্লৱৰ সূচনা কৰিছে। যিয়েই নহওঁক বৰ্তমানৰ তাঁৰসংযোগ অভিবৰ্তন, শ্ৰৱণ অভিবৰ্তন, ভিডিও অভিবৰ্তন আৰু কম্পিউটাৰ অভিবৰ্তনে অধিক সামৰ্থতা আনিবলৈ সক্ষম হৈছে। সুগমতাৰ আদৰ্শই ইন্টাৰনেট আৰু বিশ্বজোৰা ওৱেবৰ সহায়ত অভাৱনীয়ভাৱে পৰিবৰ্তন আনি দিছে।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই শৈক্ষিক ক্ষেত্ৰখনৰ তিনিটা সাম্ভাব্য পথেৰে পৰিবৰ্তন আনিছে। সেইবোৰ হ'ল— (ক) তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই শিক্ষাৰ খৰছ কমাই দিছে, (খ) তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই বৃহৎ সংখ্যক শিকাৰুক প্ৰয়োজন আধাৰিত শৈক্ষিক আঁচনিত অন্তৰ্ভুক্ত হ'বলৈ সমৰ্থবান কৰি তুলিছে (গ) তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই নতুন নতুন অধ্যয়নৰ আঁচনিসমূহ উদ্ভাৱন কৰাত কম সময় লগাইছে আৰু নব্যধৰণেৰে নমনীয়তা আনি দিছে।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যিকোনো সময়ত, যিকোনো স্থানত, যিকোনোপ্ৰকাৰে শিক্ষা আহৰণৰ সুবিধা, সুৰস্থ শিক্ষণ সমলসমুহলৈ সুগমতা আৰু শিকাৰুকেন্দ্ৰিক শিক্ষণ পৰিবেশ সৃষ্টিত এই মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই সুগমতা আনি দিয়ে।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সক্ৰিয় শিকন, সহযোগী শিকন, সৃষ্টিশীল শিকন, সংহতিসূচক শিকন, মূল্যায়িত শিকন, বৈদ্যুতিক শিকন, তাঁৰসংযোগ শিকন, নেটৱৰ্ক শিকন, মিশ্ৰিত শিকন আৰু মোবাইল শিকন।

৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'মোবাইল শিকনে' প্ৰাথমিকভাৱে মোবাইল সামগ্ৰীসমূহৰ মাধ্যমেৰে শিকা ব্যৱস্থাটোকে সূচায়। এইক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ হোৱা দিশবোৰ হ'ল এম পি থ্ৰি প্লেয়াৰ, বৈদ্যুতিক টোকা বহীসমূহ আৰু মোবাইল ফোনসমূহ। মোবাইল শিক্ষণে শিকাৰু আৰু শিক্ষণৰ সক্ৰিয় ধাৰাটোক সূচায় আৰু ই গতিশীল প্ৰক্ৰিয়াৰে সমাজ আৰু ইয়াৰ

অনুষ্ঠানসমূহক সংস্থাপনৰ ধাৰাৰে সুবিধা প্ৰদান কৰি সমৰ্থন আগবঢ়ায় বিশেষকৈ গতিশীল জনসংখ্যাৰ বৃদ্ধিকৰণৰ মাধ্যমেৰে।

১০ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মেক্সিকোৰ 'মন্টেৰেই প্ৰযুক্তিবিদ্যা প্ৰতিষ্ঠান' , আফ্ৰিকা ভাৰচোৱেল ইউনিভাৰচিটি, ফিলিপাইন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, ইন্দোনেচিয়াৰ 'ইউনিভাৰচিটাচ তাৰবুকা', ভাৰতবৰ্ষৰ ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, জাপানৰ ইউনিভাৰচিটি অব দা এয়াৰ, কোৰিয়াৰ চাইবাৰ বিশ্ববিদ্যালয়, মহাৰাষ্ট্ৰৰ যশোবন্ত ৰাওঁচৱন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, ইত্যাদি।

১২.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন (৫০টা শব্দত উত্তৰ কৰক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা মানে কি?

প্ৰশ্ন ২ ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাই কেনেকৈ শিক্ষাৰ প্ৰক্ৰিয়াসমূহত প্ৰভাৱ পেলাইছে?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত শিক্ষণৰ উদ্ভাৱিত ক্ষেত্ৰবোৰ কি কি?

প্ৰশ্ন ৪ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ ব্যৱস্থাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা কিয় গুৰুত্বপূৰ্ণ?

(খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ গঠন আৰু বিকাশৰ বিভিন্ন পৰ্যায়বোৰ কি কি?

প্ৰশ্ন ২ ঃ সমাজত 'সমুহীয়া অনাতাঁৰ'ৰ মূল ভূমিকা কি? ইয়াক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত কিয় ব্যৱহাৰ কৰা হয়? ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ আধুনিক সময়ত বিস্তৃতভাৱে ব্যৱহৃত হোৱা শিক্ষণৰ নতুন ধাৰণাসমূহৰ ওপৰত চমু আলোচনা আগবঢ়াওক।

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ আধুনিক সময়ৰ শিক্ষাৰ বাবে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ আহিলাসমূহ সুবিধাপ্ৰদক বুলি আপুনি অনুভৱ কৰে নেকি? যদি ভাবে বহলাই লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ উচ্চ শিক্ষা পদ্ধতিত পৰম্পৰাগত ধাৰণাটোক তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যা আধাৰিত কৰিবলৈ যাওঁতে মুখামুখি হোৱা প্ৰত্যাহ্বানসমূহৰ বিষয়ে চমু পৰ্যালোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ উত্তৰ-পূব ভাৰতত শিক্ষা ব্যৱস্থাত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ বাৱহাৰৰ বিষয়ে এটি চমু বিৱৰণ দিয়ক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ উত্তৰ-পূব ভাৰতত তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিবিদ্যাল ব্যৱহাৰৰ সম্বন্ধে এটি জৰিপ কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৩ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ আৰু ভাৰতত ইয়াৰ প্ৰত্যাহ্বানসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য

১৩.২ পৰিচয়

১৩.৩ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ধাৰণা

১৩.৩.১ শিক্ষাত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) প্ৰয়োজনীয়তা

১৩.৩.২ শিক্ষাত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) পৰিসৰ

১৩.৪ ভাৰতবৰ্ষৰ ক্ষেত্ৰত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ প্ৰয়োগৰ প্ৰত্যাহ্বানসমূহ

১৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১৩.৬ অধিক জানিবলৈ

১৩.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১৩.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ (OER)ৰ সংজ্ঞা দিব পাৰিব
- আধুনিক শিক্ষাত নতুন সংযোজন হিচাবে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ পৰিসৰ আৰু প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব পাৰি
- ভাৰতবৰ্ষত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ ক্ষেত্ৰত থকা প্ৰত্যাহ্বানসমূহ ধাৰণা কৰিব পাৰিব।

১৩.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টিৰ জৰিয়তে আপুনি মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ (OER) ধাৰণা সম্পৰ্কে জ্ঞাত হ'ব। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহক থুলমূলকৈ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া আৰু গৱেষণাৰ দিশ বুলি ধাৰণা কৰা হয়, যাক সকলোৱে বিনামূলীয়াকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। এনেদৰে বিনামূলীয়া আৰু সহজলভ্য হোৱা বাবে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ নতুন প্ৰজন্মই শিক্ষাৰ আনুষ্ঠানিক আৰু অনানুষ্ঠানিক সকলো দিশতে ব্যৱহাৰ কৰাৰ সুযোগ পাইছে। আৰু সেইবাবে ২১ শতিকাৰ ডিজিটেল বিপ্লৱক ধন্যবাদ দিব লাগিব যে বৰ্তমান সময়ত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহক যিকোনো শিক্ষানুষ্ঠানতে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহে শিক্ষাবিদসকলক সৃজনশীল

হিচাবে গঢ়ি তুলিছে, কাৰণ তেওঁলোকে এনেকুৱা শিক্ষার্থীক সমর্থ আৰু অভিজ্ঞতাৰ সৈতে কাম কৰিব লাগে, যিবোৰ শিক্ষার্থীৰ সৈতে তেওঁলোকৰ দেখা দেখি নহ'বও পাৰে। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ আৰু অন্য শৈক্ষিক সম্পদৰ মাজত থকা প্ৰধান পার্থক্য হৈছে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER)ৰ মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰ থাকে, প্ৰধানকৈ এখন সৃজনীমূলক অনুজ্ঞাপত্ৰ, যাৰফলত স্বত্বাধিকাৰীক অনুৰোধ নকৰাকৈ গ্ৰহণ আৰু পুনৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। এইক্ষেত্ৰত মাচাচুচেট ইনষ্টিটিউট অফ টেকন'লজি (MIT) মুক্ত পাঠ্যক্ৰমৰ বাবে পদক্ষেপ লৈছে, য'ত শিক্ষকে তেওঁলোকৰ পাঠ অনলাইনযোগে বিনামূলীয়াকৈ প্ৰদান কৰে (OCW)। ইয়াৰ ফলত বিশ্বত এনে মাধ্যমৰ বহুল প্ৰসাৰ ঘটিছে। এনেদৰে, এই অধ্যায়টোৰ শেষত আপুনি কেৱল মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ধাৰণা ব্যাখ্যা কৰাই নহয়, ইয়াৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু পৰিসৰ সম্পর্কে আলোচনা তথা ভাৰতবর্ষত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত থকা প্ৰত্যাহ্বানসমূহ জানিব পাৰিব।

১৩.৩ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ধাৰণা

যিসকল লোকে বর্তমানলৈকে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) বিষয়ে শুনা নাই তেওঁলোকৰ বাবে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ কি এটা ডাঙৰ প্ৰশ্ন। ই হৈছে বিনামূলীয়া আৰু মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰযুক্ত শৈক্ষিক সামগ্ৰী যিবোৰক শিক্ষণ, শিকন, গৱেষণা আৰু অন্য কিছুমান ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কিন্তু মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ বিষয়ে বিশদভাৱে আলোচনা কৰাৰ আগতে আহকচোন আমি বিশ্বৰ সকলোতে গ্ৰহণযোগ্য ইয়াৰ সংজ্ঞা কিছুমানৰ ওপৰত চকু ফুৰাও।

- **দি উইলিয়াম এণ্ড ফ্লৰা হিওলেট ফাউনডেচন** (The William and Flora Hewlett Foundation)ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ হৈছে শিকন, শিক্ষণ আৰু গৱেষণাৰ সম্পদ, যিবোৰ জনসাধাৰণৰ সৈতে জড়িত আৰু বৌদ্ধিক অনুজ্ঞাপত্ৰ, যিয়ে বিনামূলীয়া ব্যৱহাৰ আৰু অন্যই পুনঃ উদ্দেশ্যৰে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহক (OER) পাঠ্যক্ৰম, পাঠ্যক্ৰমৰ সামগ্ৰীসমূহ, পাঠ্যপুথি, শাখা, ভিডিঅ', পৰীক্ষা, চফটওৱেৰ আৰু যিকোনো আহিলা সামগ্ৰী, পদ্ধতি, জ্ঞান অর্জনৰ অর্থে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। "OER are teaching, learning and research resources that reside in the public demain or have been released under on intellectual property, license that permits their free use and repurposing by others. OER include full courses, course materials modules, textbooks, streaming, videos, tests, software and any other tools, materials or techniques used to support access to knowledge."
- **অৰগানাইজেন ফ'ৰ ইকন'মিক কো-অপাৰেচন এণ্ড ডেভেলপমেণ্ট** (Organisation for Economic Co-Operation and Development)ঃ "ডিজিটেল সামগ্ৰী মুক্ত আৰু বিনামূলীয়াকৈ শিক্ষক, শিক্ষার্থী আৰু আত্ম শিকাৰুসকলৰ শিকন, শিক্ষণ আৰু

গৱেষণাৰ ক্ষেত্রত ব্যৱহাৰ আৰু পুনঃ ব্যৱহাৰৰ বাবে প্রদান কৰা হয়। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদে শিক্ষণ পাঠ্যসূচী বিকাশৰ বাবে চফটওৱেৰ আহিলাসমূহ, পাঠ্যসূচী বিতৰণ আৰু মুক্ত অনুজ্ঞাপত্রৰ দৰে সম্পদ প্রয়োগ কৰে।" (Digital materials offered freely and openly for educators, students and self-learners to use and reuse for teaching, learning and research. OER includes learning content software tools, etc develop, use and distribute content and implementation resources such as open license.)

- **ইউনেস্ক' (UNESCO)** ঃ "শিকন, শিক্ষণ আৰু গৱেষণাৰ সামগ্রীসমূহ যিকোনো মাধ্যমৰ ডিজিটেল বা অন্য যিবোৰ জনসাধাৰণৰ সৈতে জড়িত বা যিবোৰ আহৰণ কৰিবৰ বাবে কোনো অনুজ্ঞা পত্র নেলাগে, কোনো সীমাবদ্ধতা নোহোৱাকৈ আনৰ সৈতে পুনঃবিতৰণ আৰু ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।"

  (Teaching, learning and research materials in my medium, digital or otherwise, that reside in the public domain or have been released under an open license that permits no cost access, use, adaptation and redistribution by others with no or limited restrictions.")

- **The Cape Town Open Education Declaration** ঃ "মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ মুক্ত অনুজ্ঞাপত্রৰ জৰিয়তে বিনামূলীয়াকৈ বিতৰণ কৰিব লাগে, যিয়ে ব্যৱহাৰ, পুনৰীক্ষণ, অনুবাদ, উন্নতি আৰু অন্যৰ সৈতে বিতৰণৰ সুবিধা দিয়ে। গৱেষণাবোৰ উপযুক্ত আৰ্হিত প্রকাশ হ'ব লাগে য'ত ব্যৱহাৰ আৰু সম্পাদনা থাকে আৰু যিয়ে প্রযুক্তিৰ জগতত অনৈক্যৰ মাজত ঐক্যতা আনে। যেতিয়াই সম্ভৱ সেইবোৰ উপযুক্ত আৰ্হিত পোৱাৰ সুযোগ থাকিব লাগে আৰু বিশেষভাৱে সক্ষম ব্যক্তি আৰু ইণ্টাৰনেট ব্যৱহাৰ নজনা লোকসকলেও পাব লাগে।

  "Open educational resources should be freely shared through open license which facilitate use, revision, translation, improvement and sharing by anyone. Resources should be published in formals that facilitates both use and editing and that accomodate a diversity of technical platforms. Whenever possible, they should also be available in formats that are accessible to people with disabilities and people who do not yet have access to the internet."

- **The Wikieducator OER Handbook** ঃ "মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদে (OER) এনেবোৰ নির্দেশনা কৰে (পাঠ পৰিকল্পনা, কুইজ, পাঠ্যসূচী, নির্দেশনাত্মক আৰ্হি, অনুকৰণ ইত্যাদি) যিবোৰ ব্যৱহাৰ, পুনঃব্যৱহাৰ গ্রহণ আৰু বিতৰণৰ বাবে বিনামূলীয়া আৰু সহজলভ্য।"

"The term OER refers to educational resources (lesson plans, quizze syllabi, instructional modules, simulations etc) that are freely available for use, reuse, adaptation and sharing."

- **OER Commons ঃ** "মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ হৈছে শিকন আৰু শিক্ষণ সামগ্ৰী, যাক আপুনি কোনো পইচা নলৱাকৈ বিনামূলীয়াভাৱে ব্যৱহাৰ আৰু পুনঃব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ প্ৰায়ে এক সৃজনীমূলক সাধাৰণ অনুজ্ঞা পত্ৰ (GNU) থাকে, যিয়ে সামগ্ৰীসমূহ কেনেকৈ ব্যৱহাৰ, পুনঃ ব্যৱহাৰ গ্ৰহণ আৰু বিতৰণ কৰিব তাক উল্লেখ কৰে।"

  "Open educational resources are teaching and learning materials that you may freely use and reuse, without charge. OER often have a Creative Commons or GNU license that state specifically how the material may be used, reused, adapted and shared."

ওপৰত উল্লেখিত সংজ্ঞাসমূহত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহক এক প্ৰকাৰ পাঠ্যসূচী বা উৎপাদিত সামগ্ৰী হিচাবে উল্লেখ কৰা হৈছে, যিবোৰ বিনামূলীয়া আৰু সহজলভ্য। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ কেৱল মাত্ৰ উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে নহয় শিক্ষাৰ সকলো স্তৰৰ বাবে উপযোগী আৰু এনে সম্পদসমূহ মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰৰ দ্বাৰা মুকলি কৰা হয়। যিকোনো মাধ্যমত যেনে ছপা সামগ্ৰী, দৃশ্য শ্ৰাব্য, ডিজিটেল আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদে (OER) প্ৰয়োজনীয়তাসমূহ পূৰণ কৰিব পাৰে আৰু ই সহজলভ্য।

এতিয়া আমি মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ওপৰত বিশদভাৱে আলোচনা কৰিম। উন্নয়নশীল দেশবোৰৰ উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ প্ৰভাৱ সম্পৰ্কত UNESCO য়ে 2002 চনত প্ৰকাশ কৰা ফ'ৰামৰ ৰিপৰ্টত (UNESCO, Paris 1-3 July, 2002) মহাবিদ্যালয় আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৰ্মৰত শিক্ষকসকলে পাঠ্যক্ৰম আৰু অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত খাপখুৱাকৈ কি দৰে উপযুক্তভাৱে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ বিতৰণ কৰিব পাৰি তাৰ বিষয়ে প্ৰথমবাৰৰ বাবে বিতংভাবে আলোচনা কৰা হৈছিল । এইখিনিতে MITUয়ে (Massachusetts Institute of Technology University) প্ৰদান কৰা মুক্ত পাঠ্যক্ৰমৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি। এই ফ'ৰামৰ অংশগ্ৰহণকাৰীসকলে MITUক গোটেই পৃথিৱীৰ শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থীসকলক প্ৰায় দুই হেজাৰ পাঠ্যক্ৰম বিনামূলীয়াকৈ প্ৰদান কৰাৰ বাবে উৎসাহিত আৰু প্ৰশংসা কৰে। এনে ফ'ৰামে কেৱল মাত্ৰ বৌদ্ধিক দিশত পথ মুকলি কৰাই নহয়, সংশ্লিষ্ট প্ৰাথমিক দিশতো আগভাগ লোৱাৰ ক্ষেত্ৰত সহায় কৰে। এই ফ'ৰামৰ এক ডাঙৰ অৱিহনা হৈছে উন্নয়নশীল দেশত বিভিন্ন শৈক্ষিক পৰিকল্পনাসমূহ গ্ৰহণ কৰা। এনেধৰণে, বিভিন্ন মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ (OER) বিভিন্ন দেশসমূহত গ্ৰহণ কৰা হয়।

এটা দশকৰ পিছত পৃথিৱীৰ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ সংগঠন, UNESCO, Paris, 20–22 জুন 2012, দশম বাৰ্ষিকী অনুষ্ঠান উদ্‌যাপনত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ধাৰণাটোৰ

বহুলভাৱে প্রসাৰ ঘটোৱা হয় আৰু জনসাধাৰণৰ পুঁজিৰে শৈক্ষিক সামগ্রী উৎপাদনত উৎসাহ প্রদান কৰা হয়। তেতিয়াৰ পৰা উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহ স্থাপিত হোৱাৰ লগে লগে ছপা কিতাপ বা অন্য পঢ়া সামগ্রীৰ সৈতে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) প্রসাৰ ঘটে। MITUৰ উপৰিও পৃথিৱীৰ প্রথম স্থানৰ বিশ্ববিদ্যালয়সমূহ যেনে ষ্টেনফ'র্ড (Stanford), য়েল (Yale), ইউনিভাৰ্চিটি অফ মিচিপান (University of Michigan), ইউনিভাৰ্চিটি অফ কালিফর্নিয়া(University of California), ইউনাইটেড নেচন্চ ইউনিভাৰচিটি (United Nations University) আদিবোৰে বিভিন্ন বিষয়ত যেনে বাণিজ্য, শক্তি, কলা, মানৱীয় বিজ্ঞান, সমাজ বিজ্ঞান আৰু প্রযুক্তিবিদ্যা আদিবোৰত আন্তর্জাতিক পর্যায়ত শিক্ষণ-শিকন কার্যাৱলীৰ উন্নতিত সহায় আগবঢ়ায়। এনে কার্যসমূহে কেৱল শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থীকহে যে সাধাৰণভাৱে উপকৃত কৰিছে এনে নহয়, জনসাধাৰণকো সবলীকৃত কৰি তুলিছে। এনে লোকসকলে বর্তমানৰ প্রতিযোগিতামূলক পৃথিৱীত তেওঁলোকৰ জ্ঞানৰ পৰিসৰ বৃদ্ধিৰ বাবে এনে সম্পদসমূহৰ ব্যৱহাৰ কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ কাক বোলে?

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ মুক্ত অনুজ্ঞাপত্র কি?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ আৰু অন্য শৈক্ষিক সম্পদৰ মাজত পার্থক্য কি?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ OER গুৰুত্ব সম্পর্কে উল্লেখ কৰা পৃথিৱীৰ দুখন কনফাৰেঞ্চ কি কি আছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ OERক বহুলভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা পৃথিৱীৰ প্রথম স্থানৰ বিশ্ববিদ্যালয়সমূহ কি কি?

.....

.....

১৩.৩.১ শিক্ষাত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ প্ৰয়োজনীয়তা

আপোনালোকে নিশ্চয় লক্ষ্য কৰিছে যে যেতিয়া প্ৰথমে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ধাৰণা গঢ়ি উঠে যেতিয়া মুখ্যভাৱে শিক্ষা বা উচ্চ শিক্ষাত গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল। কিন্তু সময় যোৱাৰ লগে লগে ২০০২ চনৰ পৰা যেতিয়া সমগ্ৰ পৃথিৱীত প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক শিক্ষাত অংশগ্ৰহণত গুৰুত্ব দিলে তেতিয়া মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ব্যবহাৰৰ বহুক্ষেত্ৰতে আনুষ্ঠানিক নীতি হিচাবে অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হ'ল। তাৰোপৰি সমগ্ৰ বিশ্বতে ইণ্টাৰনেট ব্যৱহাৰৰ বৃদ্ধিৰ ফলত উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) ব্যৱহাৰ কঠিন হৈ নেথাকিল। ২১ শতিকাত ইণ্টাৰনেটৰ বাহিৰেও অন্য সংযোগৰ মাধ্যম বা সহজলভ্য মোবাইলৰ দ্বাৰাও মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

তথাপিও, এইখিনিতে প্ৰশ্ন হয় যে অনুষ্ঠানসমূহত অন্য সম্পদসমূহ থাকোতে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ সঁচাকৈয়ে প্ৰয়োজন আছেনে? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰত ক'ব পাৰি যে জ্ঞানৰ বহুমুখী বিকাশৰ বাবে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER)ৰ আমাক প্ৰয়োজন আছে। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদে আমাক বিশ্বত জ্ঞানৰ আদান-প্ৰদানৰ সুযোগ দিয়ে, যিহেতু আমি পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইৰ বিভিন্ন বিকাশমুখী কাৰ্যৰ পৰা জ্ঞান আহৰণ কৰোঁ। এইক্ষেত্ৰত মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰৰ অভিগমনে জনসাধাৰণৰ জ্ঞানৰ ক্ষীপ্ৰ প্ৰসাৰত আৰু অধিক অৱিহনা যোগাইছে। এনে পৰিপ্ৰেক্ষিতত সাধাৰণ সৃজনশীলতাই আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ অনুজ্ঞাপত্ৰৰ আৰ্হি হিচাবে দেখা দিয়ে, যদিও অনুজ্ঞাপত্ৰসমূহ দেশভেদে পৃথক হয়। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER)ৰ দুটা ডাঙৰ সুবিধা আছে, প্ৰথমটো হৈছে ই ছপা সামগ্ৰীৰ ক্ষেত্ৰত হোৱা খৰচৰ পৰিমাণ ৰোধ কৰে, যাৰফলত জনসাধাৰণৰ অৰ্থৰ ৰাহি হয়। অন্যটো হৈছে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহে শিক্ষাৰ গুণগত মানদণ্ড উন্নত কৰি তুলিব পাৰে।

ভাৰতবৰ্ষৰ ক্ষেত্ৰত, য'ত শিক্ষা ক্ষেত্ৰত অৰ্থৰ খৰচৰ পৰিমাণ দিনকদিনে বৃদ্ধি পাই গৈ আছে, তেনেক্ষেত্ৰত দুখীয়া লোকৰ শিক্ষাৰ বাবে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ যথেষ্ট উপযোগী। কাৰণ ভাৰতৰ কিছুমান মানুহ এনে ঠাইত বসবাস কৰে যিবোৰ অঞ্চলত ভৌগোলিক আৰু অৰ্থ-সামাজিক কাৰণৰ ফলত আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ অনুষ্ঠান স্থাপিত কৰাটো সহজসাধ্য নহয়। এনে লোকৰ ক্ষেত্ৰত বিদ্যালয় আৰু মহাবিদ্যালয়ত নামভৰ্তিৰ খৰচ, পাঠ্যপুথিৰ খৰচ আৰু অন্য পঢ়া সামগ্ৰীৰ খৰচ পৰিয়ালৰ মাহিলি আয়তকৈ অধিক। সেইবাবে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বিকাশ সময়োপযোগী যাৰ দ্বাৰা এনে লোকসকলৰ সমস্যাৰ সমাধান কৰিব পাৰি আৰু লগতে শিক্ষাৰ শূন্য বাতিল নীতি আৰু অন্তৰ্ভুক্তিকৃত শিক্ষাৰ ধাৰণা অনুভৱ কৰিব পাৰি। তাৰোপৰি, এনে সম্পদসমূহ সম্প্ৰদায় মহাবিদ্যালয়ৰ দ্বাৰা সহজে শিকাব পাৰি, যাৰবাবে ভাৰত চৰকাৰৰ মানৱ বিকাশ মন্ত্ৰালয়ৰ স্পষ্ট নিৰ্দেশনা আছে। যিয়েই নহওঁক, এইক্ষেত্ৰত

গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা হৈছে জনসাধাৰণৰ অৰ্থৰ সহায়ত শৈক্ষিক বিষয়সূচী উৎপাদিত আৰু সহজলভ্য কৰি তুলিব পাৰি, যিয়ে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ উদ্দেশ্য সফল কৰি তুলি বিপ্লৱৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে তথা বিশেষভাৱে সক্ষম ব্যক্তিসকলৰ শিক্ষাৰ বাবে অন্তৰ্ভুক্তিকৃত শিক্ষাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিব পাৰে।

ব্যক্তিসকলে আৰু অনুষ্ঠানসমূহে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ ভাগ বিতৰণৰ প্ৰয়োজনীয়তা (need to share) আছে বুলি অনুভৱ কৰে, যাক তিনিটা মৌলিক কাৰণত বিভক্ত কৰিব পাৰি। সেইকেইটা হৈছে (ক) প্ৰযুক্তি আৰু অৰ্থনৈতিক, (খ) সামাজিক আৰু (গ) আইনগত কাৰণ। প্ৰযুক্তি আৰু অৰ্থনৈতিক কাৰণসমূহে উন্নত, কম খৰচী আৰু বেছি প্ৰয়োগ হোৱা তথ্য প্ৰযুক্তিৰ আহিলা (যেনে ব্ৰডবেণ্ড, ইংৰাজীত broadband) কোমলতা আৰু কঠিনতাৰ অভিগমনক অন্তৰ্ভুক্ত কৰে। পাঠ্যসূচী কমখৰচী আৰু সহজে উৎপাদিত কৰি ভাগ বিতৰণ দ্বাৰা কম খৰচী কৰিব পৰা যায়। নতুন অৰ্থনৈতিক আৰ্হি বা নক্সাসমূহৰ পাঠ্যসূচী বিনামূলীয়াকৈ বিতৰণ কৰা হয়। আইনগত কাৰণসমূহ নতুন অনুজ্ঞাপত্ৰ আঁচনিৰ সৈতে জড়িত, যাৰ বিনামূলীয়া বিতৰণ আৰু পুনঃব্যৱহাৰ পাঠ্যসূচী থাকে। সামাজিক দিশে বৰ্দ্ধিত বিতৰণৰ ইচ্ছাক অন্তৰ্ভুক্ত কৰে।

জানি থোৱা ভাল

মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ব্যৱহাৰৰ উৎপাদন আৰু বিতৰণ কেতিয়াও বাধামুক্ত নহয়। ব্ৰডবেণ্ডৰ অভাৱ-অসুবিধা হৈছে প্ৰযুক্তিৰ ক্ষেত্ৰৰ বাধা। অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত হেঙাৰ হৈছে বিকাশ আৰু বিতৰণৰ বাবে প্ৰয়োগ কৰা চফ্‌ট্‌ওৱেৰ আৰু হাৰ্ডওৱেৰৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা সম্পদৰ অভাৱ। এনে বাধাসমূহে সাধাৰণতে উন্নয়নশীল দেশবোৰত অসুবিধাৰ সৃষ্টি কৰে। সামাজিক বাধাই প্ৰযুক্তিৰ ন উদ্ভাৱন ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োজনীয় নিপুণতাৰ অভাৱক অন্তৰ্ভুক্ত কৰে আৰু সাংস্কৃতিক বাধাই অন্য শিক্ষক বা অনুষ্ঠানে বিকাশ কৰা সম্পদৰ বিতৰণ বা ব্যৱহাৰক অন্তৰ্ভুক্ত কৰে।

মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) ক্ষেত্ৰত পৃথিৱীৰ বিভিন্ন চৰকাৰৰ মাজত তিনিপ্ৰকাৰৰ মতভেদ আছে। সেইবোৰ হৈছে—

- ইয়াৰ দ্বাৰা প্ৰত্যেকে শিক্ষাৰ সুবিধা পায়, বিশেষকৈ যিবোৰ শিক্ষার্থী প্ৰচলিত শিক্ষাৰ লগত জড়িত নহয় আৰু এনেকৈ উচ্চ শিক্ষাত অংশগ্ৰহণ বিস্তৃত কৰি তুলিব পাৰি।
- ই হৈছে ব্যক্তি আৰু চৰকাৰৰ বাবে জীৱনযোৱা শিক্ষাৰ উপযুক্ত পথ।
- ইয়াৰ দ্বাৰা আনুষ্ঠানিক, অনানুষ্ঠানিক আৰু অগতানুগতিক শিক্ষাৰ মাজত থকা ব্যৱধান হ্ৰাস কৰিব পাৰি।

তথাপিও, এনে বিভিন্ন সমস্যা থকাৰ পিছতো মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ প্ৰকল্পত অন্তৰ্ভুক্তিৰ প্ৰধান উদ্দেশ্যসমূহ তলত দাঙি ধৰা হ'ল।

- বিদ্যায়তনিক পৰস্পৰৰ দিশৰ পৰা জ্ঞানৰ ভাগ বিতৰণৰ দ্বাৰা পৰোপকাৰ কৰা হয়।
- শৈক্ষিক অনুষ্ঠানসমূহে (বিশেষকৈ জনসাধাৰণৰ পুঁজিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত) মুক্ত বিতৰণ আৰু সম্পদৰ পুনৰ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা কৰ দাতাৰ অৰ্থৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব লাগে।
- বিতৰণ আৰু পুনৰ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা পাঠ্যসূচীৰ গুণগত মানদণ্ড উন্নত কৰিব পাৰি আৰু খৰচ হ্ৰাস কৰিব পাৰি। OER নতুন শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে আকৰ্ষণীয় হ'ব পাৰে।
- খৰচৰ পৰিমাণ হ্ৰাস কৰিবলৈ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ প্ৰকল্পৰ দৰে নতুন আৰ্হি প্ৰয়োজন আছে, যিহেতু অনুষ্ঠানসমূহৰ মাজত প্ৰতিযোগিতা বাঢ়ি আহিছে।
- মুক্ত বিতৰণে নতুন শিকণ সম্পদৰ বিকাশ কৰিব, আভ্যন্তৰীণ উন্নতিত অৰিহনা যোগাব, নতুন উদ্ভাৱন আৰু পুনৰ ব্যৱহাৰৰ বিস্তাৰ কৰিব। তাৰোপৰি আহিলাসমূহৰ সঠিক হিচাপ ৰখা আৰু সেইবোৰৰ বাহ্যিক আভ্যন্তৰীণ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত অনুষ্ঠানসমূহক সহায় কৰিব।

অনুষ্ঠানখন মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ প্ৰকল্পৰ সৈতে জড়িত হওঁক বা নহওঁক, মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহে (OER) পাঠ্যক্ৰম, শিক্ষণ নীতি বা মান নিৰ্ধাৰণৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাব বুলি আশা কৰিব পাৰি। আন্তৰ্জাতিক খ্যাতি সম্পন্ন উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহৰ বহু হেজাৰ পাঠ্যক্ৰমসমূহ বিনামূলীয়া আৰু সহজলভ্য হ'ব লাগে; শিক্ষক আৰু শিক্ষাবিদসকলে শিক্ষাৰ্থীক এনে পাঠ্যসূচীসমূহ অন্য পাঠ্যসূচীৰ সৈতে তুলনা কৰাৰ সুযোগ দিব লাগে। শিক্ষকৰ এনেও ভূমিকা হৈছে ক্ৰমে হ্ৰাস পাই অহা পঢ়ন আৰু শিকনৰ সামগ্ৰীসমূহ যোগান ধৰা। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহে স্বাৱলম্বী শিক্ষাৰ্থীসকলৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰচলিত শিক্ষণ আৰু মূল্যায়নত পৰিবৰ্তন আনিব বিচাৰে। অনানুষ্ঠানিক আৰু অগতানুগতিক শিক্ষাত শিক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি তথা মূল্যায়ণ আৰু স্বীকৃতিৰ ক্ষেত্ৰত সমৰ্থ থকা বাবে আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ বাহিৰতো সুযোগ গ্ৰহণ কৰিছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ শিক্ষাক্ষেত্ৰত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ দুটা সুবিধা উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত থকা ৩টা বাধা উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ প্ৰথমত অংশগ্ৰহণ বৃদ্ধি পোৱাৰ দুটা কাৰণ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

১৩.৩.২ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) পৰিসৰ

আপোনালোকে জানে যে সমগ্ৰ বিশ্বতে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) ব্যৱহাৰ বিকাশ ঘটাবলৈ কমনওৱেলথ শিক্ষণ (Canada) আৰু UNESCO (Paris) একেলগে বহুবছৰ ধৰি কাম কৰি আহিছে। উইলিয়াম (William)আৰু ফ্লৰা হিওলেট ফাউনডেচনৰ (Flora Hewlett Foundation) সহযোগত ২০১২ চনত OER বিশ্ব কংগ্ৰেছ পেৰিচত অনুস্থিত কৰা হৈছিল, যিটো OER শব্দ ব্যৱহাৰৰ দশম বাৰ্ষিকী আছিল। পেৰিচ ঘোষণা পত্ৰই মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বিকাশৰ বাবে১০ টা পৰামৰ্শ প্ৰদান কৰিছিল । তাৰে ভিতৰত তিনিটা বিশেষ পৰামৰ্শ আছিল—

- মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ব্যৱহাৰ আৰু এই দিশৰ সচেতনতা বৃদ্ধি।
- বিভিন্ন ভাষা আৰু সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ গ্ৰহণ আৰু বিকাশত উৎসাহ যোগোৱা।
- জনসাধাৰণৰ পুঁজিৰ দ্বাৰা উৎপাদিত শৈক্ষিক আহিলাসমূহৰ মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰৰ বাবে উৎসাহ যোগোৱা।

মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত এনে পৰামৰ্শৰলী যথেষ্ট গুৰুত্বপূৰ্ণ। বিভিন্ন চৰকাৰে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদক গ্ৰহণ কৰি এইবোৰৰ উপকাৰিতালৈ লক্ষ্য কৰি শিক্ষা ব্যৱস্থাত এই নীতিসমূহ প্ৰয়োগ কৰিব বিচাৰে। এনে পৰিপ্ৰেক্ষিতত, মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদক (OER) জনপ্ৰিয় কৰি তোলাৰ ক্ষেত্ৰত COL ৰ ভূমিকা অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। কাৰণ বিশ্বৰ প্ৰতিযোগিতামূলক শৈক্ষিক পৰিবেশত COLয়ে OERক বিস্তৃত কৰি তুলিছে। আপোনালোকে শিকিব যে কমনওৱেলথ দেশৰ পৰা COLয়ে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বাবে এক অনলাইন ডিৰেক্টৰি সেৱাৰ প্ৰচলন কৰে, যিটো তেওঁলোকৰ ৱেবচাইটৰ যোগেদি www.col.org সহজে উপলব্ধ হয়। তাৰোপৰি, তেওঁলোকে কমনওৱেলথ দেশসমূহৰ বিভিন্ন অনুষ্ঠানসমূহৰ পৰা বিনামূলীয়া পাঠ্যক্ৰম চিনাক্তকৰণ কৰি উলিয়াইছে, এইবোৰ অন্য দিশত যেনে উচ্চ শিক্ষা, মাধ্যমিক শিক্ষা, শিক্ষক শিক্ষা, স্ত্ৰীশিক্ষা আৰু নিপুণতাৰ বিকাশ আদিবোৰতো ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়। এই সকলোবোৰ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ পাঠ্যক্ৰম আৰু আহিলাসমূহ বিকাশ কৰা হয় যাতে অংশগ্ৰহণকাৰী দেশসমূহে কোনো ধৰণৰ প্ৰতিলিপি নকৰাকৈ প্ৰয়োজনীয় আহিলাসমূহ

আহৰণ কৰিব পাৰে। COL হৈছে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) শেহতীয়া গৱেষণা প্ৰকাশ কৰাৰ এটা মাধ্যম। আমেৰিকাৰ উইলিয়াম (William)আৰু ফ্লৰা হিওলেট ফাউনডেচনো (Flora Hewlett Foundation) এই দিশত কামৰ বাবে আগবাঢ়ি আহিছে, যিয়ে শিক্ষকৰ বৃত্তীয় বিকাশক মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ সৈতে জড়িত কৰি তুলিছে। এনেদৰে COLয়ে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰি তুলিছে। এইক্ষেত্ৰত আমি তলত উল্লেখ কৰা দিশবোৰ আঙুলিয়াই দিব পাৰোঁ।

- চাইনা অপেন ৰিচ'চ ফ'ৰ এডুকেচনে (China Open Resource for Education) MITUৰ শিক্ষণ সামগ্ৰীসমূহ চীন ভাষালৈ অনুবাদ কৰে।
- ক'ল (COL) ইনষ্ট্ৰাকচনেল ডিজাইন টেমপ্লেট, এটা মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ চীনদেশৰ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে অনুবাদ আৰু গ্ৰহণ কৰিছে।
- ক'ল ৱেবচাইটৰ (COL's website)সামগ্ৰীসমূহ ইউক্ৰেন (Ukrainian), জাৰ্মানী (Germany)আৰু অন্য কমনওৱেলথৰ অন্তৰ্ভুক্ত নোহোৱা দেশৰ ভাষালৈ অনুবাদিত হৈছে।
- ক'লে (COL) ইংলিচ ভাষা শিক্ষণৰ পাঠ্যসূচী বিনামূলীয়াকৈ বিকাশ কৰিছে, যিবোৰ কেনিয়াৰ (Kenya)শিক্ষক প্ৰশিক্ষণত ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

ভাৰতবৰ্ষৰ নিচিনা দেশত, মানৱ সম্পদ বিকাশ মন্ত্ৰালয়ে ১৯৯৯ চনত ৭খন আই. আই. টিৰ আৰু বাংগালুৰুৰ ইণ্ডিয়ান ইনষ্টিটিউত অফ চাইঞ্চো সাঙুৰি NPTELৰ প্ৰকল্পৰ কাম হাতত লৈছে। এইবোৰৰ দ্বাৰা ইঞ্জিনিয়াৰিং আৰু প্ৰযুক্তি, মানৱবিদ্যা আৰু সমাজ বিজ্ঞান আদিৰ পাঠ্যক্ৰমসমূহ অনলাইনযোগে ই-লাৰ্নিং দ্বাৰা প্ৰদান কৰা হয়। এনেকুৱা ধৰণে হাইদৰাবাদৰ ICRISATয়ে ভাৰচুৱেল একাডেমি ফ'ৰ চেমিএৰিড টপিকচ (Virtual Academy for the Semi-Arid Tropics) অধীনত কৃষি সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন শিক্ষণ সামগ্ৰী যুগুত কৰি উলিয়াইছে, যাৰ দ্বাৰা প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ সাহিত্যৰ বিকাশ হয়। পৰবৰ্তী সময়ত এখন অগ্ৰণী অনুষ্ঠান IGNOUয়ে ফেক্সিলাৰ্ণ প্ৰজেক্ট (FlexiLearn project)ৰ আৰম্ভণি কৰে, ইয়াত বিনামূলীয়াকৈ ব্যক্তিগত শিক্ষণৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা হয়। এতিয়ালৈকে এচিয়াৰ অন্য উন্নত দেশ যেনে চীন, কোৰিয়া আৰু জাপানৰ দৰে ভাৰতবৰ্ষয়ো বুজন পৰিমাণে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ প্ৰকাশ কৰিছে। আজি ভাৰতৰ বিভিন্ন বিশ্ববিদ্যালয়সমূহে আৰু শিক্ষানুষ্ঠানসমূহে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ বিকাশ ঘটাইছে, সেইবাবে ক'ব পাৰি যে ইয়াৰ স্থিতি ভাৰতবৰ্ষত নতুন নহয়। এইখিনিতে উল্লেখযোগ্য যে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ কেৱল মাত্ৰ যে মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাতে ব্যৱহাৰ হয় তেনে নহয়, এই সম্পদসমূহৰ ব্যৱহাৰ বৰ্তমান মুখামুখি আৰু আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত বৃদ্ধি পাই উঠিছে। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER)ৰ বহুতো দিশ 'ইউটিউব'(YouTube)ৰ যোগেদিও জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰি উঠিছে। আপোনালোকে মন কৰিব যে অগ্ৰণী

অনুষ্ঠানসমূহে ভাৰত চৰকাৰৰ সহযোগত ইঞ্জিনিয়াৰিং আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ পাঠ্যক্ৰম মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ ৰূপে প্ৰস্তুত কৰি তুলিছে। এইবোৰ এশতকৈ বেছি অনুষ্ঠানত ব্যৱহাৰ কৰা হৈ আহিছে, ইয়াৰে বেছিভাগ অনুষ্ঠান পিছপৰা অঞ্চলত অৱস্থিত। কিন্তু গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা যে অন্য শিক্ষানুষ্ঠানৰ শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থীসকলে তেওঁলোকৰ শিক্ষণ আৰু শিকনৰ গুণগত মানদণ্ড বঢ়াবলৈ IITৰ সম্পদসমূহ ব্যৱহাৰ কৰে। অসমত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে পাঠ্য সামগ্ৰী আৰু গৱেষণা কাৰ্যাৱলী মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰৰ মাধ্যমত প্ৰকাশৰ বাবে সিদ্ধান্ত লৈছে। ইয়াৰ যোগেদি মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বিতৰণ আৰু ব্যৱহাৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ পদক্ষেপ লোৱা হৈছে। KKHSOUয়ে কেৱল বিভিন্ন সংশ্লিষ্ট লোকসকলৰ বাবে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ প্ৰয়োজনীয়তাক চিনাক্ত কৰা নাই, তেওঁলোকক মূল্যবান পাঠ্যসূচীৰ প্ৰকাশক হিচাবে গঢ়ি তুলিছে। ইয়াৰ যোগেদি স্থানীয় প্ৰয়োজন পূৰণ কৰিবলৈ স্থানীয় ভাষাত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) প্ৰকাশ কৰা হৈছে। বৰ্তমানলৈকে, মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ নীতিৰ অংশ হিচাবে এই বিশ্ববিদ্যালয়ে CC-BY-NC-SAক সকলো সম্পদ বিকাশৰ বাবে গ্ৰহণ কৰিছে। তাৰোপৰি, এশতকৈ অধিক শৈক্ষিক ভিডিঅ' 'ইউটিউব'ত লভ্য হয় যাক www.youtube.com/user/kkhsouত পাব পাৰি। KKHSOUৰ এইক্ষেত্ৰৰ অভিজ্ঞতা অন্য অগ্ৰণী অনুষ্ঠানসমূহৰ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ নীতি নিৰ্ধাৰণৰ ক্ষেত্ৰত এক সতৰ্কস্বৰূপ হ'ব আৰু সমগ্ৰ মানৱ জাতিলৈ অৰ্থপূৰ্ণ অৱদান আগবঢ়াব।

সেইবাবে, ২১ শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ পৰিসৰে আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয়, ৰাষ্ট্ৰী আৰু বিশ্বলৈ অভূতপূৰ্ব অৱদান আগবঢ়াইছে। তথাপিও, বৰ্তমান সময়ত আটাইতকৈ ডাঙৰ প্ৰত্যাহ্বানসমূহ হৈছে শৈক্ষিক অনুষ্ঠানসমূহত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহক মূল সুঁতিলৈ অনা আৰু ইয়াৰ বিকাশৰ বাবে কি ধৰণৰ উদগণি যোগাব লাগিব আৰু কেনে ধৰণৰ আনুষ্ঠানিক প্ৰক্ৰিয়া হাতত ল'ব লাগিব আদি তলত উল্লেখ কৰা দিশসমূহ হাতত ল'লে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহক আৰু বিস্তৃত কৰিব পৰা যাব।

- অনুষ্ঠানৰ ভিতৰত তথ্য আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ নীতি বিকাশ কৰা।
- স্বত্বাধিকাৰীৰ নীতি বিস্তৃত কৰা।
- ইয়াৰ কৰ্মচাৰীসকলক দৰমহা বৃদ্ধি আৰু মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ দ্বাৰা চিনাক্তকৰণেৰে উৎসাহ যোগোৱা।
- সংশ্লিষ্ট ব্যক্তিসকলক নীতি নিৰ্ধাৰণেৰে অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লোৱা।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৯ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) বিকাশৰ সৈতে জড়িত থকা আন্তৰ্জাতিক সংস্থা দুটা কি কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন ১০ ঃ OERৰ পৰিসৰ বৃদ্ধিত COLয়ে কেনে ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে?

.....

প্ৰশ্ন ১১ ঃ ভাৰতীয় পটভূমিত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বিকাশৰ লগত জড়িত ভাৰতীয় পদক্ষেপবোৰ কি কি?

.....

১৩.৪ ভাৰতবৰ্ষৰ ক্ষেত্ৰত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) প্ৰয়োগৰ প্ৰত্যাহ্বানসমূহ

আন্তৰ্জাতিক আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহক জনপ্ৰিয় কৰি তোলা আৰু ইয়াৰ উপকাৰিতা প্ৰসাৰ কৰাৰ প্ৰচেষ্টা হাতত লোৱা হৈছে যদিও মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদক (OER) উপযুক্তভাৱে গঢ়ি তুলিবলৈ কিছুমান প্ৰধান বিষয়ৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিব লাগিব।

- প্ৰথমতে, পৃথিৱীত ডিজিটেলৰ বিভাজন এতিয়াও চলি আছে। উন্নত দেশসমূহৰ বাহিৰে, ভাৰতৰ দৰে উন্নয়নশীল দেশত প্ৰযুক্তিৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত অসুবিধা আছে। তথাপিও, মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) প্ৰসাৰৰ ক্ষেত্ৰত কেৱল প্ৰযুক্তি বিজ্ঞানে নহয়, সংশ্লিষ্ট কৰ্তৃপক্ষ আৰু এই দিশৰ নীতিও জড়িত হৈ আছে। সমগ্ৰ মানৱ জাতিৰ কল্যাণৰ বাবে আচুতীয়া নীতিসমূহ পৰিহাৰ কৰিব লাগে।
- দ্বিতীয়তে, এইটো আলোচনা কৰিব চেষ্টা কৰা উচিত যে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) সমূহে সমতা আৰু অসমতাৰ ক্ষেত্ৰত কিদৰে সহায় কৰিব পাৰে। অনুষ্ঠান আৰু দলসমূহে যাৰ সম্পদ আৰু আন্তঃগাঁথনি ভাল তেওঁলোকে শৈক্ষিক প্ৰযুক্তিৰ ন-উদ্ভাৱনসমূহ যেনে- মুক্ত আৰু বিনামূলীয়া সম্পদসমূহ অধিক ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। সেইবাবে, আগতে অকল আৰ্থিকভাৱে সবল শিক্ষাৰ্থীসকলে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা সম্পদসমূহ বৰ্তমান আৰ্থিকভাৱে দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ শিক্ষাৰ্থীয়েও ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।
- তৃতীয়তে, ধনী আৰু দুখীয়াৰ মাজত থকা ব্যৱধান আগৰ নিচিনা হৈ থকা নাই, গৱেষণাৰ পৰা গম পোৱা গৈছে যে প্ৰত্যেক শিক্ষা প্ৰযুক্তি বা মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER)য়ে বিশেষভাৱে কেৱল আৰ্থিক স্বচ্ছলতা সম্পন্ন লোকসকলৰ উপকাৰৰ বাবে প্ৰযোজ্য হৈ থকা নাই।
- চতুৰ্থতে, বহুত শিক্ষক আৰু শিক্ষাবিদসকলে অনুভৱ কৰে যে তেওঁলোকৰ কামৰ সৈতে সামঞ্জস্য থকা মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER)ৰ সামগ্ৰীসমূহ বাচি উলিওঁৱা, মিলাই চোৱা আৰু পুনৰ ব্যবহাৰৰ বাবে সময়ৰ অভাৱ। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) ভঁৰাল উদ্‌ঘাটনৰ বাবে শিক্ষকসকলৰ মাজত মনোযোগ আৰু ইচ্ছাৰ অভাৱৰ ফলস্বৰূপে মানৱ সম্পদৰ যথেষ্ট ক্ষতি হোৱা দেখা যায়।
- পঞ্চমতে, শিক্ষাৰ্থীসকলেও অনুভৱ কৰিব লাগে যে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ সম্পূৰ্ণৰূপে মুক্ত আৰু ইয়াৰ সামগ্ৰীসমূহ বিকল্প প্ৰযুক্তি যেনে মোবাইল আদিত উপলব্ধ

হ'ব লাগে। অনুষ্ঠান পৰিচালক সকলে বৌদ্ধিক সম্পদ আৰু স্বত্বাধিকাৰৰ ক্ষেত্ৰত থকা প্ৰত্যাহ্বানসমূহৰ বিষয়েহে চিন্তা কৰে কিন্তু স্বত্বাধিকাৰৰ ক্ষেত্ৰত থকা প্ৰকৃত ধাৰণাৰ অভাৱ আৰু মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰ আদিও মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত বাধাস্বৰূপ হ'ব পাৰে।

- শেষত, মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) আন্দোলনৰ সৈতে বিশেষভাৱে জড়িত হৈ থকা শিক্ষক আৰু শিক্ষাবিদসকলক বিশেষভাৱে উদ্‌গণি যোগাব লাগে। কাৰণ, শিক্ষকৰ মৌলিক কৰ্তব্য হৈছে শিক্ষাৰ গুণমান উন্নত কৰি তোলা। কিন্তু কঠিন বাস্তৱ এইটোৱে যে যেতিয়া তেওঁলোকে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) বিষয়ে নাজানিব, তেতিয়া তেওঁলোকে কিদৰে এই দিশত সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰিব?

১৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ জৰিয়তে আপোনালোকে জানিব পাৰিলে যে মুক্ত শৈক্ষিক সামগ্ৰী (OER)ৰ অৰ্থ হৈছে যিকোনো ডিজিটেল সামগ্ৰী মুক্ত আৰু বিনামূলীয়াকৈ শিক্ষক, শিক্ষাৰ্থী আৰু স্ব-শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন আৰু গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ আৰু পুনঃব্যৱহাৰৰ বাবে যোগান ধৰা সম্পদ।
- এনেদৰে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহে (OER) শিক্ষণ পাঠ্যসূচী, কোমলতাৰ আহিলা, ব্যৱহাৰ আৰু বিতৰণৰ সূচী আৰু মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰৰ অধীনত সম্পদ প্ৰয়োগ আদিক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লয়। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER)য়ে এনেকুৱা কিছুমান সম্পদক দেখুৱাই দিয়ে যিবোৰ সমযোজিত হয়, যিবোৰ কোনো সীমাবদ্ধতা নোহোৱাকৈ আনে উপভোগ কৰিব পাৰে।
- আপোনালোকে জানিছে যে জ্ঞানৰ যুগত, শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ ভাগ-বতৰা বা ব্যবহাৰ বৰ্তমান শিক্ষানুষ্ঠানসমূহৰ বাবে অগ্ৰাধিকাৰ লাভ কৰা এটা দিশ। সেই কাৰণে, পৃথিৱীজুৰি মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) প্ৰয়োজনীয়তা ক্ৰমান্বয়ে অনুভৱ কৰা হৈছে।
- তাৰোপৰি, যিদৰে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) সমূহে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত এটা যুগৰ সৃষ্টি কৰিলে, ইয়াৰ পৰা বুজা যায় যে অনাগত দিনসমূহত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহে আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয়, ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু স্থানীয় পৰ্যায়ত ইয়াৰ বিশাল পৰিসৰৰ সৃষ্টি কৰিব।
- তথাপিও মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ক্ষেত্ৰত কিছুমান প্ৰত্যাহ্বান আছে, যেনে— পৃথিৱীজুৰি ডিজিটেল প্ৰয়োগৰ বিভাজন, সমতা আৰু অসমতাৰ দিশ, OERৰ উপকাৰিতাৰ ক্ষেত্ৰত গৱেষণাৰ অভাৱ আৰু মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহ গ্ৰহণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষাবিদসকলৰ ইচ্ছা অভাৱ আদি।

১৩.৬ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Giving Knowledge for Free: *The Emergence of Open Educational Resources*. Organisation For Economic Co-Operation And Development, 2007.

২) https://wiki.creativecommons.org/wiki/What_is_OER%3F

৩) www.col.org

১৩.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ হৈছে মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰযুক্ত শৈক্ষিক সামগ্ৰী যাক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া আৰু গৱেষণাৰ দিশত সকলোৱে বিনামূলীয়াকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

২ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰ, বিশেষকৈ সৃজনীমূলক সাধাৰণ অনুজ্ঞাপত্ৰই সাধাৰণতে সম্পদ গ্ৰহণ আৰু পুনঃব্যৱহাৰৰ বাবে এখন নক্সা প্ৰদান কৰে য'ত স্বত্বাধিকাৰীৰ কোনোধৰণৰ অনুৰোধৰ ব্যৱস্থা নাথাকে।

৩ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ আৰু অন্য সম্পদৰ মাজত থকা প্ৰধান পাৰ্থক্য হৈছে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) মুক্ত অনুজ্ঞাপত্ৰ আছে, প্ৰধানকৈ এখন সৃজনীমূলক অনুজ্ঞাপত্ৰ, যাৰফলত স্বত্বাধিকাৰীৰ অনুৰোধ নৰখাকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

৪ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ (১) উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত উন্নয়নশীল দেশবোৰত মুক্ত পাঠ্যক্ৰমৰ প্ৰভাৱৰ বিষয়ৰ ফ'ৰাম, UNESCO, Paris ১-৩ জুলাই, ২০০২।

(২) মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বিশ্ব কংগ্ৰেছ, (World Congress on OER) UNESCO, Paris ২০-২২ জুন, ২০১২।

৫ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ MITU, ষ্টেনফ'ৰ্ড (Stanford), য়েল (Yale) , ইউনিভাৰ্চিটি অফ মিচিপান (University of Michigan), ইউনিভাৰ্চিটি অফ কালিফৰ্নিয়া (University of California), ইউনাইটেড নেচন্চ ইউনিভাৰচিটি (United Nations University)

৬ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) দুটা বিশেষ সুবিধা আছে, প্ৰথমটো হৈছে ই ছপা সামগ্ৰীৰ ক্ষেত্ৰত হোৱা খৰচৰ পৰিমাণ হ্ৰাস কৰে, যাৰ ফলত জনসাধাৰণৰ

অর্থৰ ৰাহি হয়। অন্যটো হৈছে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহে শিক্ষাৰ গুণগত মানদণ্ড উন্নত কৰি তুলিব পাৰে।

৭ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ প্রযুক্তিগত বাধা হৈছে ব্র'ডবেণ্ডৰ অসুবিধা, অর্থনৈতিক বাধা হৈছে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বিকাশ আৰু বিতৰণৰ বাবে হার্ডৱেৰ আৰু চফ্টৱেৰত প্রয়োগ কৰা অর্থৰ অভাৱ, আৰু সামাজিক দিশৰ সমস্যাবোৰ হৈছে প্রযুক্তিৰ নউদ্ভাৱনৰ কৌশলৰ অভাৱ আৰু সাংস্কৃতিক ক্ষেত্রত আন শিক্ষক বা অনুষ্ঠানৰ সৈতে ভাগবতৰাৰ অভাৱ।

৮ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ বিদ্যায়তনিক দিশৰ পৰা জ্ঞানৰ ভাগ বিতৰণৰ জৰিয়তে পৰোপকাৰ কৰা হয়। শিক্ষানুষ্ঠানসমূহৰ উদ্দেশ্য হৈছে কৰদাতাসকলৰ টকা ব্যৱহাৰ কৰি সম্পদসমূহৰ মুক্ত আৰু বিনামূলীয়া ভাগবিতৰণৰ সুবিধা দিয়া।

৯ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ কমনওৱেলথ্ দেশসমূহ, কানাডা আৰু UNESCO পেৰিচ আদিয়ে বহুবছৰ জুৰি মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বিকাশৰ অর্থে কাম কৰি আহিছে।

১০ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ কমনওৱেলথ দেশৰ পৰা COLয়ে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বাবে এক অনলাইন ডিৰেক্টৰি সেৱাৰ প্রচলন কৰে। তাৰোপৰি এই দেশসমূহৰ বিভিন্ন অনুষ্ঠানসমূহৰ পৰা বিভিন্ন দিশৰ যেনে উচ্চশিক্ষা, মাধ্যমিক শিক্ষা, শিক্ষক শিক্ষা আৰু নিপুনতাৰ বিকাশ আদি পাঠ্যক্রমসমূহ চিনাক্তকৰণ কৰি উলিয়াইছে।

১১ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ MHRD ৰ NPTEL প্রকল্প, হাইদৰাবাদৰ ICRISAT য়ে VASAT ৰ অর্ন্তগত প্রদান কৰা কৃষি সম্বন্ধীয় বিভিন্ন মুক্ত শৈক্ষিক সামগ্রী, ব্যক্তিগত শিকনৰ উন্নতিৰ বাবে IGNOU ৰ Floxilearn প্রকল্প ইত্যাদি ।

১৩.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) চুটি প্রশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ ২১ শতিকাত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ বিকাশৰ আঁৰত থকা কাৰণসমূহ কি কি?

প্রশ্ন ২ ঃ ২০০২ চনৰ পেৰিচ ফ'ৰামৰ পৰিপ্রেক্ষিতত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) আন্দোলনৰ ইতিহাসৰ বিষয়ে লিখক।

প্রশ্ন ৩ ঃ আমাক সঁচাকৈয়ে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) লাগেনে? ২১ শতিকাৰ উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্রত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ওপৰত এটি টোকা লিখক।

প্রশ্ন ৪ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) পৰিসৰ কি? বিশ্ববাসীয়ে কিয় ভাগ বিতৰণৰ কথা অনুভৱ কৰে?

(খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ কিদৰে এগৰাকী শিক্ষকে মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে আৰু শিক্ষাৰ্থীক ইয়াৰ ব্যৱহাৰত সহায় কৰিব পাৰে?

প্ৰশ্ন ২ ঃ OER ৰ উৎপাদন আৰু বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰত অনুষ্ঠান এখনৰ কি উপকাৰিতা আছে, উল্লেখ কৰক ।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER)ৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত কমনওৱেলথ শিকনে লোৱা ভূমিকাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ ওপৰত বিভিন্ন আন্তৰ্জাতিক কাৰ্যাৱলী হাতত লোৱা হৈছে। বিশদভাৱে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ ভাৰতবৰ্ষৰ নিচিনা দেশ এখনত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদৰ (OER) বৰ্তমান স্থিতি কি? বৰ্ণনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ বৰ্তমান সময়ত মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদ (OER) প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত থকা প্ৰত্যাহ্বানসমূহ কি কি? বহুলভাৱে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৪ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা (ODE)ত থকা প্রত্যাহ্বানসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

১৪.১ উদ্দেশ্য

১৪.২ পৰিচয়

১৪.৩ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা (ODE)ত থকা প্রত্যাহ্বানসমূহ

১৪.৩.১ শিক্ষার্থীয়ে সন্মুখীন হোৱা প্রত্যাহ্বানসমূহ

১৪.৩.২ শিক্ষকে সন্মুখীন হোৱা প্রত্যাহ্বানসমূহ

১৪.৩.৩ বিশ্ববিদ্যালয়/শিক্ষানুষ্ঠানে সন্মুখীন হোৱা প্রত্যাহ্বানসমূহ

১৪.৪ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত থকা প্রত্যাহ্বানসমূহ জয় কৰাৰ উপায়

১৪.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১৪.৬ অধিক জানিবলৈ

১৪.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১৪.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

১৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত থকা প্রত্যাহ্বানবোৰ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা পদ্ধতিৰ শিক্ষার্থীসকলে সন্মুখীন হোৱা প্রত্যাহ্বানবোৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষকসকলে সন্মুখীন হোৱা প্রত্যাহ্বানবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সুযোগ আগবঢ়োৱা শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে সন্মুখীন হোৱা প্রত্যাহ্বানবোৰ বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- প্রতিবন্ধক আৰু প্রত্যাহ্বান আঁতৰোৱাৰ কেইটামান সম্ভাব্য সমাধান চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

১৪.২ পৰিচয়

বিগত ৩০-৩৫ বছৰ ধৰি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা (ODE) ব্যৱস্থাটো সক্রিয় হৈ আছে। লক্ষ্য কৰা গৈছে যে বহুতো শিক্ষানুষ্ঠানে শিক্ষণ-শিকন প্রক্রিয়াটো মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ মাধ্যমেৰে আগবঢ়াই নিয়াৰ ফলত উচ্চ শিক্ষা লাভৰ প্রক্রিয়াটো এক নতুন দিশেৰে ধাৱমান হৈছে। শেহতীয়াকৈ, পাৰ হৈ যোৱা বছৰ কেইটামানত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন পদ্ধতিটোক সহায় কৰিব পৰা বহুতো নতুন প্রণালী তথা আহিলা বিকশাই তোলা হৈছে। ইয়াৰ ফলত মুক্ত

আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখনলৈ যথেষ্ট পৰিবৰ্তন আহিছে। এটা উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ'ল। আগতে দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষাৰ্থীসকললৈ ছপা কৰা শিকন সামগ্ৰী ডাকযোগে প্ৰেৰণ কৰা হৈছিল। কিন্তু বৰ্তমান এই ব্যৱস্থা অপ্ৰচলিত হৈ পৰিছে। কাৰণ, মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাক সফলভাৱে নব্য মাধ্যমৰ লগতে তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিৰ সৈতে সংহত কৰি তোলা হৈছে। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সৈতে সদায় তিনিটা পক্ষ জড়িত হৈ থাকে। ইয়াৰে এটা হ'ল দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষাৰ্থী, আনটো হ'ল শিক্ষক আৰু তৃতীয়টো হ'ল দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সুযোগ আগবঢ়োৱা শিক্ষানুষ্ঠান নাইবা বিশ্ববিদ্যালয়। একবিংশ শতিকাত সমগ্ৰ বিশ্বতে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখনৰ বৈপ্লৱিক বিকাশ ঘটিছে। কিন্তু এতিয়াও এই শিক্ষাৰ লগত জড়িত তিনিওটা পক্ষই বহুতো বাধা আৰু প্ৰত্যাহ্বানৰ সৈতে যুঁজিবলগীয়া হৈ আছে। এই কথাই মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ফলপ্ৰসূতা হ্ৰাস কৰিছে। অথচ এই ব্যৱস্থাটোৰ দ্ৰুত গতিৰে বিকশিত হোৱা আৰু ইয়াক শিক্ষাৰ্থী সমাজে আদৰি লোৱাৰ পূৰ্ণ সম্ভাৱনা আছে। এই অধ্যায়টিত আমি ভাৰতৰ দৰে দেশৰ পটভূমিৰ বিশেষ উল্লেখ সহকাৰে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাই সাধাৰণতে মুখামুখি হোৱা বাধা আৰু প্ৰত্যাহ্বানবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিম।

১৪.৩ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত থকা প্ৰত্যাহ্বানসমূহ

বৰ্তমান বিশ্বত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাই উচ্চ শিক্ষা লাভৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ মাধ্যম হিচাপে নিজৰ স্থিতি ক্ৰমে সবলতৰ কৰি তুলিছে। ই এক বহল পৰিসৰত শিক্ষাৰ্থীৰ শৈক্ষিক প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ কৰাত সফল হৈছে। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষাৰ্থীয়ে তেওঁলোকৰ জীৱনৰ কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰিছে। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাই আমাৰ সমাজৰ গতানুগতিক আনুষ্ঠানিক শিক্ষা লাভৰ পৰা বঞ্চিত হ'বলগীয়া হোৱা শিক্ষাৰ্থীসকলক সুবিধাজনক, নমনীয় আৰু সহজে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পৰা বিকল্প শিক্ষালাভৰ সুযোগ আগবঢ়াইছে যদিও এই ব্যৱস্থাটো কেতিয়াও প্ৰতিবন্ধক তথা প্ৰত্যাহ্বানমুক্ত নহয়। সেয়েহে প্ৰতিটো মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষানুষ্ঠানেই এই প্ৰত্যাহ্বানবোৰ প্ৰথমে চিনাক্ত কৰি উলিয়াই খৰছি মাৰি বুজি লোৱা উচিত। তাৰপাছত এই সমস্যাবোৰৰ সমাধানৰ উপায় বাহিৰ কৰা উচিত। এটা উদাহৰণ লোৱা যাওঁক। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সবাতোকৈ সাধাৰণ সমস্যাটো হ'ল শিক্ষকৰ 'অনুপস্থিতি'। এই সমস্যাটোৰ এটা গভীৰ শিক্ষাদানকেন্দ্ৰিক তাৎপৰ্য আছে। তলৰ উপ-শিতানবোৰত আমি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাই সাধাৰণতে সন্মুখীন হোৱা উমৈহতীয়া প্ৰতিবন্ধক আৰু প্ৰত্যাহ্বানবোৰৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰিম।

১৪.৩.১ শিক্ষাৰ্থীয়ে সন্মুখীন হোৱা প্ৰত্যাহ্বানসমূহ

তলত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰে শিক্ষাগ্ৰহণ কৰাসকলে সন্মুখীন হোৱা প্ৰত্যাহ্বানসমূহ উল্লেখ কৰা হ'ল—

- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষার্থীসকলে সন্মুখীন হোৱা সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ সমস্যাটো বিচ্ছিন্নতা আৰু প্ৰান্ত্যকৰণৰ অনুভৱটো হ'ব পাৰে। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত 'মুখামুখি' সংযোগক শিক্ষাদানৰ অংশ বুলি ধৰা নহয়। সেয়েহে অধিকাংশ শিক্ষার্থীয়ে কথা পাতিবলৈ, নিজৰ অকলন আৰু খুদুৱনিবোৰ ক'বলৈ এগৰাকী 'বাস্তৱ' ব্যক্তিৰ অনুপস্থিতি অনুভৱ কৰে। এয়া হ'ল ODEৰ এটা সাধাৰণ কিন্তু প্ৰধান সমস্যা। কিন্তু বিগত বছৰবোৰত ব্যৱস্থাটোত থকা বিভিন্ন দিক্‌নির্দেশক আৰু পৰামৰ্শদানৰ প্ৰক্ৰিয়াটো নানা ইতিবাচক পৰিবৰ্তন আহিছে। বিচ্ছিন্নতাৰ অনুভৱৰ উপৰি এই মুহূৰ্তত ODEৰ সবাতোকৈ গুৰুতৰ মনোযোগ আকৰ্ষণকাৰী প্ৰত্যাহ্বানটো হ'ল এক নতুন আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ দিশেৰে উন্নত শিকন পৰিৱেশত শিক্ষক তথা শিক্ষার্থীৰ মাজত থকা 'ব্যৱধান'টো কেনেদৰে আঁতৰাব পাৰি তাৰ আলোচনা কৰা। সেয়েহে, সুবিধা আৰু সমস্যা দুয়োটাৰে সৃষ্টি কৰা পৰিৱৰ্তিত শিক্ষা প্ৰক্ৰিয়াৰ সৈতে খাপ খোৱাকৈ শিক্ষণ (tutorials), সংযোগ (contact), পৰামৰ্শদান কাল (counselling sessions) আৰু যিকোনো প্ৰকাৰৰ দিক্‌নির্দেশনাৰ দৰে বিষয়বোৰক শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থীৰ মাজত 'বাস্তৱ' আন্তঃক্ৰিয়া স্থাপনকাৰী প্ৰক্ৰিয়াটোৰ এক অংশ হিচাপে পুনৰ বিবেচনা কৰি চোৱা উচিত।
- এই কথা কোনেও নুই কৰিব নোৱাৰে যে এটা শিক্ষার্থী সমৰ্থন সেৱা (Learners Support Service/LSS) অবিহনে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটো আগবঢ়াই নিব পৰা নাযায়। এই সেৱাই শিক্ষার্থীৰ শৈক্ষিক তথা ব্যক্তিগত দুয়োধৰণৰ সমস্যাকে উপযুক্তধৰণে সামৰি ল'ব লাগিব। শিক্ষার্থীৰ সমস্যা সমাধান কৰা আৰু শৈক্ষিক দিশত তেওঁলোকৰ পাৰদৰ্শিতা সম্পৰ্কে নিয়মীয়াকৈ মন্তব্য আগবঢ়াই থকাটো এনে সেৱাৰ উদ্দেশ্য হ'ব লাগিব। শিক্ষার্থীৰ সৈতে নিয়মীয়া আৰু প্ৰত্যক্ষ সংযোগৰ অনুপস্থিতি হ'ল ODEৰ এটা সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য। সেয়েহে দূৰৱৰ্ত্তী-দূৰৱৰ্ত্তীণিৰ অঞ্চলবোৰত থকা শিক্ষার্থীসকলৰ বাবে এটা শক্তিশালী LSS সুনিশ্চিত কৰাটো অতি প্ৰয়োজনীয়। এনে সমৰ্থন সেৱা বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ আছে। কিন্তু ODEৰ শিক্ষার্থীসকল 'আঁতৰত' থাকে বাবে পৰামৰ্শদান আৰু সহাঁৰি (Counselling and Feedback), শেহতীয়া অধ্যয়ন সামগ্ৰী (Up-to-date study material), মাধ্যম সমৰ্থন সেৱা (Media Support Services) আদিৰ দৰে দিশবোৰত তেওঁলোক বহুতো সমস্যাৰ সন্মুখীন হয়। এই অসুবিধাবোৰে ODEৰ সৈতে জড়িত বিচ্ছিন্নতাৰ অনুভৱটো অধিক জটিল কৰি তোলে।
- ছপা আৰু শিকন সামগ্ৰীয়ে শিক্ষার্থীৰ জ্ঞানৰ ভেটিটো গভীৰভাৱে উদ্দীপিত কৰিব পাৰে। তথাপিও এনে সামগ্ৰীৰ গ্ৰহণযোগ্যতাৰ সমস্যা সম্পৰ্কীয়

প্ৰশ্নটোৰ এতিয়াও উত্তৰ ওলোৱা নাই। এনে সামগ্ৰীবোৰে এবিধ শক্তিশালী শিক্ষার্থী সমৰ্থন সেৱাৰূপে পোনপটীয়াকৈ নিজৰ উপকাৰিতা দাবী কৰিব পাৰেনে? এনে সামগ্ৰীবোৰক 'ছপা ৰূপত শিক্ষক' বুলি অভিহিত কৰা হয় যদিও এইবোৰক সচাঁকৈয়ে শিক্ষকৰ বিকল্পৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়নে? নাইবা বিকল্পভাৱে, এই শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ বাহিৰেও শিক্ষার্থীসকলক কিছু বাহিৰা সহায়ৰ প্ৰয়োজন আছে নেকি? বেছিভাগ ক্ষেত্ৰতে অভিজ্ঞতাৰ পৰা গম পোৱা গৈছে যে শিক্ষার্থীয়ে নামভৰ্তি কৰাৰ পাচত কোনোদিনে প্ৰকৃতাৰ্থত কোনো সমৰ্থন সেৱা লাভ নকৰে।

- সাধাৰণভাৱে ক'বলৈ হ'লে উন্নয়নশীল দেশবোৰৰ দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা গ্ৰহণ কৰি থকা প্ৰায় সকলো শিক্ষার্থীয়েই বিভিন্ন অসুবক্ষাৰ ভাৱনাত আক্ৰান্ত। ইয়াৰ মূল কাৰণবোৰ হ'ল— মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি থকা সমাজৰ সাধাৰণ দৃষ্টিভংগী, কৰ্মৰত লোকে নিয়োগকৰ্তাৰ পৰা প্ৰয়োজনীয় সমৰ্থন লাভ নকৰা, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ অধীনত স্নাতক অথবা স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰীধাৰী বুলি সৃষ্টি হোৱা বিচ্ছিন্নতাৰ অনুভৱ ইত্যাদি। এই সমস্যাবোৰৰ গুৰুত্ব বুজি এইবোৰৰ সমাধান বাহিৰ কৰা উচিত। অন্যথা এইবোৰ সমস্যা হৈয়েই ৰৈ যাব।
- বহুতো দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষার্থীয়ে প্ৰায়েই অধ্যয়ন সামগ্ৰীবোৰে তেওঁলোকৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিব নোৱাৰে বুলি গম পায়। সামগ্ৰীবোৰৰ আৰ্হি আৰু বিষয়বস্তু দুয়োটাকে লৈ শিক্ষার্থীয়ে অসন্তুষ্টি ব্যক্ত কৰি আহিছে। ব্যৱস্থাটোত পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে নিজকে জড়িত কৰা শিক্ষার্থীসকলৰ বাবে ই এক গুৰুতৰ সমস্যা। ই শিক্ষার্থীৰ ওপৰত বিৰূপ প্ৰভাৱ পেলায়। দুৰ্বল আৰ্হিৰে প্ৰস্তুত কৰা পাঠ্য সামগ্ৰীবোৰেও শিক্ষার্থীৰ মনোবল হ্ৰাস কৰিব পাৰে। এচামে যুক্তি দৰ্শাব পাৰে যে তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তি (ICT)ৰ ব্যৱহাৰে শিক্ষার্থীক বহুতো সমস্যাৰ পৰা সকাহ দিছে। কিন্তু দূৰৱৰ্ত্তীণিবটীয়া আৰু দূৰ্গম অঞ্চলৰ শিক্ষার্থীসকলৰ শিকন উদ্দেশ্যত তথ্য আৰু প্ৰযুক্তি ব্যৱহাৰ বিষয়ক সাধাৰণতে কোনো ধাৰণা নাথাকে।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ আন এটা সাধাৰণ সমস্যা হ'ল শিক্ষার্থীৰ মুখামুখি সংযোগ নঘটাটো। পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষার্থীক দলীয় পৰিবেশত শিক্ষা দিয়া হয়, শিক্ষার্থীয়ে নিজৰ বন্ধুবৰ্গৰ পৰাও শিকিব পাৰে আৰু তথ্য ভাগ-বাটোৱাৰা কৰিব পাৰে। কিন্তু মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত এনেদৰে বন্ধুৰ সৈতে আন্তঃক্ৰিয়া সম্পন্ন কৰাৰ সুযোগ নাথাকে। এইধৰণৰ সংযোগ অবিহনে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা কাৰ্যসূচীবোৰ প্ৰকৃতাৰ্থত শিকন প্ৰক্ৰিয়া নহৈ তথ্য হস্তান্তৰ কৰা প্ৰক্ৰিয়াতহে পৰিণত হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১ ঃ প্ৰত্যাহ্বানবোৰৰ মুখামুখি হোৱাত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে কেনে ভূমিকা পালন কৰা উচিত?

.....

.....

প্ৰশ্ন ২ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠান এটাত বিচ্ছিন্নতাৰ অনুভৱে এক বৃহৎ সমস্যাৰ ৰূপ লয় বুলি আপুনি ভাবেনে?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৩ ঃ উন্নয়নশীল দেশবোৰৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষাৰ্থীসকলে মুখামুখি হোৱা উমৈহতীয়া সমস্যাবোৰৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন ৪ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষ্য ব্যৱস্থাত কেনেধৰণৰ সংযোগ সমস্যাই দেখা দিব পাৰে?

.....

.....

১৪.৩.২ শিক্ষকে সন্মুখীন হোৱা প্ৰত্যাহ্বানসমূহ

তলত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সৈতে জড়িত শিক্ষকসকলে সন্মুখীন হোৱা বাধাবোৰ উল্লেখ কৰা হ'ল।

- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ বহুতো শিক্ষক (teachers/educators/ faculty members)এ প্ৰায়েই সেৱা কাল বিষয়ক সমস্যাৰ সন্মুখীন হয়। কাৰণ, উন্নয়নশীল দেশবোৰৰ বহুতো ODE প্ৰতিষ্ঠানতেই স্থায়ী শিক্ষকৰ অভাৱ নাইবা মাত্ৰ কেইগৰাকীমানহে স্থায়ী শিক্ষক থাকে। নিয়োগৰ সময়ত, বিশেষকৈ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখনত, ভাৰতৰ দৰে দেশ এখনত থকা অগ্ৰহণযোগ্য নিয়ম তথা চৰ্তাৱলীৰ বাবে বহুতো শিক্ষকে ODE অনুষ্ঠানত যোগদান কৰাৰ সিদ্ধান্ত লওতে দোমোজাত পৰে। ইয়াৰ অৰ্থ এইটোৱেই যে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে নিষ্ঠাৱান আৰু দক্ষ শিক্ষক লাভ কৰাত বিফল হৈছে।
- স্ব-শিকন সামগ্ৰী (Self Learning Materials/SLM)ৰ ছপা আৰু বৈদ্যুতিক দুয়োটা ৰূপেই হ'ল মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ ৰাজহাড়স্বৰূপ। এই

সামগ্ৰীবোৰৰ আৰ্হি তৈয়াৰ আৰু প্ৰস্তুতি পৰ্বত যথেষ্ট কষ্ট কৰিবলগীয়া হয়। ই শিক্ষকসকলৰ কামৰ বোজা যথেষ্ট বৃদ্ধি কৰে। কাৰণ, তেওঁলোকে একেধাৰে পাঠ্যবিষয় লেখক, সম্পাদক আৰু আৰ্হি নিৰ্দেশকৰ কামো কৰিবলগীয়া হয়। ইয়াৰ উপৰি মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষক তথা শিক্ষাবিদসকলে নানা ধৰণৰ নকলনবীচ জাতীয় কামো কৰিবলগীয়া হয়। এইবোৰ কথাই শিক্ষকৰ ব্যক্তিগত অধ্যয়নকাল হ্ৰাস কৰাৰ লগতে তেওঁলোকৰ জ্ঞানৰ আধাৰক গুৰুতৰভাৱে প্ৰভাৱিত কৰে। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষকসকলে এতিয়াও শিক্ষকতকৈ ব্যৱস্থাপকৰ ভূমিকাহে পালন কৰি আছে বুলি ক'ব পৰা যায়।

- শিক্ষকসকলে সন্মুখীন হৈ অহা আন এটা আলোচনাযোগ্য সমস্যা হ'ল বিভিন্ন বয়সৰ শিক্ষাৰ্থীৰ উপস্থিতি। এয়া সকলোৱে জনা কথা যে বিভিন্ন বয়সৰ শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন ক্ষমতা ভিন ভিন। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা গ্ৰহণ কৰি থকা শিক্ষাৰ্থীসকলৰ মাজৰে এটা বৃহৎ অংশই হ'ল প্ৰাপ্তবয়স্ক আৰু ৪০ বছৰৰ উৰ্দ্ধৰ। শিক্ষক/শিক্ষাবিদসকলৰ বাবে এনে শিক্ষাৰ্থীক পঢ়ুৱাবলৈ নিজৰ শিকন শৈলী সলাবলগীয়া হোৱা কথাটোৱে এক প্ৰত্যাহ্বানৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। ই সহজ কাম নহয়। উপযুক্ত প্ৰশিক্ষণ তথা অভিজ্ঞতা থকা শিক্ষকেহে এই কামটো কৰিব লাগে। বৰ্তমানলৈকে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত এনে শিক্ষক বিচাৰি পোৱাটো অতি দুৰূহ কাৰ্য হৈ আছে।
- পৰ্যাপ্ত মানৱ সম্পদৰ নাটনিৰ বাবে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা অনুষ্ঠানবোৰ পাঠ্যবিষয় লেখক, সম্পাদক, পৰামৰ্শদাতা, পৰীক্ষা বহী মূল্যাংকন কৰোঁতা আদিৰ দৰে কামবোৰ বাবে পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সৈতে জড়িত শিক্ষকৰ সহায় ল'বলগীয়া হয়। কিন্তু এই শিক্ষকসকলৰ বেছিভাগেই দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ব্যৱস্থাটো পছন্দ নকৰিবও পাৰে নাইবা ব্যৱস্থাটোৰ সৈতে জড়িত হ'বলৈ অনিচ্ছুক হ'ব পাৰে। নিয়মীয়া মহাবিদ্যালয় আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষকসকলে যেতিয়ালৈকে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা কাৰ্যসূচীবোৰক অতিৰিক্ত বোজা বুলি গণ্য কৰিব তেতিয়ালৈকে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা কাৰ্যসূচীবোৰ তেওঁলোকৰ সহায়ৰ পৰা বঞ্চিত হৈ ৰ'ব। এই কথাটোৱে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ অপকাৰ সাধন কৰিছে।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষকসকলে সন্মুখীন হোৱা আন এটা সমস্যা হ'ল তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ। আধুনিক শিক্ষা প্ৰযুক্তিবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ কম্পিউটাৰৰ সহায়ত আধুনিক চাইবাৰ পাৰ্লাৰ চলোৱা নাইবা ভিডিঅ' কনফাৰেন্সিঙৰ সুবিধা স্থাপন কৰাটো অতি প্ৰয়োজনীয় হৈ পৰিছে। ইয়াৰ বাবে সৃজনশীল পৰিৱেশৰে সৈতে নতুন মনোভাৱাপন্ন শিক্ষকৰ অতীৱ প্ৰয়োজন। এতিয়া প্ৰশ্ন হয়, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সকলো শিক্ষক তথা শিক্ষাবিদ আধুনিক সংযোগ প্ৰযুক্তি ব্যৱহাৰৰ সৈতে ভালদৰে পৰিচিতনে? ভাৰতে যিটো

সময়ত মুক্ত শৈক্ষিক সমল (Open Educational Resources) আৰু বিশাল মুক্ত অনলাইন পাঠ্যবিষয় (Massive Open Online Courses)ৰ দৰে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰি দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ উপকাৰ সাধনৰ কথা কৈছে সেই সময়ত এই প্ৰশ্নটোৱে সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৫ ঃ তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিয়ে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষাৰ্থীক আগতকৈ উন্নত ধৰণে শিকাৰ সুযোগ দিছে। কিন্তু এই প্ৰযুক্তিয়ে কেতিয়াবা কিছুমান সমস্যাৰো সৃষ্টি কৰে। কথাটোত আপুনি একমতনে?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৬ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি শিক্ষকবৃন্দ (teachers and faculty members)ৰ সাধাৰণ মনোভাৱ কেনেধৰণৰ হয়?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৭ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই দক্ষ শিক্ষকক আকৰ্ষণ কৰাত ব্যৰ্থ হৈছে বুলি কিয় কোৱা হয়?

.....

.....

১৪.৩.৩ বিশ্ববিদ্যালয়/শিক্ষানুষ্ঠানে সম্মুখীন হোৱা প্ৰত্যাহ্বানসমূহ

বহুতো মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষানুষ্ঠানে, বিশেষকৈ ভাৰতৰ দৰে দেশবোৰত থকা মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰত্যাহ্বানবোৰ আঁতৰোৱাৰ চেষ্টা চলাই আহিছে। কিন্তু ইয়াৰে বহুতো শৈক্ষিক প্ৰতিষ্ঠানে নিজেই বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰত্যাহ্বানৰ সৈতে যুঁজ দিবলগীয়া হৈছে। তলত এনে কেইটামান প্ৰত্যাহ্বানৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল—

- বৰ্তমানৰ বহুতো মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষানুষ্ঠানৰ শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীবোৰ কেৱল প্ৰচলিত পদ্ধতিৰ আধাৰত চলাই নিয়া হয়। কিন্তু শিক্ষাৰ্থীসকলে অৱকাশৰ সময়ত বিকল্প জীৱিকাৰ ব্যৱস্থা আৰু ঘৰতে থাকি কাম কৰা/পঢ়াৰ ব্যৱস্থা কৰি ল'ব পাৰে বাবে এই ধাৰাটো ক্ৰমে শক্তিশালী হৈ পৰিছে। সেয়েহে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে এনে শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী যুগুত কৰা দৰকাৰ যিটোৱে শিক্ষাৰ্থীৰ বৃহত্তৰ ব্যক্তিগত দায়িত্ববোধ আৰু বৰ্দ্ধিত স্বনিয়ন্ত্ৰণৰ পোষকতা

কৰিব। যিহেতু একে সময়তে সামাজিক আৰ্হিবোৰ সলনি হ'বলৈ ধৰিছে সেয়েহে শিক্ষার্থীসকলক শৈক্ষিক কার্যকলাপ আৰু নিজ নিজ বৃত্তিত জড়িত থকাৰ মাজত এক সমতা স্থাপনৰ কথা কোৱা হয়। ODE অনুষ্ঠানবোৰে নতুনকৈ উত্থান ঘটা শিক্ষার্থীচামৰ প্ৰয়োজন পূৰাব পৰাকৈ তথ্য একবিংশ শতিকাৰ সৈতে খাপ খোৱাকৈ নিজৰ পৰিবর্তন সাধন কৰা উচিত। কিন্তু দেখা গৈছে যে বহুতো মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে এতিয়াও এনে সমস্যাবোৰ আঁতৰাবলৈ কোনো ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা নাই।

- শিক্ষার্থীৰ অধিক লাভ হোৱাকৈ প্ৰযুক্তিবিদ্যা সংলগ্ন হৈ থকা শিক্ষাদান ব্যৱস্থা প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে এক স্পষ্ট তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তি (ICT) নীতি তৈয়াৰ কৰি লোৱা উচিত। ইয়াৰ অবর্তমানত প্ৰযুক্তিবিদ্যা সংলগ্ন শিক্ষাদান কৰাটো সদায় এক সমস্যা হৈ ৰ'ব। ইয়াৰ উপৰি, এক উপযুক্ত আনুষ্ঠানিক নীতি অবিহনে এটা উপযুক্ত শিকন পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিব পৰা নাযায়। নীতি নাথাকিলে শাৰৰী একেবাৰে শেষত থকাজন হয়তো শিক্ষালাভৰ পৰা বঞ্চিত হ'ব। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ ই এক বৃহৎ সমস্যা।
- শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত প্ৰযুক্তি সংলগ্ন কৰিবলৈ পর্যাপ্ত বিনিয়োগ আৰু পুঁজিৰ প্ৰয়োজন। বহুতো ব্যক্তিগত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানে প্ৰযুক্তি ব্যৱহাৰ কৰাৰ নামত হোৱা ব্যয় বহন কৰিবলৈ শিক্ষার্থীসকলক বাধ্য কৰে। ইয়াৰ ফলত শিক্ষার্থীয়ে এনে অনুষ্ঠানত শিক্ষা গ্ৰহণ নকৰাৰ সিদ্ধান্ত ল'ব পাৰে। আৰু সমস্যাটো সমস্যা হৈয়েই ৰৈ যাব পাৰে। প্ৰযুক্তিয়ে নতুন কথা যোগ কৰাৰ লগতে প্ৰচলিত সকলো কথা সলনি কৰিব পাৰে। নতুন প্ৰযুক্তিয়ে সদায় পুৰণি পদ্ধতিবোৰৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰি আহিছে। সেয়েহে কোনো নতুন প্ৰযুক্তি প্ৰয়োগ কৰাৰ পৰিকল্পনা হাতত লোৱা মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে এই প্ৰযুক্তিবিধ কিমান দিন টিকি থাকিব আৰু ই শিক্ষার্থীক কিমান দিন উপকৃত কৰিব সেয়া নিশ্চিতকৈ জানি লোৱা উচিত।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ পাঠ্যবিষয়বোৰ পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰ শিক্ষাৰ পাঠ্যবিষয়তকৈ তলখাপৰ বুলি এটা সাধাৰণ বিশ্বাস সমাজত প্ৰচলিত হৈ আছে। ই শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থী উভয়ৰে মনোবল বহু পৰিমাণে হ্ৰাস কৰে। ভাৰতৰ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে মুখামুখি হোৱা ই এক বৃহৎ প্ৰত্যাহ্বান। এই বিশ্বাসক ভুল প্ৰমাণিত কৰিবলৈ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষানুষ্ঠান নাইবা বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে গভীৰ আৰু সংহত প্ৰয়াসেৰে পাঠ্যবিষয়বোৰত সন্নিবিষ্ট পাঠ তথা শিকন সামগ্ৰী বিতৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ মান উন্নত কৰিব লাগিব। তেতিয়াহে মানুহে এই পাঠ্যবিষয়বোৰ নিয়মীয়া শিক্ষানুষ্ঠান চৌহদৰ ভিতৰত চলি থকা

পাঠ্যবিষয়তকৈ নিম্নমানৰ বুলি ধৰি ল'বলৈ বাদ দিব। একেদৰে, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে উন্নত ফলাফল লাভৰ এক উপায় হিচাপে নিজৰ কৰ্মচাৰীসকলক উদগণিমূলক বানচ আগবঢ়োৱাৰ চেষ্টা কৰা উচিত। এইক্ষেত্ৰত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ নীতি গ্ৰহণ কৰাসকলৰ লগতে প্ৰণয়নকৰ্তাসকলৰ সদিচ্ছাৰ অভাৱ দেখা যায়।

- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰৰ আন এক ডাঙৰ সমস্যা হ'ল শিক্ষাৰ্থীৰ পাৱদৰ্শিতা ফলপ্ৰসূ মূল্যায়ন। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠান এটাৰ পৰা উত্তীৰ্ণ হোৱা শিক্ষাৰ্থীৰ পাৱদৰ্শিতা তথা শিকন ফলাফল জোখাৰ উপায়টো কি? এতিয়ালৈকে মাত্ৰ কেইখনমান শিক্ষানুষ্ঠানহে বিষয়টোত গুৰুত্ব দিছে। ইয়াৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল ভাৰতীয় উচ্চ শিক্ষাৰ সফলতাৰ হাৰ কোনো প্ৰস্তাৱিত শিকন ফলাফলৰ জৰিয়তে নিৰ্ধাৰণ কৰা নহয়। মুঠ নামভৰ্তি অনুপাত (Gross Enrolment Ratio/GER)ৰ ওপৰতহে এই সফলতা নিৰ্ভৰশীল। ভাৰতৰ দৰে উন্নয়নশীল দেশবোৰৰ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ সফলতাও GERলৈ ইয়াৰ অৱদানৰ ভেটিতহে বিচাৰ কৰি চোৱা হয়।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে সন্মুখীন হোৱা দুটা সাধাৰণ প্ৰত্যাহ্বান হ'ল পঢ়া আধাতে এৰা শিক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হোৱা আৰু উত্তীৰ্ণ হোৱা শিক্ষাৰ্থীৰ শতাংশ কমি যোৱাটো। দুয়োটা সমস্যাৰে আঁৰৰ কাৰণটো হ'ল ব্যক্তিগত তথা চৰকাৰী দুয়োটা শিক্ষাখণ্ডতে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা অনুষ্ঠানে প্ৰদান কৰা ডিগ্ৰীবোৰ বৈধ নহয় অথবা পৰম্পৰাগত শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে প্ৰদান কৰা ডিগ্ৰীৰ সমপৰ্যায়ৰ নহয় বুলি ধৰি লোৱাটো। কিন্তু ভাৰতৰ বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে এই কথা স্পষ্টকৈ উল্লেখ কৰি মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰে লাভ কৰা ডিগ্ৰী পৰম্পৰাগত ডিগ্ৰীৰ সমপৰ্যায়ৰ বুলি জাননী জাৰি কৰিছে। পঢ়া আধাতে এৰা শিক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পোৱালৈ চালে গম পোৱা যায় যে শিক্ষাৰ্থীৰ সমৰ্থন ব্যৱস্থাটো সময়মতে শিক্ষাৰ্থীৰ কাষ চাপিব পৰা নাই। মুখামুখি আন্তঃক্ৰিয়া একেবাৰে সংঘটিত নোহোৱা কথাটোৱেও হয়তো মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰত শিক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা কম কৰিছে। মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়বোৰকে ধৰি সকলোবোৰ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানেই এইবোৰ সমস্যাৰ সমাধান সূত্ৰ বাহিৰ কৰিব লাগিব।
- প্ৰতিবছৰে যথেষ্ট সংখ্যক শিক্ষাৰ্থীয়ে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত নামভৰ্তি কৰে। এইসকল শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন ফলাফলৰ মূল্যাংকন কৰাটো এক ডাঙৰ প্ৰত্যাহ্বান। মূল্যাংক প্ৰত্যাহ্বানৰ মুখামুখি হ'ব পৰাকৈ বহুকেইটা ব্যৱস্থা প্ৰচলিত যদিও প্ৰায় সকলোবোৰ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানেই মুখামুখি হোৱা সমস্যা এটা হ'ল বছৰেকীয়া পৰীক্ষা (Term-end examinations) পতাটো।

ইয়াৰ উপৰি, শিক্ষার্থীয়ে পৰীক্ষাত উত্তীর্ণ হ'বলৈ বহুলভাৱে অসৎ উপায় অৱলম্বন কৰিবলৈ ধৰা কথাটোৱে আন এক সামাজিক সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিছে। এই কথাটোৱে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ মাধ্যমেৰে বিভিন্ন বিষয়ত অধ্যয়নৰ সুযোগ আগবঢ়োৱা শৈক্ষিক অনুষ্ঠান এটাৰ ভাৱমূর্তি নষ্ট কৰিব পাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৮ ঃ একবিংশ শতিকাৰ পটভূমিত শৈক্ষিক প্রতিষ্ঠানবোৰে নিজৰ শিক্ষাদানকেন্দ্রিক আৰ্হিবোৰ সলনি কৰাটো উচিত বুলি আপুনি ভাবেনে?

.....

.....

প্রশ্ন ৯ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা অনুষ্ঠানৰ সন্মুখত থকা সবাতোকৈ সাধাৰণ প্রত্যাহ্বানবোৰ কি কি?

.....

.....

চিন্তা চর্চ্চা কৰক— ১৪.১

মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে শিক্ষা লাভ কৰি থকা শিক্ষার্থীৰূপে আপুনি মুখামুখি হৈ থকা সমস্যাবোৰ চিনাক্ত কৰক।

.....

.....

১৪.৪ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত থকা প্রত্যাহ্বানবোৰ জয় কৰাৰ উপায়

ওপৰৰ উপ-শিতানবোৰত আমি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থী, শিক্ষক তথা অনুষ্ঠানবোৰে মুখামুখি হোৱা কিছুমান সমস্যাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলোঁ। এয়া সকলোৰে জ্ঞাত যে সমস্যা থাকিলে সমাধানো থাকিব। সেয়েহে, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সমস্যাবোৰো সদায় সমস্যা হৈয়েই নাথাকে। এই শিক্ষা ব্যৱস্থাটোত থকা সকলো ধৰণৰ বাধা আঁতৰাবলৈ উপযুক্ত ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰা উচিত। ওপৰত আলোচনা কৰা সমস্যাবোৰৰ সম্ভাব্য সমাধান কিছুমান তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- শিক্ষণ-শিকন প্রক্রিয়াত প্রযুক্তি ব্যৱহাৰৰ প্রয়োজনীয়তা ক্রমে বাঢ়িবলৈ ধৰিছে। ই আধুনিক যুগৰ প্রয়োজনীয়তাৰ অনুকূল। সেয়েহে দূৰৱৰ্ত্তীণিবটীয়া আৰু দূর্গম অঞ্চলৰ শিক্ষার্থীসকলক প্রযুক্তিভিত্তিক আহিলাসমূহ ব্যৱহাৰৰ প্রশিক্ষণ দিয়াৰ প্রয়োজনীয়তাও আহি পৰিছে। একে কথাই শিক্ষক, শিক্ষাবিদ তথা বিভিন্ন কর্তৃত্বৰ গৰাকী প্রশিক্ষকসকলৰ

ক্ষেত্ৰতো প্ৰযোজ্য। শিক্ষাদানৰ সৈতে জড়িত প্ৰযুক্তিবোৰৰ সফল ব্যৱহাৰৰ বাবে তেওঁলোককো কেৱল তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তি বিষয়ক প্ৰশিক্ষণ দিব লাগে।

- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সুযোগ আগবঢ়াওতাসকলে নিজ নিজ শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীবোৰৰ সম্ভাব্য গ্ৰাহক বিচাৰি একোটা বজাৰ গৱেষণা চলোৱাৰ পাচতহে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা কাৰ্যসূচীবোৰৰ বিকাশ ঘটাব আৰু প্ৰণয়ন কৰিব লাগে। ইয়াৰ উপৰি, পাঠ্যবিষয়ৰ মূল্যাংকন (course evalution) আৰু কাৰ্যসূচীৰ বৈধতা স্বীকাৰ কৰাৰ বাবে একোটা মানক ব্যৱস্থা (standard mechanism) থকা উচিত। নতুন শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী আৰু ইয়াৰ বিতৰণ ব্যৱস্থাটো সম্পৰ্কে সাৱধানে ভাবি-গুণী চোৱা উচিত। একবিংশ শতিকাৰ ভিন্ন সাংস্কৃতিক পৰিৱেশত যিকোনো শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী প্ৰণয়ন কৰাৰ আগেয়ে এনে বিবেচনা অতি জৰুৰী।
- প্ৰযুক্তিৰ সহায়ত শিক্ষাদান কৰাৰ সময়ত যথেষ্ট সাৱধানতা অৱলম্বন কৰা উচিত। দেখা গৈছে যে পাঠদানৰ বিষয় উন্নত কৰাতকৈ নতুন প্ৰযুক্তিগত সা-সুবিধা ব্যৱহাৰ কৰাতহে অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে (কাৰণ, প্ৰতিদিনেই নতুন শৈক্ষিক প্ৰযুক্তিৰ উত্থান ঘটিবলৈ ধৰিছে)। শিক্ষণৰ বাবে বাচনি কৰা বিষয়বোৰ যাতে প্ৰযুক্তিৰ জোৱাৰত ভাঁহি নাযায় তাৰবাবে কেৱল নতুন প্ৰযুক্তিত গুৰুত্ব দিয়াতকৈ পাঠনিৰ্দেশনা/প্ৰশিক্ষণৰ আৰ্হিৰ ওপৰত অধিক জোৰ দিব লাগিব।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ বহুতো সাধাৰণ সমস্যাৰ আন এক সমাধান হ'ল দেশৰ বিভিন্ন অঞ্চলত কৰ্মৰত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষাবিদ তথা শিক্ষকসকলক আৰম্ভণিৰে পৰা সমগ্ৰ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ সৈতে জড়িত কৰোৱাটো। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোত যোগদান কৰাৰ আগতে তেওঁলোকে ব্যৱস্থাটোৰ দৰ্শন সম্পৰ্কে ভালদৰে বুজা উচিত। ইয়াৰ বাবে তেওঁলোকে STRIDE, IGNOU-এ চলাই থকা PGDDE (Post Graduate Diploma in Distance Education) নামৰ পাঠ্যক্ৰমটো পঢ়িব পাৰে।
- ইণ্টাৰনেটকে ধৰি আন বহুতো প্ৰচলিত তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিয়ে প্ৰায়েই শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণৰ ক্ষেত্ৰত অত্যন্ত সীমাৱদ্ধতাৰ পৰিচয় দিয়ে। কাৰণ, শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বেছিভাগেই মাতৃভাষাৰ বাহিৰে অন্য ভাষাত শিকন নিৰ্দেশনাবোৰ বুজাত অসুবিধা পায়। প্ৰযুক্তিভিত্তিক শিকন ব্যৱস্থাৰ সুযোগ আগবঢ়োৱাসকলে এই কথাটো মনত ৰাখিব লাগিব। যদি ভ্ৰাম্যভাষ (Mobile) ভিত্তিক দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ প্ৰচলন ঘটাব পৰা যায়, তেন্তে এনেধৰণৰ কাৰিকৰী বাধা আৰু সমস্যা হৈ নাথাকে। ভ্ৰাম্যভাষ ভিত্তিক শিকন সামগ্ৰীয়ে বৰ্তমান সময়ত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা অনুষ্ঠানবোৰে মুখামুখি হৈ থকা বহুতো প্ৰত্যাহ্বান আঁতৰোৱাত সহায় কৰিব।
- ভাৰতত বৰ্তমান সক্ৰিয় হৈ থকা মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা নিৰ্দেশালয়ে এটা কথা বুজি পোৱা আৰু মনত ৰখা উচিত যে প্ৰতিটো শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীয়ে সামৰি লোৱা পাঠ্যবিষয়বোৰ হ'ল শিক্ষাৰ্থীক আগবঢ়োৱা সামগ্ৰিক শিক্ষাৰ একোটা অংশ। সেয়েহে, এনেবোৰ কাৰ্যসূচীৰ লগত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই শিক্ষাৰ্থীক আন সকলোবোৰ

আনুষ্ঠানিক সহায় সমৰ্থন আগবঢ়াব লাগিব। এনে সহায়-সমৰ্থনৰ ভিতৰত প্ৰাক্ আৰু উত্তৰ পৰামৰ্শদান সুবিধা, শৈক্ষিক পৰামৰ্শদান, পুথিভঁৰালৰ সমৰ্থন আৰু শিক্ষানুষ্ঠানৰ চৌহদতে লাভ কৰা সংস্থাপন সুবিধাৰ দৰে অন্য প্ৰশাসনিক সহায়ক সামৰি লোৱা হয়।

- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ মান বৰ্তাই ৰখাৰ ক্ষেত্ৰত সহায়ক হ'ব পৰা আন এক তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কাৰ্য হ'ল অধিক আঞ্চলিক কেন্দ্ৰ স্থাপনত মনোনিৱেশ কৰা। যিবোৰ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানে নিজৰ শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীবোৰ নিজৰ অঞ্চলৰ লগতে অন্য অঞ্চললৈকো সম্প্ৰসাৰিত কৰিব খুজিছে তেনেবোৰ অনুষ্ঠানে একোটা আঞ্চলিক কেন্দ্ৰ অবিহনে এক নিৰ্দিষ্ট এলেকাৰ শিক্ষাৰ্থীবোৰৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিব নোৱাৰে। আঞ্চলিক কেন্দ্ৰবোৰে শিক্ষাৰ্থীৰ পৰা বহু আঁতৰত থকা প্ৰধান অনুষ্ঠানটোৰ প্ৰতিবিম্বৰূপে কাম কৰিব আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ স্থানীয় তথা বিশেষ প্ৰয়োজনীয়তাবোৰ পূৰণ কৰিব। ই এক বিশ্বজনীন শিকন পৰিৱেশত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বিচ্ছিন্নতাৰ অনুভৱ কিছু হ'লেও হ্ৰাস কৰিব।
- সদৌ শেষত এক উৰ্দ্ধতন বাহ্যিক কৰ্তৃপক্ষই মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰৰ সময়ে সময়ে মূল্যায়ন কৰিব আৰু উদ্গনিমূলক স্বীকৃতি প্ৰদান কৰি থকা উচিত। এই কথাই শিক্ষা ব্যৱস্থাটোক এক বিশ্বজনীন প্ৰতিদ্বন্দিতামূলক শৈক্ষিক পৰিৱেশৰ সৈতে খাপ খোৱাকৈ আগবাঢ়ি যাবলৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ পথনিৰ্দেশনা দিব। ইয়াৰ সৈতে মিলাকৈ কানাডাহ COL-RIM অনুশীলনী (Commonwealth of Learning Review and Improvement Model) এটা পুনৰীক্ষণ অনুশীলন চলাই আহিছে। এইঅনুশীলনে আমাৰ দেশৰ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰক নিজৰ দোষ-ত্ৰুটিসমূহ চিনাক্তকৰণত আৰু অনুষ্ঠানবোৰ উন্নত কৰি তোলাৰ কাৰ্যকলাপ গ্ৰহণত সহায় কৰিব পাৰে। একেদৰে ভাৰতত NAAC (National Assessment and Accreditation Council) হ'ল বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগ (UGC)ৰ অধীনস্থ এটা মূল্যায়ন কৰ্তৃপক্ষ। ই UGC-ৰ দ্বাৰা স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ পুনৰীক্ষণ তথা মূল্যায়ন কৰে। এনে পুনৰীক্ষণ তথা মূল্যায়নত মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়বোৰকো সামৰি লোৱা হয়। এনে অনুশীলনবোৰে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহে মুখামুখি হ'বলগীয়া হোৱা বহুতো প্ৰত্যাহ্বান দূৰৱৰ্ত্তী কৰাত নিশ্চিতভাৱে সহায় কৰিব।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১০ ঃ আপোনাৰ মতে তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰত দেখা দিয়া প্ৰত্যাহ্বানসমূহ কেনেদৰে আঁতৰাব পৰা যায়?

.....

.....

প্ৰশ্ন ১১ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা অনুষ্ঠানবোৰৰ নিয়মীয়া পুনৰীক্ষণ আৰু মূল্যায়ন কৰি থকাটো প্ৰয়োজনীয় বুলি আপুনি ভাবেনে?

.....

.....

১৪.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টি পঢ়ি আপুনি নিশ্চয় বুজিব পাৰিলে যে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই দীৰ্ঘদিন ধৰি বহুতো প্ৰত্যাহ্বানৰ মুখামুখি হৈ আহিছে। লগতে দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাটো মুখামুখিকৈ শিক্ষাগ্ৰহণ কৰা ব্যৱস্থাতকৈ তলখাপৰ বুলি এটা সাধাৰণ ধাৰণাও চলি আহিছে।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই সন্মুখীন হোৱা দুটামান সমস্যা হ'ল— শিক্ষাৰ্থীৰ ব্যক্তিগত শিকন শৈলী অনুসৰি শিক্ষাদান কৰাত থকা অসুবিধা, পাঠ্যবিষয়ৰ গতি আৰু অগ্ৰগতি নিয়ন্ত্ৰণৰ অসমৰ্থতা ইত্যাদি।
- এই শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ সবাতোকৈ ডাঙৰ প্ৰত্যাহ্বানটো হ'ল তথাকথিত 'দূৰত্ব'। ই শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত এক গুৰুতৰ সংযোগ ব্যৱধানৰ সৃষ্টি কৰিছে। বিভিন্ন গৱেষণা আৰু আলোচনাই মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সমগ্ৰ ব্যৱস্থাটোক এক বিকাশশীল প্ৰক্ৰিয়া বুলি অভিহিত কৰিছে। এনে এক পটভূমিত 'মানৱ যোগাযোগ'ৰ বিষয়টো দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ বাধাবোৰ আঁতৰ কৰাত সঁচাকৈয়ে সহায়ক হ'বনে সেই সম্পৰ্কে আলোচনা কৰাৰ থল আছে।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে প্ৰায়েই দাবী কৰে যে শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে প্ৰয়োগ কৰিবলৈ সুচল বিভিন্ন তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিভিত্তিক সমৰ্থন সেৱা আৰম্ভ কৰি এক বিকল্প শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সুবিধা আগবঢ়াব পৰা যায়। কিন্তু একবিংশ শতিকাৰ পটভূমিত এই দিশত ODE-এ কিমান দূৰৱৰ্ত্তী সফলতা লাভ কৰিছে সেই সম্পৰ্কে আমি এতিয়াও নিশ্চিতকৈ একো ক'ব পৰা অৱস্থাত নাই। কাৰণ, শিক্ষাব্যৱস্থাটোৱে আজি পৰ্যন্ত বহুতো সমস্যাৰ মুখামুখি হৈয়েই আছে।

১৪.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে প্ৰথমে নিজৰ সন্মুখত থকা প্ৰত্যাহ্বানবোৰ চিনাক্ত কৰিব আৰু ভালদৰে বুজিব লাগিব। তাৰ পাচত এইবোৰৰ সমাধানৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব। যেনে- এই শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ সবাতোকৈ সাধাৰণ

সমস্যাটো হ'ল শিক্ষকৰ 'শাৰীৰিক অনুপস্থিতি'।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ হয়, ভাবোঁ। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত 'মুখামুখি' যোগাযোগক শিক্ষাৰ এক অংশ বুলি গণ্য কৰা নহয়। সেয়েহে অধিকাংশ শিক্ষাৰ্থীয়ে প্ৰায়েই কথা পাতিবলৈ, নিজৰ আকলন তথা খুদুৰনিবোৰৰ বিষয়ে ক'বলৈ এগৰাকী 'বাস্তৱ' ব্যক্তিৰ অভাৱ অনুভৱ কৰে।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ প্ৰতি থকা সমাজৰ সাধাৰণ নেতিবাচক ধাৰণা, অধ্যয়ন কাৰ্যসূচীবোৰ অপ্ৰাসংগিক বুলি শিক্ষাৰ্থীৰ মনত ওপজা ধাৰণা, নিয়োগকৰ্তাৰ সন্তোষজনক সমৰ্থনৰ অভাৱ, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ অধীনত স্নাতক নাইবা স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰাধাৰী বুলি সৃষ্টি হোৱা বিচ্ছিন্নতাৰ অনুভৱ ইত্যাদি।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত সৃষ্টি হোৱা সংযোগ সমস্যা, দুগৰাকী শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত সৃষ্টি হোৱা সংযোগ সমস্যা আৰু শিক্ষানুষ্ঠান তথা শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত সৃষ্টি হোৱা সংযোগ সমস্যা আদি।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ হয়, একমত। কাৰণ, এয়া প্ৰায়েই দেখা যায় যে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষক তথা শিক্ষাবিদসকল সংযোগৰ আধুনিক প্ৰযুক্তিবোৰ ব্যৱহাৰত দক্ষ নহয়।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি শিক্ষকবৃন্দৰ সাধাৰণ মনোভাৱটো হ'ল— তেওঁলোকে এই ব্যৱস্থাটোৰ ধাৰণাটোক পছন্দ নকৰে। কেতিয়াবা তেওঁলোকে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰক বৃত্তিগত আৰু শৈক্ষিক সহায় আগবঢ়োৱাত অনিচ্ছুক মনোভাৱ দেখুৱায় নাইবা ব্যৱস্থাটোৰ সৈতে কোনো ধৰণৰ সম্পৰ্ক ৰাখিব নোখোজে।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত কৰ্মৰত বহুতো শিক্ষকেই সেৱা কাল বিষয়ক সমস্যাৰ সন্মুখীন হয়। এনে বহু অনুষ্ঠানতেই হয়তো স্থায়ী শিক্ষক নাই অথবা স্থায়ী শিক্ষকৰ সংখ্যা নিচেই কম। নিয়োগৰ ক্ষেত্ৰত ধৰি দিয়া অগ্ৰহণযোগ্য নীতি-নিয়ম আৰু চৰ্তবোৰৰ বাবে ব্যৱস্থাটোৱে দক্ষ শিক্ষকক আকৰ্ষণ কৰাত ব্যৰ্থ হৈছে বুলি কোৱা হয়।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ হয়, ভাবোঁ। ইয়াৰ বাবে শৈক্ষিক প্ৰতিষ্ঠানবোৰে শিক্ষাৰ্থীক অৱকাশৰ সময়ত বিকল্প জীৱিকাৰ ব্যৱস্থা কৰা আৰু ঘৰতে থাকি কাম কৰাৰ/পঢ়াৰ ব্যৱস্থা কৰি লোৱাৰ সুযোগ বৃদ্ধি কৰিব লাগে। উন্নত দেশবোৰৰ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে শিক্ষাৰ্থীৰ বৃহত্তৰ ব্যক্তিগত দায়িত্ববোধ আৰু বৰ্দ্ধিত স্বনিয়ন্ত্ৰণৰ পোষকতা কৰে।

৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা অনুষ্ঠানৰ সন্মুখত থকা সবাতোকৈ সাধাৰণ প্ৰত্যাহ্বানবোৰ হ'ল— আধাতে পঢ়া বাদ দিয়া শিক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি, উত্তীৰ্ণ শিক্ষাৰ্থীৰ শতকৰা হাৰ নিম্নগামী হোৱা, বৃহৎ সংখ্যক শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন অগ্ৰগতি মূল্যাংকন কৰাত দেখা দিয়া সমস্যা ইত্যাদি।

১০ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত জড়িত হৈ থকা প্ৰযুক্তিবোৰৰ সফল প্ৰয়োগ সুনিশ্চিত কৰিবলৈ তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পৰাকৈ শিক্ষক-শিক্ষাৰ্থীক উপযুক্ত প্ৰশিক্ষণ দিয়া উচিত। প্ৰযুক্তিৰ বাবে শিক্ষণৰ বিষয়সূচীৰ গুৰুত্ব হ্ৰাস পাবহ নালাগে। নতুন প্ৰযুক্তি প্ৰয়োগত মাত্ৰাধিক জোৰ দিয়াতকৈ শিক্ষণ নিৰ্দেশনাৰ আৰ্হি উন্নত কৰাত জোৰ দিয়া উচিত। শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণৰ ক্ষেত্ৰত ইণ্টাৰনেটে দেখুওৱা সীমাৱদ্ধতাৰ বহল আলোচনা হোৱা উচিত।

১১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ হয়, ভাবোঁ। এক উৰ্দ্ধতন কৰ্তৃপক্ষৰ দ্বাৰা মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰৰ নিয়মীয়া মূল্যায়ন আৰু উদ্‌গনিমূলক স্বীকৃতিয়ে এক বিশ্বজনীন শৈক্ষিক প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাপূৰ্ণ পৰিৱেশৰ সৈতে ফেৰ মৰাত এই অনুষ্ঠানবোৰক গুৰুত্বপূৰ্ণ দিক্‌নিৰ্দেশনা প্ৰদান কৰিব।

১৪.৭ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Panda, Santosh (Ed.), 2003 : *Planning and Management in Distance Education*, Kogan Page : London.

১৪.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ইংৰাজী ODE অভিধাটোৰ সম্পূৰ্ণ ৰূপটো কি?

প্ৰশ্ন ২ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সৈতে জড়িত পক্ষ তিনিটা কি কি?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ এটা মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানে মুখামুখি হোৱা কেইটামান সাধাৰণ প্ৰত্যাহ্বান আৰু সমস্যাৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষাৰ্থীসকলে অনুভৱ কৰি বিচ্ছিন্নতা নাইবা প্ৰান্তীকৰণৰ সমস্যাটো কেনেদৰে সমাধান নাইবা হ্ৰাস কৰিব পৰা যায় বুলি আপুনি ভাবে?

প্ৰশ্ন ৫ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰ নিয়মীয়াকৈ মূল্যায়ন কৰাটো কিয় প্ৰয়োজনীয়?

সাধাৰণভাৱে শৈক্ষিক অনুষ্ঠানৰ পুনৰীক্ষণ তথা মূল্যায়ন কাৰ্যত জড়িত কেইটামান সংগঠনৰ নাম উল্লেখ কৰক।

(খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে সততে মুখামুখি হোৱা প্ৰত্যাহ্বানবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ভাৰতৰ দৰে দেশত মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা শিক্ষা গ্ৰহণ কৰি থকা শিক্ষাৰ্থীসকলে সন্মুখীন হোৱা সমস্যাবোৰ বৰ্ণনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰৰ শিক্ষকসকলে সন্মুখীন হোৱা প্ৰত্যাহ্বানবোৰ কি কি? এই প্ৰত্যাহ্বানবোৰ কেনেদৰে আঁতৰ কৰিব পৰা যায় বুলি আপুনি ভাবে? বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে নিজেই বিভিন্ন প্ৰত্যাহ্বানৰ সৈতে যুঁজিবলগীয়া হৈছে বুলি আপুনি ভাবেনে? বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি প্ৰত্যাহ্বান সৃষ্টি কৰা সমস্যাবোৰ আঁতৰোৱাৰ সময়ত ল'বলগীয়া গুৰুত্বপূৰ্ণ ব্যৱস্থা কেইটামানৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষাৰ্থী আৰু শিক্ষক তথা দুগৰাকী শিক্ষাৰ্থীৰ পৰস্পৰৰ মাজত সংযোগ স্থাপন কৰাটো সদায়েই এক সমস্যা বুলি আপুনি ভাবেনে? আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

প্রসঙ্গ পুথি

১) Baruah, Srinath, (2011): *"Education Beyond Barriers: Role of Open and Distance learning with special reference to Krishna Kanta Handiqui State Open University"*, Horizon, The Newsletter of KKHSOU, Vol-V, No II, July 2011

২) Bhatnagar Tinku Paul ,2011.*Women, Employment and Empowerment New Century Publications* , New Delhi

৩) *Communication Technology for Distance Education* (ES-318) of Staff Training and Research Institution of Distance Education, IGNOU

৪) Jadhav, Narendra, *"Higher Education in India: In Retrospect and Prospects"*, Fourth Foundation Day Lecture, KKHSOU, 2010.

৫) Kanwar, Asha (2011): *"Crisis in ODL: What is the response?"*, Lecture presented at Symbiosis International Conference on ODL, 23rd February, Pune, India

৬) National Knowledge Commission, *"Recommendations of the Working Group on Open and Distance Education"* Working Group on Open and Distance Education, 2008.

৭) NKC Brochure in Website: http://www.knowledgecommission.gov.in/

৮) NKN Brochure in Website: www.nkn.in

৯) Pillai, J.K. (1995). *Women and employment,*: Gyan Publishing New Delhi

১০) Sharma, R. (1996). *Empowering women through distance education*. Indian Journal of Open Learning.

১১) Srivastava, Manjulika and Swaraj Basu, *" Distance Learning in North East : An Overview "*, University News, 48 (38) September, 2010

১২) *STRIDE* Handbook on Distance Education, IGNOU

১৩) Thorat, Sukadeo, *" Higher Education in India : Emerging Issues Related to Access, Inclusiveness and Quality"*, Nehru Memorial Lecture, University of Mumbai, 2007.

১৪) Trivedi Tanuja. 2009. *Women and Rural Development* , Jnanada Prakashan , New Delhi

১৫) V P Mathes Waran (2005): *Distance Education: Student Support Services*, Anmol Publication, New Delhi

কাকতৰ নাম ঃ **পাঠ্যবিষয়ৰ কোড (সাংকেতিক সংখ্যা) ঃ**

আভ্যন্তৰীণ গুণগত আশ্বাসন কেন্দ্ৰ (CIQA)

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

নগৰ কাৰ্যালয়, হাউছফেড কমপ্লেক্স, গুৱাহাটী-০৬

পাঠ্যবিষয় সন্দর্ভত শিক্ষার্থীৰ সঁহাৰি

প্ৰিয় শিক্ষার্থী,

ওপৰত উল্লেখ কৰা পাঠ্যবিষয়টোৰ সন্দর্ভত আপোনাৰ বহুমূলীয়া মতামত আৰু মন্তব্য বিচৰা হৈছে। আপোনাৰ সঁহাৰিয়ে আমাক ভৱিষ্যৎ স্ব-শিক্ষণ সামগ্ৰীবোৰৰ মান উন্নত কৰাত সহায় কৰিব। অনুগ্ৰহ কৰি তলৰ প্ৰবিৰৱণবোৰৰ বিপৰীতে আপোনাৰ মতামত উপযুক্তভাৱে প্ৰতিফলিত কৰা বিকল্পটোত চিন দিয়ক। মন্তব্যৰ সৈতে সম্পূৰ্ণ সঁহাৰি জনোৱাৰ পাছত পৃষ্ঠাটো ফালি তলৰ ঠিকনাত ডাকযোগে প্ৰেৰণ কৰে যেন।

সঞ্চালক,

আভ্যন্তৰীণ গুণগত আশ্বাসন কেন্দ্ৰ, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

হাউছফেড কমপ্লেক্স, দিছপুৰ, গুৱাহাটী-০৬

ই-মেইল ঠিকনা ঃ ciqa@kkhsou.in

১) পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তৰ্ভুক্ত অধ্যায়বোৰ পঢ়িবলৈ আপুনি আনুমানিকভাৱে কিমান ঘণ্টা ব্যয় কৰিলে? | | | |

২) খণ্ডটো অধ্যয়ন কৰাৰ অন্তত তলৰ প্ৰবিৰৱণবোৰ সন্দর্ভত আপোনাৰ মতামত ব্যাখ্যা কৰক (✓ চিন দিয়ক)

ক্ৰমাংক	প্ৰবিৰৱণ	দৃঢ়ভাৱে একমত	একমত	একমতো নহয় অসন্মতো নহয়	অসন্মত	দৃঢ়ভাৱে অসন্মত
i)	পাঠ্যবিষয়ৰ স্ব- শিক্ষণ সামগ্ৰীবোৰে প্ৰতিটো অধ্যায়ৰ আৰম্ভণিতে ধাৰ্য কৰি লোৱা শিক্ষণ উদ্দেশ্যবোৰ পূৰণ কৰিব পাৰিছে					
ii)	স্ব- শিক্ষণ সামগ্ৰীত সন্নিৱিষ্ট অধ্যায়বোৰে মোৰ শৈক্ষিক প্ৰয়োজনীয়তা আৰু প্ৰত্যাশা পূৰণ কৰিব পাৰিছে					
iii)	অধ্যায় লেখক/ লেখিকাসকলৰ পাঠ্যবিষয়ত সন্নিৱিষ্ট পাঠসমূহৰ উত্তম জ্ঞান আছে					
iv)	অধ্যায়বোৰত সন্নিৱিষ্ট পাঠবোৰৰ ভাষা আৰু বিষয়বস্তু মই সহজে বুজি পোৱা ধৰণে উপস্থাপন কৰা হৈছে					
v)	অধ্যায়বোৰত কাৰ্যকলাপত ভাগ ল'ব পৰাকৈ/অনুশীলনীত অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰাকৈ পৰ্যাপ্ত সুযোগ আছে					
vi)	ধাৰণাবোৰ স্পষ্ট কৰিবলৈ পৰ্যাপ্ত চিত্ৰ (ৰেখাচিত্ৰ, তালিকা ইত্যাদি) সংলগ্ন কৰা হৈছে					
vii)	পাঠবোৰত সন্নিৱিষ্ট বিষয়বস্তুসমূহ চিত্তাকৰ্ষক, প্ৰাসংগিক আৰু শেহতীয়া তথ্যভিত্তিক					
viii)	'অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ' শিতানৰ প্ৰশ্নবোৰ যথেষ্ট উপযোগী					
ix)	'আৰ্হি প্ৰশ্ন' আৰু 'অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান' শিতান দুটাই মোক যথেষ্ট উপকৃত কৰিছে					

অতিৰিক্ত মন্তব্য (অনুগ্ৰহ কৰি মুকলিমূৰীয়াকৈ মতামত আগবঢ়াওক) ঃ

১) আপোনাৰ মতে স্ব-শিক্ষণ সামগ্ৰীবোৰৰ কোনকেইটা দিশ সবাতোকৈ ফলপ্ৰসূ হৈছে?

---

২) স্ব-শিক্ষণ সামগ্ৰীবোৰৰ সামগ্ৰিক গুণ উন্নত কৰিবলৈ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে কেনেধৰণৰ পৰিৱৰ্তন/উন্নতি সাধন কৰিব পাৰে বুলি আপুনি ভাবে?

প্ৰ-পত্ৰ পূৰাবলৈ সময় উলিওৱাৰ বাবে আপোনাক ধন্যবাদ জনালোঁ।